

monografia

PERSONA

O POJME A KONCEPTE OSOBY V PRÁVE

Tomáš Mészáros

PRÁVNICKÁ FAKULTA
Univerzita Komenského
v Bratislave

Monografia

PERSONA O POJME A KONCEPTE OSOBY V PRÁVE

Tomáš Mészáros

PRÁVNICKÁ FAKULTA
Univerzita Komenského
v Bratislave

Vzor citácie:

MÉSZÁROS, T.: *Persona. O pojme a koncepte osoby v práve*. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, 2026. 120 strán. ISBN: 978-80-7160-771-7.

© JUDr. Mgr. Tomáš Mészáros, PhD., LL.M.

1. vydanie

Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave
2026

Recenzenti:

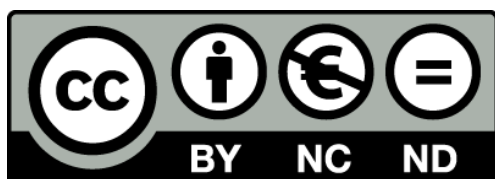
prof. JUDr. Marek Števček, DrSc.

doc. JUDr. Boris Balog, PhD.

Všetky práva vyhradené. Toto dielo ani žiadnu jeho časť nemožno reprodukovať, šíriť v papierovej, elektronickej alebo v inej podobe, ukladať do informačných systémov alebo inak rozširovať bez výslovného predchádzajúceho súhlasu vydavateľa/autora.

ISBN (e-verzia)

978-80-7160-771-7

alebo iných zmien.

Publikácia je šírená pod licenciou Creative Commons 4.0, Attribution-NonCommercial-NoDerivatives. Dielo je možné opakovanie používať za predpokladu uvedenie mena autorov a len na nekomerčné účely, pričom nie je možné z diela ani jeho jednotlivých častí vyhotoviť odvodené dielo formou spracovania

Persona. O pojme a koncepte osoby v práve. Tomáš Mészáros. 1. vydanie. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, 2026. 120 strán [7,3 AH].

ISBN: 978-80-7160-771-7.

Témy:

- právna filozofia
- osoba v práve
- fyzická osoba
- právna subjektivita
- rekodifikácia občianskeho práva
- ontologický obrat
- ontologická neutralizácia osoby

Mojej najoblúbenejšej osobe

PREDHOVOR

*„Som zlý, lebo som nešťastný. Vari celé ľudstvo odo mňa nebočí a neprejavuje mi nenávisť? Ty, môj tvorca, by si ma s radosťou roztrhal na kusy; pamätaj na to a povedz mi, prečo by som mal mať s **človekom** viac súcitu, ako má on so **mnou**.“¹*

Pred viac než dvesto rokmi vyšlo dielo, ktoré sa spočiatku čítalo ako varovanie pred pýchou človeka a hranicami jeho poznania. Novela **Frankenstein, čiže moderný Prometheus** Mary Shelleyovej bola v 19. storočí interpretovaná predovšetkým ako otázka: čo (alebo kto) je človek? Kde sa končí ľudskosť a kde začína monštrum? Je ľudskosť daná pôvodom, telesnou podobou, rozumom alebo schopnosťou cítiť?

S odstupom času sa ťažisko interpretácie tohto diela posunulo. Dnes sa Frankenstein nečíta len ako príbeh o stvorení a jeho hraniciach, ale čoraz viac ako príbeh o vzťahu k inakosti, o odmietnutí, predsudkoch a segregácii. Otázka už neznie len kým/čím je stvorenie, ale aj ako sa k nemu správame. Nie je to ontologická otázka, ale normatívna: akú úctu sme povinní prejavovať bytosti, ktorá je iná, no napriek tomu schopná cítiť bolesť, túžbu po uznaní a vzťahu?

Táto zmena perspektívy nie je náhodná. Odzrkadľuje posun modernej spoločnosti **od definovania človeka k ochrane jeho hodnoty** – od otázky čo je človek k otázke akú má hodnotu. Presne rovnaký posun možno pozorovať aj v práve. Právo 20. storočia – poznačené skúsenosťou totalít, vojen a systematického „zneľudštenia“ – sa sústredilo najmä na ochranu ľudskej bytosti prostredníctvom pojmov ľudskej dôstojnosti, základných práv a univerzálnych právnych záruk. Táto orientácia bola nielen pochopiteľná, ale aj nevyhnutná. V centre právneho myslenia sa ocitla hodnota človeka – jeho ochrana pred štátom, mocou a technikami ovládania.

Otázky o povahe človeka a osoby však nemožno považovať za raz a navždy vyriešené. Naopak, ide o otázky, ktoré je potrebné klásť permanentne – v každej historickej epoche, v každej spoločenskej konfigurácii. Len zriedkavo sa však stane, že sa tieto filozofické a teoretické úvahy nachádzajú v takej „konštelácii planét“, že sa môžu bezprostredne premietnuť do pozitívneho práva. Jednou z takýchto vzácnych príležitostí je aj súčasná paradigmatická zmena civilného práva v podobe rekodifikácie občianskeho hmotného práva

¹ SHELLEY, M.W.: *Frankenstein, čiže moderný Prometheus*. Bratislava: FX, 1995, s. 105.

na Slovensku. Rekodifikácia nie je len technickou úpravou normatívneho textu. Je to moment, v ktorom sa právo nanovo pýta na svoje základné pojmy, východiská a hodnotové predpoklady. A medzi nimi má pojem osoby (fyzickej osoby, právnej osoby, subjektu práva) výnimočné postavenie.

Technologický, biologický a digitálny vývoj začiatku 21. storočia kladie pred právo (staro)nové otázky. Umelá inteligencia, autonómne systémy, biotechnologické zásahy do ľudského tela, hybridné formy existencie, ale aj nové pohľady na zvieratá a prírodu ako právne relevantné entity nás nútia pýtať sa: vieme ešte presne povedať, koho právo chráni – a prečo? Alebo ešte radikálnejšie: **akú koncepciu človeka právo vlastne predpokladá? A dokáže si ju udržať bez vnútorného napätia aj do budúcnosti?**

Zdá sa, že právo dnes veľmi intenzívne chráni hodnotu ľudskej bytosti (najmä prostredníctvom ľudských práv a dôstojnosti), no menej sa vracia k samotnej otázke človeka ako takého. Otázkou tejto monografie preto nie je absencia ochrany osoby, ale spôsob, akým je osoba v právnom poriadku koncepcie uchopená. Právna osoba, fyzická osoba, subjekt práv – tieto kategórie fungujú, sú stabilné a osvedčené. Otázne však je, či sú aj funkčne a koncepcie perspektívne. Či právna koncepcia osoby, ktorá vznikla v predchádzajúcich storočiach, dokáže obstáť v podmienkach, ktoré tieto storočia nepoznali?

Fenomenológia na začiatku 20. storočia formulovala výzvu „späť k veciam samým“ – návrat k tomu, čo je bezprostredne dané, ešte pred teoretickými konštrukciami. Monografia sa pokúša o analogický krok v oblasti práva: **späť k človeku**. Nie späť k sentimentu, či k biologizmu, ale späť k otázke, aký obraz ľudskej bytosti právo predpokladá, vytvára a normatívne udržiava. Skromnou ambíciou tejto monografie je taktiež nastaviť pomyselné zrkadlo prebiehajúcej rekodifikácii občianskeho práva. Neponúka hotové riešenia, ale usiluje sa formulovať otázky, bez ktorých nemožno hovoriť o dlhodobu udržateľnej právnej koncepcii osoby.

Tak ako Frankensteinovo stvorenie nebolo problémom preto, že existovalo, ale preto, že mu spoločnosť odmietla porozumieť, aj dnešné výzvy práva nespočívajú len v nových entitách, ale predovšetkým v našej schopnosti znovu a zodpovedne premyslieť, **koho a čo vlastne nazývame osobou**.

V Bratislave, január 2026

Tomáš Mészáros

OBSAH

ÚVOD	9
1. Genealógia pojmu osoby: rekapitulácie, reminiscencie a historické reflexie	12
1.1. Persona: pred-genealogické ukotvenie pojmu.....	13
1.2. Persona: filozofické ukotvenie	18
2. Osoba v právnej teórii, pozitívnom práve a právnej praxi	26
2.1. Ontologická charakteristika človeka a normatívny pojem osoby	29
2.2. Ontologická suspendácia osoby v aplikačnej praxi súdov	34
2.3. Ontologická neutralizácia osoby v každodennej normatívnej praxi	41
3. Kritika moderného pojmu osoby v práve.....	45
3.1. Osoba ako ontologická kategória: Robert Spaemann	46
3.2. Osoba ako etická výzva: Emmanuel Lévinas.....	56
3.3. Osoba ako závislá racionálna bytosť: Alasdair MacIntyre	63
4. Ontologický obrat v práve v ére posthumanizmu	70
4.1. Od Frankensteina k umelej inteligencii: hranice človeka a ontologický obrat v práve	72
4.2. Ľudská prirodzenosť a budúcnosť dôstojnosti: Fukuyama v posthumánnom veku ..	79
4.3. Nevyhnutnosť ontologického obratu v práve: medzi normatívnou abstrakciou a ľudskou dôstojnosťou	82
5. Ontologický obrat v práve: syntéza pojmu osoby a jeho význam pre rekodifikáciu súkromného práva	86
5.1. Ontologické predpoklady osoby v ére technologickej transformácie	89
5.2. Persona a rekodifikácia: ontologické predpoklady návrhu Občianskeho zákonníka	92
5.3. Odporúčania de lege ferenda: smerovanie ontologického prehĺbenia súkromného práva	96
6. Človečina	103
POUŽITÁ LITERATÚRA.....	107

ÚVOD

Zo všetkých právnych pojmov je pojem osoby pravdepodobne tým, ktorý je bežnému človeku najbližší. Nie preto, že by bol najjednoduchší alebo najzrozumiteľnejší, ale preto, že sa ho dotýka **bytosť**. Právo sa prostredníctvom pojmu **osoby** neobracia k abstraktnému objektu, ale k niekomu, kto sa v právnych normách môže – a často musí – rozpoznať. Každý je osobou v práve skôr, než sa stane účastníkom konkrétneho právneho vzťahu. Byť osobou znamená byť adresátom práva ešte predtým, než právo začne regulovať jednotlivé situácie.

Práve táto blízkosť však paradoxne spôsobuje, že pojem osoby zostáva v právnom myslení často nereflektovaný. Právo s osobou pracuje **ako s východiskom, nie ako s problémom**. Osoba je subjektom práv a povinností, nositeľom spôsobilosti, adresátom ochrany. Len zriedkavo sa však kladie otázka, čo vlastne právo pod pojmom osoby predpokladá, aký obraz človeka sa v tomto pojme odráža a či je tento obraz udržateľný v meniacich sa spoločenských a technologických podmienkach.

Táto monografia vychádza z presvedčenia, že pojem osoby **nie je neutrálne technickým pojmom**, ale normatívne zaťaženou kategóriou, v ktorej sa stretávajú dejiny filozofie, právnej dogmatiky, sociálnej teórie a implicitnej antropológie práva. Osoba v práve nie je len „niekto“, komu sa pripisujú práva a povinnosti, ale aj odpoveď na otázku, koho právo považuje za hodného uznania, ochrany a rešpektu.

Metodologické východiská

Metodologicky sa monografia pohybuje na priesečníku právnej filozofie, právnej teórie a právnej antropológie, pričom sa opiera o historicko-genealogický prístup a normatívnu analýzu. Genealogická perspektíva umožňuje sledovať, ako sa pojem osoby v priebehu dejín formoval, menil a diferencoval, a zároveň ukazuje, že súčasné právne chápanie osoby je výsledkom konkrétnych filozofických rozhodnutí, nie nevyhnutným stavom vecí. Cieľom práce preto nie je nahradiť právnu dogmatiku filozofiou, ale doplniť ju o reflexívnu rovinu, ktorá umožňuje tieto predpoklady tematizovať.

Konceptuálna analýza umožňuje rozlíšiť medzi človekom ako ontologickou skutočnosťou

a osobou ako normatívnou kategóriou právneho uznania. Normatívna reflexia následne skúma dôsledky tohto rozlíšenia pre ochranu dôstojnosti, legitimitu právneho poriadku a stabilitu právnej subjektivity v podmienkach technologickej a spoločenskej transformácie.

Analýza pozitívneho práva (*de lege lata*) je v monografii zámerne zasadená do širšieho kontextu. Cieľom nie je komentovať platnú právnu úpravu v tradičnom dogmatickom zmysle, ale odkryť implicitné predpoklady, ktoré pozitívne právo o osobe preberá a reprodukuje. Osobitná pozornosť sa venuje rekodifikácii občianskeho práva ako výnimočnej príležitosti, v ktorej sa tieto predpoklady môžu – a mali by – stať predmetom vedomej reflexie.

Takto koncipovaný prístup nepopiera metodologickú neutralitu moderného práva, ale usiluje sa o jej reflexívne prehĺbenie. Ontologická otázka osoby nie je chápaná ako metafyzický postulát, ale ako implicitný predpoklad právnej normativity, ktorý nadobúda osobitný význam v situácii, keď technologický vývoj, biomedicínske zásahy a rozširovanie právnej ochrany mimo ľudský druh spochybňujú tradičné východiská právnej subjektivity. Reflexia týchto predpokladov umožňuje lepšie porozumieť tomu, pre koho právo existuje a aké hodnotové základy podmieňujú jeho legitimitu.

Výskumná otázka

Ústrednou výskumnou otázkou monografie je, akú **konceptiu osoby právo predpokladá, aké (vnútorné) rozpory v nej existujú a či je táto koncepcia perspektívna pre 21. storočie**. Ide najmä o otázku, či moderné právo dokáže funkčne udržať pojem osoby, ktorý vznikol v iných historických a antropologických podmienkach, a ako sa tento pojem vyrovnáva s výzvami technologického pokroku, pluralizácie foriem života a postupného rozširovania okruhu právne relevantných entít.

Monografia sa pritom vedome vyhýba jednoduchým odpovediam. Jej ambíciou nie je navrhnúť novú definíciu osoby, ale nastaviť zrkadlo súčasnému právnomu mysleniu a ukázať, kde sa pojem osoby javí ako samozrejmý, no v skutočnosti je sporný až efemérny.

Cieľom tejto monografie je verifikovať systém výskumných hypotéz týkajúcich sa pojmu osoby v práve a jeho normatívnych predpokladov. Nasledujúce tézy majú povahu pracovných východísk, ktoré sú v texte ďalej rozvíjané a kriticky preverované. Ich účelom nie je nahradiť

platnú právnu koncepciu osoby, ale analyzovať jej historické predpoklady, vnútorné paradoxy a normatívne limity v súčasnom právnom kontexte:

(I) Pojem persona vzniká v práve ako normatívna kategória, ktorá nevyjadruje ontologickú podstatu ľudí, ale právne uznanie – spôsob, akým je niekto rozpoznaný ako adresát normy a nositeľ pripísania konania a jeho následkov.

(II) Rozvoj moderného diskurzu ľudských práv a dôstojnosti však tento normatívne-funkčný pojem osoby vystavil vnútornému napätiu, keďže právo dnes chráni osobu ako nositeľa bezpodmienečnej hodnoty, nie iba ako právne „viditeľný“ subjekt. Toto napätie sa zároveň prehlbuje v podmienkach technologickej transformácie ľudskej existencie, ktorá spochybňuje tradičné hranice telesnosti, identity a konania.

(III) Udržateľná koncepcia osoby v súčasnom práve si preto vyžaduje ontologické prehĺbenie pojmu persona – nie jeho opustenie, ale jeho normatívne ukotvenie v chápaní osoby ako niekoho, kto má hodnotu predchádzajúcu (apriórnu) právnomu uznaniu.

Štruktúra monografie

Text je rozdelený do niekoľkých vzájomne prepojených kapitol. Po genealogickej analýze pojmu osoby, ktorá sleduje jeho vývoj od rano-novovekých koncepcií až po moderné normatívne chápanie, nasleduje kapitola venovaná osobe v právnej teórii, právnej praxi a v pozitívnom práve. Táto časť sa sústreďuje na to, ako súčasné právo pracuje s pojmom osoby, aké rozlíšenia používa a aké implicitné antropologické predpoklady pritom (ne)preberá.

Ďalšie kapitoly predstavujú kritické korekcie moderného pojmu osoby prostredníctvom personalistických a komunitaristických prístupov, ako aj reflexiu budúcnosti osoby v práve v kontexte biotechnológií, umelej inteligencie a posthumanistických diskusií. Záverečná časť monografie sa venuje k otázke rekodifikácie občianskeho práva a pokúša sa formulovať normatívne východiská, ktoré by mohli prispieť k vedomejšiemu a zodpovednejšiemu uchopeniu pojmu osoby v práve.

1. Genealógia pojmu osoby: rekapitulácie, reminiscencie a historické reflexie

Pojem osoby patrí k tým právnym kategóriám, ktoré sa v každodennej právnej praxi javia ako samozrejmé. Právo s osobou pracuje ako s východiskovým bodom: osoba má práva a povinnosti, osoba koná, osoba zodpovedá. Práve táto samozrejmosť však zakrýva skutočnosť, že pojem osoby je výsledkom dlhého dejinného, filozofického a normatívneho vývoja. Nie je prirodzeným faktom, ale konštrukciou, ktorá sa v priebehu storočí menila spolu s tým, ako sa menilo chápanie človeka, spoločnosti a moci.

Naším cieľom nie je podať vyčerpávajúce dejiny pojmu osoby. Našou ambíciou je skôr genealogická rekonštrukcia – návrat k tým vybraným momentom, v ktorých sa pojem osoby lámal, presúval a nadobúdal nové významy. Ide o pokus ukázať, že to, čo dnes považujeme za neutrálne právne východisko, je v skutočnosti výsledkom konkrétnych filozofických rozhodnutí a historických okolností.

Zvlášť dôležité je uvedomiť si, že pojem osoby nebol vždy úzko spätý s pojmom človeka. Dejiny právného myslenia ukazujú, že osoba mohla byť chápaná ako **morálna bytosť**, nositeľ dôstojnosti, ale aj ako čisto **reprezentačná funkcia**, prostredníctvom ktorej sa pripisovali činy, vôľa a zodpovednosť. Práve tento posun – od osoby ako „niekoho“ k osobe ako „nositeľovi“ – sa ukáže ako jeden z kľúčových momentov pre pochopenie moderného práva.

Historická reflexia zohráva v tejto monografii aj metodologickú rolu. Súčasné diskusie o právnej subjektivite zvierat, umelej inteligencii, autonómnych systémoch či biologicky modifikovaných ľudí často prebiehajú, akoby išlo o úplne nové otázky. Genealogický pohľad však odhaľuje, že mnohé z týchto problémov majú svoje korene v starších koncepciách osoby, ktoré už raz umožnili oddelenie osoby od človeka a otvorili priestor pre právne fikcie.

K dejinným východiskám sme sa nevrátili z nostalgie, ale z normatívnej potreby. Ak má právo v 21. storočí zodpovedne uvažovať o budúcnosti osoby, musí si najprv ujasniť, akú osobu zdedilo. Rekapitulácia, reminiscencia a historické reflexie tu neslúžia ako ornament, ale ako nástroj kritického porozumenia. Len tak možno pochopiť, prečo je pojem osoby v práve zároveň taký stabilný – a súbežne taký krehký.

1.1. Persona: pred-genealogické ukotvenie pojmu

Skôr než sa pojem osoby stane predmetom systematickej filozofickej reflexie novoveku, má za sebou dlhý dejinný vývoj, v ktorom sa prelínajú jazykové, kultúrne, právne a teologické významy. Latinský pojem **persona** nebudeme skúmať ako antropologickú kategóriu ani ako morálny ideál, ale ako označenie určitého spôsobu prítomnosti v normatívnom a spoločenskom priestore. Práve táto funkčnosť vysvetľuje, prečo sa persona stala jedným zo základných pojmov práva.

V rímskom práve² ešte nemožno vnímať koncept osoby v modernom právnoteoretickom zmysle.³ Termín persona tu spočiatku neoznačuje subjekt práva, ale človeka ako takého, bez ohľadu na jeho spôsobilosť k právam.⁴ Persona v tomto kontexte znamená človeka ako biologickú bytosť (*homo*), ale nie priamo subjekt práva, teda nositeľa práv a povinností. Rímske právo však pracuje s komplexnou statusovou štruktúrou, prostredníctvom ktorej diferencuje konkrétne právne spôsobilosti jednotlivcov.⁵ Dôležité je uvedomiť si, že samotné vnímanie fyzickej osoby bolo iné než dnes – za takúto osobu sa považoval len človek, ktorý mal *caput* (doslova „hlavu“)⁶ - inak vyjadrené, niekto, kto mal status.⁷ Otrok takýto status nemá, čiže nie je ani subjektom práva, ale naopak objektom (vecou).⁸ Právna osobnosť je viazaná na status, ktorý sa tradične skladá z troch prvkov: *status libertatis*, *status civitatis* a *status familiae*.⁹ Nie každý

² K pojmu osoba v rímskom práve, resp. k neexistencii takto vnímaného pojmu pozri: REBRO, K., BLAHO, P. *Rímske právo*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2019, s. 128.

³ Aj keď „používanie termínu osoba (lat. persona) vo vzťahu k účastníkom právnych vzťahov, vrátane združení, však siaha do rímskeho práva.“ (ŠTEVČEK, M., GREGOR, M., MLKVÝ, M. (eds.) *Lexikón dejín slovenskej súkromnoprávnej terminológie*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2023, s. 35-36).

⁴ „Římané neměli jména pro pojmy osoba a osobnost. Zvláště slovo persona neznamená u nich osobu, nýbrž člověka vůbec, nechat má způsobilosti k právům čili ni.“ (HEYROVSKÝ, L. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. vyd. Bratislava: Právnická fakulta University Komenského v Bratislave, 1927. s. 62).

⁵ BURDICK, W.L. *The Principles of Roman Law and their Relation to Modern Law*. New Jersey: The Lawbook Exchange, 2012. s. 184.

⁶ SALÁK, P. *Základy římského práva*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2024. s. 44.

⁷ K právnemu postaveniu ľudí (hominis) viac detailov napríklad v Gai Institutionem Epitome (SKŘEJPEK, M. *Prameny římského práva/Fontes Iuris Romani*. Praha: Lexis Nexis, 2004. s. 145).

⁸ Zaujímavé paralely medzi rímskoprávnou koncepciou veci (*res*) a modernou technológiou (AI – umelou inteligenciou) a riešenie otázky, ako právne uchopiť entitu, ktorá je „vec“, ale správa sa ako „agent“, je možné nájsť v článku od Talya Deibel (DEIBEL, T. Back to (for) the Future: AI and The Dualism of Persona and Res in Roman Law. In: *European Journal of Law and Technology*, roč. 20, č. 2/2021).

⁹ SALÁK, P. *Základy římského práva*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2024. s. 45-46.

človek má plnohodnotný status, *ergo* právna osobnosť je diferencovaná a odstupňovaná.

Až neskoršia právna teória tieto statusové rozdiely reinterpretovala ako otázku právnej osobnosti.¹⁰

Zaujímavým podnetom je však pre nás (tradične interpretovaný) etymologický pôvod slova *persona* ukotvený v gréčtine, kde tento pojem označuje divadelnú masku (gr. *prosōpon* - *πρόσωπον*), prostredníctvom ktorej herec vystupuje pred publikom.¹¹ Maska tu nemá funkciu skrývania, ale zosilnenia hlasu a identifikácie roly. *Persona* (maska) je teda tým, prostredníctvom čoho niekto hovorí a koná navonok, čím je rozpoznateľný a čomu možno pripísať reč a skutok.¹²

Tento významový rozmer je prítomný aj v slovenskom jazyku. Na základe slovenských jazykových slovníkov síce možno pojem *persona* (*persóna*) v slovenčine uchopiť ako významovo viacvrstvový pojem, avšak spoločným menovateľom týchto významov je zastúpenie, rola, „maska“ človeka v očiach iných.

Ako ukazuje Slovník súčasného slovenského jazyka, výraz *persona* sa v slovenčine zachováva najmä v citátových spojeniach *persona grata* a *persona non grata*. V oboch prípadoch nejde o opis vnútorných kvalít jednotlivca, ale o jeho spoločenský status – o to, ako je prijímaný, tolerovaný alebo odmietaný v istom politickom či spoločenskom kontexte. *Persona grata* označuje vítanú, dobre zapísanú osobu, zatiaľ čo *persona non grata* pomenúva osobu nežiaducu, nevítanú, prípadne oficiálne vylúčenú. Človek je tu definovaný nie tým, kým „je“, ale tým, akú pozíciu mu pripisuje prostredie.¹³

Samotné podstatné meno *persóna* má v slovenčine širší významový rozsah. V bežnom, často ironickom použití označuje jednoducho osobu či ľudskú bytosť, neraz s nádychom odstupu

¹⁰ V rano-novovekej právnej teórii sa postupne a s rastúcou intenzitou presadilo chápanie, podľa ktorého bola postava **servus** koncipovaná predovšetkým, ba až výlučne, v opozícii voči **persona**, a tým aj systematicky vyčleňovaná z tradičného členenia právnych statusov. Namiesto snahy rozvinúť pojem *persona* tak, aby zahŕňal aj rímskeho otroka, došlo v období od 16. do 18. storočia k jasnemu koncepčnému oddeleniu pojmov *servus* a *persona*. (BERSANI, C. *Persona, Homo, Res: Building a Boundary in Early Modern European Legal Thought*. In.: *Rechtsgeschichte – Legal History*, č. 32/2004, s. 16.)

¹¹ HURDÍK, J. *Osoba a její soukromoprávní postavení v měnícím se světě*. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2004, str. 21.

¹² TRENDELENBURG, A. A Contribution to the History of the Word Person. In.: *The Monist*, roč. 20, č. 3/, s. 339.

¹³ JAROŠOVÁ, A. (red.) *Slovník súčasného slovenského jazyka. O – Pn*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV, 2021. heslá: *persona non grata* a *persona grata*.

alebo hodnotenia. V knižnom význame ide o významnú osobnosť, spoločensky, kultúrne alebo politicky exponovaného človeka – opäť teda o rolu, ktorú jednotlivec zohráva v rámci spoločnosti.

Osobitne dôležitý je psychologický význam pojmu persóna, ktorý slovníky výslovne viažu na jungovskú psychológiu. Persóna je tu chápaná ako súbor vlastností a spôsobov správania, prostredníctvom ktorých jednotlivec reaguje na požiadavky spoločnosti. Tento „funkčný komplex“ sa spravidla odlišuje od autentického ja a funguje analogicky k maske v antickom divadle – zakrýva, filtruje a sprostredkúva vzťah medzi jednotlivcom a okolím. Persóna je teda tým, kým sa človek javí byť, nie nevyhnutne tým, kým je vo svojom vnútri.¹⁴

Tento význam potvrdzuje aj Slovník cudzích slov (akademický), ktorý popri význame „osoba“ a „osobnosť“ uvádza aj historicko-etnografický výklad persóny ako rituálnej masky a psychologický výklad ako mechanizmu určujúceho reakcie človeka v konkrétnych situáciách. V oboch prípadoch ide o sprostredkovanie – o niečo, čo stojí medzi jednotlivcom a svetom.¹⁵

Napokon, Synonymický slovník slovenčiny zaraďuje výraz persóna medzi synonymá slova **človek**, avšak prevažne v štýlovo príznakovom, často ironickom alebo hodnotiacom kontexte. Aj tu persóna neoznačuje neutrálne biologickú bytosť, ale človeka vnímaného cez spoločenský obraz, postoj alebo rolu.¹⁶

Suma sumárum: v slovenskom jazyku pojem persóna / persona dôsledne poukazuje na to, že človek nevystupuje len ako autentické „ja“, ale aj ako zastúpenie, rola, maska, ktorú mu pripisuje spoločnosť alebo ktorú si sám osvojuje v interakcii s okolím. Persóna je teda jazykovým pomenovaním vzťahovej identity – toho, ako je človek videný, prijímaný a interpretovaný inými.

Ako môžeme vidieť, už v tomto „predprávnom“ význame je prítomná základná normatívna intuícia: persona neoznačuje vnútornú podstatu (človeka),¹⁷ ale miesto normatívnej imputácie,

¹⁴ JAROŠOVÁ, A. (red.) *Slovník súčasného slovenského jazyka. O – Pn*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV, 2021. heslo: persóna.

¹⁵ PETRÁČKOVÁ, V., KRAUS, J. (a kol.) *Slovník cudzích slov (akademický). 2., doplnené a prepracované vyd.* Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo – Mladé letá 2005. heslo: persóna.

¹⁶ PISARČÍKOVÁ, M. (red.) *Synonymický slovník slovenčiny. 3. nezmenené vyd.* Bratislava: Veda 2004. heslo: človek.

¹⁷ „Z javiska sa toto slovo (pozn. persona) prenieslo na akéhokoľvek zástupcu, ktorý hovorí a koná za niekoho druhého, a to tak v súdnej sieni, ako aj v divadle. Takže persona je to isté, čo aktér na javisku i v bežnom rozhovore; a zosobňovať znamená konať alebo zastupovať seba či druhého.“ (HOBBS, T. *Leviatan*. Bratislava: Kalligram, 2011, s. 196).

teda **bod pripísania**, ku ktorému právo pripisuje konanie a jeho právne následky.¹⁸

Persona tu teda nie je výrazom ontologickej manifestácie, ale normatívneho uznania. Byť osobou znamená byť právne „viditeľný“, byť niekým, komu možno niečo pripísať a koho možno adresovať normou.

Práve v tomto kontexte nadobúda pojem persona svoj špecifický právny zmysel. Nejde o opis toho, kým niekto je, ale o určenie toho, v akom postavení (status) sa nachádza a aké právne následky z tohto postavenia vyplývajú. Persona je funkčný pojem „pripísania,“ nie ontologická kategória. Právo prostredníctvom osoby organizuje normatívny priestor, v ktorom sa rozlišuje medzi nositeľmi práv, ich rozsahom a spôsobmi výkonu.

Tento právny význam pojmu persona sa (trans)formuje už v stredovekej teológii.¹⁹ V trinitárnych sporoch osoba²⁰ neoznačuje individuálnu substanciu, ale reláciu a odlišnosť v rámci jednoty.²¹ Hoci ide o teologický diskurz, jeho relevancia pre právne myslenie spočíva v tom, že napomáha k tomu, aby sa pojem osoby definitívne odpútal od čisto empirického alebo telesného chápania. Persona sa stáva pojmom, ktorý dokáže označiť niekoho bez redukcie na biologický opis. Triviálne vyjadrené: pojem persona sa ustálil ako odpoveď na potrebu označiť niekoho za odlišného a rozpoznateľného nositeľa normatívneho významu, bez toho, aby bol redukovaný na biologickú, empirickú alebo ontologickú charakteristiku.

Pre právo má tento vývoj zásadné dôsledky. Umožňuje totiž oddeliť osobu od jej aktuálnych vlastností a schopností a tým pripraviť pôdu pre inštitúty, ktoré sa neskôr stanú samozrejmi: zastúpenie, fikcia, kolektívne subjekty, ale aj právnické osoby. Právo môže pracovať s osobou

¹⁸ Z terminologického hľadiska sme sa priklonili k slovnému spojeniu „bod pripísania“ najmä z tohto dôvodu, že vyjadruje esenciu anglického pojmu „point of imputation.“ Núkal sa samozrejme aj ekvivalent „bod pričítateľnosti,“ ktorý sa využíva v českém odbornom jazyku (BERAN, K. Osoba jako "bod pričítateľnosti." In: *Právnik*, roč.: 156, č. 6/2017, s. 501-522), avšak tento pojem by sa mohol zamieňať so zaužívaným a ustáleným pojmom v rámci konceptu pričítateľnosti v trestnom práve (LORKO, J. SMALIK, M. Trestná zodpovednosť právnických osôb - úvaha nad okruhom "pričítateľných" fyzických osôb. In: *Notitiae iudiciales Academie collegii aedilium*, rok. 2020, č. 1 (6), s. 101-113.)

¹⁹ KURKI, V. A.J. A Short History of the Right-Holding Person. In: *A Theory of Legal Personhood*. Oxford: Oxford Legal Philosophy, 2019, s.32.

²⁰ SPAEMANN, R. *Osoby. Pokusy o rozlišení mezi něčím a někým*. Praha: OIKOYMENH, 2022. s. 31-33.

²¹ „Tres personae, una substantia“ (tri osoby, jedna podstata) je latinská formula definujúca kresťanskú doktrínu o Najsvätejšej Trojici. (TERTULLIANUS. *Adversus Praxean*. (*Against Praxeas*). Londýn: Society for Promoting Christian Knowledge, 1920. s.28-31).

ako sjednotkou normatívneho poriadku bez toho, aby muselo riešiť **otázku ontologickej podstaty človeka**.²²

Samotný názov tejto monografie – Persona – preto nie je ani metaforou, ani účelovou hrou so slovíčkami. Odkazuje na právny význam osoby ako konceptu, prostredníctvom ktorého sa uskutočňuje normatívne pôsobenie práva, teda ako bodu pripísania, v ktorom sa stretáva právny poriadok a konkrétna bytosť. Persona neoznačuje „človeka ako takého“, ale spôsob, akým **je niekto prítomný v práve**.

Práve z tohto východiska vyrastajú aj novoveké koncepcie osoby. Hobbesovu reprezentáciu, Lockovu forenznú identitu a dokonca aj Kantovu normatívnu autonómiu možno chápať ako rôzne pokusy odpovedať na tú istú základnú otázku, ktorú právo kladlo už v rímskom období: komu možno pripísať právne konanie a prečo? Genealogická analýza, ktorá nasleduje, preto nezačína antropologickou definíciou človeka, ale rekonštrukciou právnej skúsenosti osoby v pozícii persona. Zároveň, cieľom tejto genealogickej rekonštrukcie nie je vyčerpať pluralitu dejinných prístupov, ale identifikovať tie línie vývoja pojmu osoby, ktoré mali normatívny dopad na moderné právo. Schematické zjednodušenie tu nepredstavuje redukciu reality, ale analytickú operáciu umožňujúcu zachytiť štrukturálne napätia medzi ontológiou a normativitou.

²² Otázka ontologickej podstaty človeka sa týka filozofického skúmania toho, čím človek je ako bytie – či má nejakú základnú, neodvratiteľnú podstatu (napríklad dušu, rozum, vedomie, osobnú identitu), ktorá určuje jeho existenciu a odlišuje ho od iných entít, nezávisle od jeho aktuálnych vlastností, schopností alebo právnych určení. Detailnejšie bude táto otázka rozpracovaná v ďalších kapitolách.

1.2. Persona: filozofické ukotvenie

Jedným z prelomových momentov v dejinách vývoja pojmu osoby je koncepcia, ktorú rozvíja **Thomas Hobbes** (1588–1679) v XVI. kapitole *Leviatana* (1651).

Hobbes sa vedome odpúta od ontologického a substanciálneho morálneho chápania osoby a nahrádza ho funkčným, právno-politickým modelom. Osoba pre neho nie je ontologickým bytím, ale rolou v pripisovaní konania a zodpovednosti: „*Osoba je ten, ktorého slová alebo činy sú považované buď za jeho vlastné, alebo za zastupujúce slová alebo činy iného človeka, či akejkolvek inej veci, čo sú mu pripisované pravdivo alebo fiktívne.*“²³

Tento koncept je možný v kontexte Hobbesovho materialistického a antiaristotelovského projektu, v ktorom je človek chápaný primárne ako živé teleso a spoločenské väzby ako umelé konštrukcie, nie ako prirodzené určenia.²⁴

Podľa Hobbesovej definície je osobou teda ten, koho slová alebo činy sú považované buď za jeho vlastné, alebo za slová a činy iného, ktorého zastupuje. Rozhodujúcim kritériom osoby nie je vnútorná vlastnosť subjektu, ale normatívne uznanie, že určité konanie sa má niekomu pripísať. Už v tomto bode je zrejmé, že pojem osoby je oddelený od biologickej či morálnej identity človeka.

Hobbesovo rozlíšenie medzi prirodzenou a umelou osobou otvára priestor pre právne fikcie.²⁵ Umelá osoba vzniká tam, kde niekto koná v mene (v zastúpení) iného na základe právomoci: „*Ak sú tieto slová alebo činy považované za jeho vlastné, potom sa nazýva prirodzená osoba. Ak sú považované za slová a činy zastupujúce iného, potom je to fiktívna alebo umelá osoba.*“²⁶

Kľúčové je pritom rozlíšenie medzi aktérom a autorom: aktér koná, autor však nesie zodpovednosť a je „vlastníkom“ činu.²⁷ Toto rozlíšenie tvorí základ moderných

²³ HOBBS, T. *Leviatan*. Bratislava: Kalligram, 2011, s. 196.

²⁴ Doslov Emila Višňovského ku knihe: HOBBS, T. *O človeku*. Bratislava: Kalligram, 2010, s. 160-161.

²⁵ KARIMI, S. Human and Society in the Nature State and Civilized State from Hobbes Point of View. In.: *Philosophy International Journal (PhIJ)*, rok 2024, č. 7 (1), s. 4.

²⁶ HOBBS, T. *Leviatan*. Bratislava: Kalligram, 2011, s. 196.

²⁷ VINX, L. Personality, authority, and self-esteem in Hobbes's Leviathan. In: *Intellectual History Review*, roč. 32, č. 1/2022, s. 140.

inštitútov zastúpenia, zodpovednosti a právnickej osoby.

Zvlášť významné je, že Hobbes považuje za „zosobniteľné“ nielen jednotlivcov, ale aj neosobné entity: veci, inštitúcie, božstvá či davy ľudí. Dav sa stáva jednou osobou vtedy, keď je reprezentovaný jedným zástupcom so súhlasom jednotlivcov. Osoba je tu čisto výsledkom reprezentácie, nie spoločnej identity či dôstojnosti.²⁸

Z hľadiska tejto monografie predstavuje Hobbesov model zásadný zlom. Osoba prestáva byť odpoveďou na otázku „kto je človek?“ a stáva sa odpoveďou na otázku „komu pripisujeme činy?“ Tento posun umožnil rozvoj moderného práva, no zároveň položil základy problému, ktorý pretrváva dodnes: napätia medzi osobou ako normatívnou funkciou a osobou ako ľudskou bytosťou (človekom). Nepopierame, že korene tohto chápania osoby siahajú až do rímskeho práva, ale Hobbes ako prvý povýšil právnu fikciu osoby na ústredný princíp moderného politického a právneho poriadku, čím premenil starý „technický“ rozdiel na hlboký a trvalý filozofický princíp.

Ak Hobbesova koncepcia osoby znamená oddelenie osoby od ontológie človeka prostredníctvom reprezentácie, potom **John Locke** (1632 - 1704) predstavuje ďalší dôležitý posun: osoba sa prestáva chápať ako predovšetkým vonkajšia normatívna funkcia a stáva sa vnútorným nositeľom identity a zodpovednosti. Tento posun Locke rozvíja predovšetkým v XXVII. kapitole II. knihy Eseje o ľudskom rozume (1689),²⁹ ktorá sa stala jedným z kľúčových textov moderného chápania osoby.

Locke výslovne rozlišuje medzi tromi pojmami: človek (man), živá bytosť (animal) a osoba (person).³⁰ Človek je u neho prirodzená živá bytosť, ktorá je organizovanou formou života a osoba je niečo odlišné: „*mysliaca, inteligentná bytosť, ktorá má rozum a reflexiu a dokáže sa považovať za tú istú bytosť v rôznych časoch a miestach.*“³¹ Osoba teda nie je viazaná na konkrétnu substanciu ani výlučne na telo, ale na kontinuitu vedomia. Zároveň je potrebné poznamenať,

²⁸ COPP, D.: Hobbes on Artificial Persons and Collective Actions. In: *The Philosophical Review*, roč. 89, č. 4/1980, s. 582-584.

²⁹ LOCKE, J. *An Essay Concerning Human Understanding*. Oxford: Oxford University Press, 1924, str. 182-200.

³⁰ GORDON-ROTH, J. Locke on the Ontology of Persons. In: *Southern Journal of Philosophy*, roč. 53, č. 1/2015, s. 118-119.

³¹ LOCKE, J. *An Essay Concerning Human Understanding*. Oxford: Oxford University Press, 1924, str. 188.

že výraz osoba je u neho *de facto* právnický (forenzný)³² pojem pre človeka: „*Je to právnický výraz, ktorý sa vzťahuje na skutky a ich odmenu a používa sa len vo vzťahu k rozumom obdareným a konajúcim bytostiam, pre ktoré jestvujú zákony a ktoré môžu byť šťastné a nešťastné.*“³³

Základom osobnej identity je podľa Lockeá pamäť ako vedomá reflexia vlastných minulých činov a skúseností.³⁴ Osoba je totožná tam, kde si je vedomá svojich minulých činov a skúseností. Identita osoby sa tak neodvíja od trvalosti telesnej alebo duševnej substancie, ale od schopnosti pripísať si vlastné konanie. Tento koncept má ďalekosiahle normatívne dôsledky: ak osoba nie je totožná s (konkrétnou) substanciou, potom nie každý človek v biologickom zmysle musí byť osobou v plnom normatívnom význame.

Ako už bolo naznačené, kľúčovým momentom Lockovej koncepcie je jeho explicitné označenie osoby ako „forezného“ pojmu.³⁵ Osoba je pojem určený pre oblasť práva a morálky – pre pripisovanie viny, zodpovednosti, trestu a odmeny. Osoba je ten, komu možno spravodlivo pripísať konanie, pretože si je vedomý toho, že konal. V tomto zmysle Locke nadväzuje na Hobbesovo chápanie osoby ako **nositeľa pripísania**, no zásadne mení jeho základ: pripísanie už nie je výsledkom vonkajšej reprezentácie, ale vnútornej identity reflexívneho vedomia, ktoré sa vzťahuje k sebe ako k autorovi konania.³⁶

Tento posun má ambivalentný charakter. Na jednej strane Locke posilňuje spojenie osoby s morálnou a právnou zodpovednosťou. Osoba je tým, kto je schopný odpovedať za svoje činy, pretože ich považuje za svoje vlastné.³⁷ Na druhej strane však Locke oslabuje ontologickú stabilitu osoby. Ak je osobná identita viazaná na pamäť, vyvstáva otázka, čo sa stane v prípadoch jej prerušenia (pri zabudnutí, duševnej poruche, strate vedomia či v raných fázach života).

Táto koncepcia je mimoriadne dôležitá, pretože systematicky rozpojuje (resp. explicitne

³² MANDA, V. Model osoby vo filozofii J. Locka. In: *Philosophica Critica*, roč. 4, č. 1/2018, s. 36.

³³ LOCKE, J. *An Essay Concerning Human Understanding*. Oxford: Oxford University Press, 1924, str. 198.

³⁴ MANDA, V. Model osoby vo filozofii J. Locka. In: *Philosophica Critica*, roč. 4, č. 1/2018, s. 40.

³⁵ V originálnej jazykovej verzii je pojem „forezný“ (*forensic term*). V slovenskom preklade sa využíva slovo „právny.“

³⁶ LOCKE, J. *An Essay Concerning Human Understanding*. Oxford: Oxford University Press, 1924, str. 198-199.

³⁷ V rámci svojej kritiky metafyzických predpokladov poznania sa Locke vyjadruje aj k povahe morálneho poznania a k podmienkam jeho reálnosti: „*To isté platí aj pre reálnosť poznania týkajúceho sa mravnosti... Aby sa toto poznanie stalo reálnym, nie je nevyhnutná existencia. Morálne predstavy si totiž vytvárame a pomenovávame na základe zhody konania so životom sami, podliehajú realite a dobe, miestu a času, v ktorom si ich vytvárame.*“ (BARTKO, M. John Locke alebo čo je vrodené a čo získané? In: *FILOZOFIA*, roč. 52, 1997, č. 6, s. 379 – 383).

oddeľuje na pojmovej úrovni) pojem osoby a pojem človeka, no zároveň osobu (znovu) zakotvuje v normatívnom rámci zodpovednosti. Osoba už nie je len fikciou reprezentácie, ako u Hobbesa, ale ani ešte nie bezpodmienečnou hodnotou, ako u Kanta. Je nositeľom zodpovednosti, no nie dôstojnosti v absolútnom zmysle.

Locke tak predstavuje rozhodujúci medzikrok v genealógii pojmu osoby.³⁸ Umožňuje modernému právu pracovať s osobou ako so subjektom viny a zásluhy, no zároveň otvára problém, ktorý bude neskôr predmetom kritiky: ak je osoba viazaná na aktuálnu schopnosť vedomia, čo s tými, ktorí túto schopnosť nemajú alebo ju majú len obmedzene? Tento problém sa stane centrálnym pre Kantovu snahu ukotviť osobu nie v empirickej psychológii, ale v morálnej autonómii.

Koncepciu **Immanuela Kanta** (1724 – 1804) môžeme vnímať aj ako snahu prekonať nestabilitu empirických koncepcií osoby tým, že ju zakotvuje nie v psychologických faktoch ani v sociálnych vzťahoch, ale **v praktickom rozume**.³⁹ Osoba⁴⁰ sa u neho stáva morálnym subjektom, ktorého hodnota je nezávislá od jeho aktuálnych schopností, vlastností či sociálneho postavenia.

Kantovo chápanie osoby vychádza z jeho morálnej filozofie, predovšetkým zo *Základov metafyziky mravov* (1785).⁴¹ Osoba je bytosť, ktorá je schopná konať podľa zákona, ktorý si sama dáva – podľa morálneho zákona praktického rozumu. Táto schopnosť autonómie nie je empirickým faktom, ale normatívnym predpokladom morálneho posudzovania. Práve autonómia ako schopnosť praktického rozumu zakladá dôstojnosť osoby.⁴² Hodnota osoby teda nezávisí od jej empirických vlastností, ako sú schopnosti, talent, užitočnosť či spoločenské postavenie, ale výlučne od jej postavenia ako morálneho subjektu. Osoba je preto vždy viac než

³⁸ SPAEMANN, R. *Osoby. Pokusy o rozlíšení mezi něčím a někým*. Praha: OIKOYMENH, 2022. s. 138-140.

³⁹ MURÁNSKY, M. Kantova deontologická etika. In: REMIŠOVÁ, A. (ed.): *Dejiny etického myslenia v Európe a USA*. Bratislava: Kalligram, 2008, s. 339-342.

⁴⁰ Ako poukazujú Hurdík a Katolický, Kant zámenným, synonymickým, spôsobom používa popri pojme osoba aj pojem „osobnosť“ (Persönlichkeit). (HURDÍK, J., KATOLICKÝ, J. *K pojetí právnických osob*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1992, s.10).

⁴¹ KANT, I. *Základy metafyziky mravov*. Bratislava: Kalligram, 2004, s. 96.

⁴² „Kantova autonómia je teda schopnosť riadiť sa racionálnymi princípmi, ktoré sú zdôvodniteľné pre každého, zo stanoviska, že všetci sú pokladaní za rovných zákonodarcov morálnych zásad a idea dôstojnosti je akýmsi základom sociálnych vzťahov a interakcií.“ (SEDOVÁ, T. K autonómii a ľudským právam: je autonómia nevyhnutná? In: *FILozOFIA*, roč. 80, 2025, č. 10, s. 785).

súhrn psychologických vlastností - je nositeľom praktickej racionality.

Z tohto východiska Kant odvodzuje pojem dôstojnosti: *“Idea ľudskej dôstojnosti ako základu ľudských práv sa vykladá v intencii Kanta ako inherentná vnútorná neodňateľná hodnota človeka, založená na jeho autonómii ako morálnej osoby.”*⁴³

Na rozdiel od vecí, ktoré majú cenu a môžu byť nahradené, osoba má dôstojnosť, a teda hodnotu, ktorá nepripúšťa ekvivalent. Keď Kant rozlišuje medzi tým, „čo má cenu“ (Preis) a tým, „čo má dôstojnosť“ (Würde), nejde mu o ekonomické hodnotenie, ale o zásadné morálne rozlíšenie typov hodnoty. To, čo má cenu, je vymeniteľné: jeho hodnota je relatívna a závislá od porovnania s inými vecami. Naproti tomu to, čo má dôstojnosť, je nevymeniteľné a neporovnateľné – nepripúšťa žiadny ekvivalent, a preto stojí „nad každou cenou“.⁴⁴

V tomto zmysle Kant vedome prekračuje empirické a psychologické koncepcie osoby (napr. pamäť, vedomie, schopnosti) a zakotvuje pojem osoby v prakticko-transcendentálnom rámci: osoba má hodnotu nie preto, aká je fakticky, ale preto, že je nositeľom praktického rozumu a morálneho zákona. Myšlienka o cene a dôstojnosti tak tvorí jadro Kantovej koncepcie osoby ako cieľa samého o sebe a vysvetľuje, prečo osoba nemôže byť nikdy legitímne používaná iba ako prostriedok: *„(...) človek, a vôbec každá rozumná bytosť existuje ako účel sám osebe, nie je iba prostriedkom na ľubovoľné použitie pre tú či onú vôľu, ale musí sa pri každom svojom, tak na seba, ako i na iné rozumné bytosti zameranom konaní vždy chápať zároveň ako účel.”*⁴⁵

Týmto krokom Kant podstatným spôsobom mení normatívny status osoby: osoba už nie je len subjektom pripísania alebo zodpovednosti, ale absolútnou hodnotou, ktorú je potrebné rešpektovať bez ohľadu na jej aktuálne schopnosti.

Kantov prístup k osobe má taktiež mimoriadny konceptuálny dopad na právo. Umožňuje totiž chápať osobu ako nositeľa práv nezávisle od jej empirického stavu. Kant dokáže objasniť aj to, prečo dieťa, osoba so zdravotným postihnutím či osoba v stave bezvedomia zostávajú

⁴³ SEDOVÁ, T. Fenomén ľudskej dôstojnosti, jej pojem a vzťah k ľudským právam. In: *FILozOFIA*, roč. 76, 2021, č. 5, s. 324.

⁴⁴ „V ríši účelov má všetko alebo cenu, alebo dôstojnosť. Na miesto toho, čo má istú cenu, možno dosadiť čosi iné ako ekvivalent; čo však presahuje akúkoľvek cenu, a teda nepripúšťa nijaký ekvivalent, to má dôstojnosť.“ (KANT, I. *Základy metafyziky mravov*. Bratislava: Kalligram, 2004, s. 63).

⁴⁵ KANT, I. *Základy metafyziky mravov*. Bratislava: Kalligram, 2004, s. 56.

osobami - pretože dôstojnosť nie je viazaná na výkon autonómie, ale na schopnosť byť jej nositeľom v normatívnom zmysle. Kant tak vyriešil problém, ktorý u Lockeá zostával otvorený: osoba neprestáva byť osobou ani vtedy, keď nie je schopná vedomia alebo racionálneho rozhodovania.

Zároveň však Kantova koncepcia prináša nové pnutie. Osoba je u neho striktne viazaná na praktickú racionalitu, čo implikuje ostrú hranicu medzi osobami a neosobami (non-humánnymi entitami). Bytosti, ktoré nie sú schopné morálneho zákona – zvieratá, veci, ale aj umelé systémy – zostávajú mimo kategórie osoby.⁴⁶ Kant tým síce poskytuje silný normatívny základ ochrany človeka, no zároveň uzatvára pojem osoby voči rozšíreniam, ktoré moderné právo začína zvažovať.

Z hľadiska genealogického vývoja pojmu osoby predstavuje Kant kulminálny bod. Osoba sa definitívne odpútava od reprezentácie aj od empirickej psychológie a stáva sa normatívnym centrom práva a morálky. Tento posun však nie je bez následkov. Kantova osoba je univerzálna a rovná, no zároveň abstraktná. Právo, ktoré z tejto koncepcie čerpá, je silné v ochrane dôstojnosti, no menej citlivé na konkrétnu zraniteľnosť a vzťahovosť ľudských bytostí – čo sa stane predmetom kritiky v neskorších filozofických a sociologických prístupoch.

Genealógia pojmu osoby v podaní Hobbesa, Lockeá a Kanta nám ukázala postupné normatívne vyčleňovanie osoby z empirickej skúsenosti človeka. Osoba sa v modernom myslení stáva predovšetkým nositeľom funkcie, zodpovednosti a autonómie, zatiaľ čo konkrétna ľudská skúsenosť zostáva v pozadí. Práve na tento deficit poukazuje aj interpretácia fenomenologickej filozofie, ktorá sa na prelome 19. a 20. storočia formuje ako metodologická výzva návratu „k veciam samým“.⁴⁷

Fenomenológia (v širšom zmysle) nie je v tomto kontexte ďalšou teóriou osoby, ale kritikou spôsobu, akým sa o osobe uvažuje. Edmund Husserl (1859 - 1938) odmieta redukovať človeka na objekt prírodovedného alebo čisto formalizovaného normatívneho opisu a poukazuje na to, že každá teória vychádza z pred-teoretickej skúsenosti sveta.⁴⁸ Výzva „späť k veciam samým“

⁴⁶ MÜLLEROVÁ, H., STEJSKAL, V. *Ochrana zvierat v právu*. Praha: Academia, 2013. s.39.

⁴⁷ PATOČKA, J. *Úvod do fenomenologickej filozofie*. Praha: OIKOYMENH, s. 5-15.

⁴⁸ HUSSERL, E. *The Crisis of European Sciences and Transcendental Phenomenology: An Introduction to Phenomenological Philosophy*. Evanston: Northwestern University Press, 1970. s. 23-70.

tak neznamena odmietnutie normativity, ale možno ju chápať aj ako snahu o znovu ukotvenie normatívnych pojmov v tom, ako sa človek svetú a sebe samému skutočne javí.

Z hľadiska pojmu osoby fenomenologická korekcia ukazuje, že osoba nie je len abstraktným nositeľom práv, povinností či autonómie, ale **prežívanou** bytosťou, ktorá je vždy situovaná, telesná a vzťahová. Osoba sa javí nie ako hotový normatívny fakt, ale ako bytosť, ktorá sa v čase formuje, zlyháva, závisí od iných a je vystavená svetú. Tento dôraz na prežívanie nepopiera normatívne kategórie, ale odhaľuje ich hranice.

Fenomenologická perspektíva⁴⁹ zároveň poukazuje na riziko, ktoré sprevádza moderné právne myslenie: riziko, že **pojmem osoby sa osamostatní od človeka, ktorého má označovať**. Právo potom pracuje s ideálnym modelom autonómneho subjektu, zatiaľ čo konkrétna ľudská bytosť – so svojou zraniteľnosťou, telesnosťou a závislosťou – zostáva normatívne neviditeľná. Fenomenológia v tomto zmysle neútočí na pojem osoby, ale pripomína, že každá osoba je vždy aj niekým, kto žije v určitom svete (Lebenswelt).⁵⁰

V kontexte tejto monografie má fenomenologická výzva predovšetkým metodologickú funkciu. Neponúka alternatívnu právnu koncepciu osoby, ale naznačuje, prečo sa v 20. storočí objavuje potreba „návratu k človeku“. Tento návrat neznamena odmietnutie Kantovej dôstojnosti ani moderného práva, ale snahu doplniť abstraktný normatívny model o skúsenostnú dimenziu ľudskej existencie. Fenomenológia pripravuje pôdu pre chápanie osoby ako bytosti vzťahovej a závislej, bez toho, aby opustila normatívny rámec práva, a zároveň poukazuje na existujúci rozpor medzi normou a životom, ktorý moderné právo nemôže ignorovať.

⁴⁹ Viac k fenomenologickej analýze osoby/človeka pozri: SOKOL, J. *Člověk jako osoba. Filosofická antropologie*. Praha: Vyšehrad, s 110–114.

⁵⁰ DA SILVA, J.J. Science and the Lebenswelt on Husserl's Philosophy of Science. In: *Phainomenon*, roč. 33, č. 1/2022, s.26.

Moderný právny pojem osoby sa formoval postupným odpútavaním od ontologického chápania človeka. Genealogická rekonštrukcia ukazuje, ako sa osoba z pôvodného označenia spoločenskej a právnej roly (persona) mení na čisto normatívnu kategóriu, prostredníctvom ktorej sa pripisujú činy, práva a zodpovednosť. V novoveku tento proces vyúsťuje do koncepcie osoby bez ontológie: osoba už neoznačuje to, kým niekto je, ale to, komu možno niečo pripísať. Tento „od-ontologizovaný“ pojem osoby síce môže byť mimoriadne funkčný, no zároveň je krehký.

2. Osoba v právnej teórii, pozitívnom práve a právnej praxi

Pozitívne právo pracuje s pojmom osoby ako s jedným zo svojich základných stavebných kameňov.⁵¹ Právne normy sa „obracajú“ na osobu ako na subjekt práv a povinností, ako na nositeľa právnej subjektivity, spôsobilosti, zodpovednosti a adresáta právnej ochrany: *„Ľudstvo ako celok je dôvodom a zmyslom existencie práva. Právo je kultúrnym výdobytkom, ktorý vzniká v ľudskej spoločnosti s hlavným poslaním zabezpečiť prežitie a reprodukciu ľudského rodu. Právo poskytuje jednotlivcom a ich združeniam status subjektov – v prvom prípade fyzických osôb, v druhom prípade právnických osôb – a týmto osobám vymedzuje sféru dovoleného správania.“*⁵²

V tomto zmysle sa osoba javí ako zdanlivo neproblematický a zároveň ako centrálny pojem, bez ktorého by právny poriadok nebol mysliteľný. Práve táto „všednosť“ však zakrýva skutočnosť, že pojem osoby nie je neutrálne technickým označením, ale výsledkom historicky a konceptuálne formovaného právneho jazyka.⁵³

Ako ukázala predchádzajúca kapitola, pojem persona nevznikol ako deskriptívna odpoveď na otázku, čo je človek, ale ako normatívny nástroj pripísania – ako označenie bodu, ku ktorému možno pripísať konanie, reč a následky. Moderné právo tento pojem preberá a ďalej rozvíja, no podľa nášho názoru to robí takým spôsobom, ktorý systematicky tlmí alebo miestami úplne suspenduje jeho ontologický rozmer. Osoba v pozitívnom práve nie je definovaná prostredníctvom biologických, psychologických či metafyzických vlastností človeka, ale prostredníctvom funkcií, ktoré v právnom poriadku plní. Osoba v právnom zmysle tak reprezentuje **ne-identitu**.⁵⁴

Pozitívne právo vníma osobu predovšetkým ako normatívnu pozíciu - právna osoba nie je opisom faktického stavu, ale výsledkom normatívneho uznania. Právo týmto spôsobom vytvára vlastný jazyk, v ktorom sa otázka „kto je osoba“ mení na otázku „koho právo uznáva ako adresáta

⁵¹ Dokonca je možné tvrdiť, že tento pojem stojí v centre pozornosti všetkých spoločenských (humanitných) vied (HURDÍK, J., KATOLICKÝ, J. *K pojetí právnických osob*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1992, s.7.).

⁵² MARŠÁLEK, P. *Příběh moderního práva*. Praha: Auditorium, 2018. s. 132.

⁵³ K teoretickým aspektom vývoja právneho jazyka pozri napríklad: KUCHAR. R. *Právo a slovenčina v dejinách*. Budmerice: Rak, 1998, s. 13-30.

⁵⁴ SPAEMANN, R. *Osoby. Pokusy o rozlišení mezi něčím a někým*. Praha: OIKOYMENH, 2022. s. 27.

svojej normativity.“⁵⁵

Tento prístup má zjavné metodologické výhody. Umožňuje právu zachovať si univerzálnu platnosť a neutralitu v podmienkach hodnotového, kultúrneho, filozofického a právneho pluralizmu.⁵⁶ Právny poriadok sa nemusí viazať na konkrétnu antropologickú či metafyzickú koncepciu človeka, aby mohol efektívne regulovať spoločenské vzťahy.⁵⁷ Práve vďaka tejto metodologickej zdržanlivosti je možné, aby právo operovalo s pojmom osoby naprieč rôznymi právnymi odvetviami a historickými kontextmi bez potreby jeho neustálej redefinície.

Zároveň však táto normativistická redukcia osoby vyvoláva zásadné otázky. Ak je osoba v práve chápaná výlučne ako právna funkcia, čo presne zaručuje stabilitu a jednotu tohto pojmu? Aké predpoklady o človeku právo implicitne preberá, aj keď sa výslovne vyhýba ich tematizácii? A do akej miery je možné dlhodobo udržať ochrannú funkciu práva – najmä v oblasti ľudskej dôstojnosti – bez toho, aby bol pojem osoby aspoň minimálne ukotvený v nejakej predstave o tom, čím sa ľudská bytosť kvalitatívne odlišuje od iných entít?

Tieto otázky nadobúdajú osobitnú dôležitosť v súkromnom práve, kde pojem osoby plní nielen technickú, ale aj axiologickú funkciu.⁵⁸ Súkromnoprávna regulácia sa neobmedzuje len na aktívnu koordináciu správania (vo forme príkazov a zákazov), ale predpokladá osobu ako nositeľa **autonómie**,⁵⁹ zodpovednosti a ochrany.

⁵⁵ Problematické aspekty normativity (obzvlášť vo vzťahu k fakticite) analyzuje Maršálek (MARŠÁLEK, P. *Příběh moderního práva*. Praha: Auditorium, 2018. s. 51-55).

⁵⁶ O tom, že (právny) pluralizmus predstavuje jadro postmodernej situácie v práve a má dosah (okrem iného) aj na široko chápanú právnickú metodológiu píše Bárány (BÁRÁNY, E. Dôsledky právneho pluralizmu pre právnickú metodológiu. In: *Právny obzor*, roč. 103, č. 4/2020, s. 258).

⁵⁷ Všimnime si, že zákon č. 40/1964 Zb. Občiansky zákonník v znení neskorších predpisov pojem „človek“ ani neobsahuje a návrh nového (rekodifikovaného) Občianskeho zákonníka už s týmto pojmom operuje na viacerých miestach (pre kontext tejto monografie je azda najpodstatnejšie ustanovenia § 2 ods. 1 obsahujúce legálnu definíciu fyzickej osoby - fyzickou osobou je, veľmi príznačne, **človek**).

⁵⁸ JÚDA, V. Axiologické problémy práva. In: Kol. *BANSKOBYSŤICKÉ ZÁMOCKÉ DNI PRÁVA. IV. ročník medzinárodnej vedeckej konferencie*. Banská Bystrica: Belianum, s. 6.

⁵⁹ „Pojem autonómie a pojem sebaurčenia možno porovnávať so zreteľom na ich rozsah a na to, čo akcentujú, pričom však obidva pojmy z definičného hľadiska odkazujú na schopnosť alebo právo individuálneho aj kolektívneho subjektu samostatne sa rozhodovať bez externého nátlaku a regulovať svoje konanie a správanie. Akcent sa kladie na nezávislosť a sebareguláciu, schopnosť aktéra postupovať v súlade s vlastnými záujmami a preferenciami, slobodne bez vonkajšej kontroly a vplyvu. Rozdiel medzi autonómiou a sebaurčením je daný oblasťou použitia. Sebaurčenie sa chápe predovšetkým ako právo národa na sebaurčenie, na právo určiť svoj politický poriadok a sledovať svoj ekonomický, sociálny a kultúrny rozvoj. Zatiaľ čo o autonómii sa hovorí hlavne v morálnej filozofii a termín odkazuje na individuálny aj kolektívny subjekt, doménou sebaurčenia je predovšetkým politická filozofia. Autonómia je širší pojem, zdôrazňujúci sebestačnosť, nezávislosť individua, schopného riadiť seba samého v rámci nejakého systému, kým sebaurčenie smeruje

Osobitnú relevanciu získava táto reflexia v kontexte prebiehajúcich rekodifikačných snáh v oblasti občianskeho práva. Rekodifikácia vytvára vzácnu príležitosť znovu sa zamyslieť nad základnými pojmami, s ktorými právo pracuje často rutinne a bez hlbšej reflexie. Pojem osoby patrí medzi tie kategórie, pri ktorých je takáto reflexia nielen legitímna, ale aj nevyhnutná. Bez nej hrozí, že právo bude reprodukovat' pojmové napätia a implicitné predpoklady, ktorých dôsledky sa naplno prejavia najmä v konfliktných a hraničných prípadoch.

Nesnažíme sa však o systematický komentár k právnej úprave ani o vyčerpávajúci prehľad jej jednotlivých inštitútov. Naším cieľom je analytická reflexia toho, ako pozitívne právo pracuje s pojmom osoby a aký obraz osoby z tohto používania vystupuje. Ide o pohľad *de lege lata*, ktorý sa vedome zdržiava normatívnych návrhov *de lege ferenda*, no zároveň si uvedomuje, že pochopenie platného právneho stavu je nevyhnutným predpokladom každej zmysluplnej úvahy o budúcnosti osoby v práve.

Naším cieľom teda bude zamerať sa na rozlíšenie medzi ontologickou charakteristikou človeka a normatívnym pojmom osoby, ako aj na analýzu spôsobu, akým moderné právo – vrátane judikatúry Európskeho súdu pre ľudské práva či Ústavného súdu Slovenskej republiky – túto ontologickú rovinu systematicky utlmuje. Nesnažíme sa tým spochybniť metodologickú neutralitu práva, ale ukázať jej hranice. Práve v tomto rozhraní medzi funkčným pojmom osoby a požiadavkou bezpodmienečnej ochrany sa totiž rozhoduje o tom, aký typ osoby právo v skutočnosti chráni.

viac ku kolektívnym právam, rozhodovaniu o svojom politickom statuse v kontexte nezávislom od nejakej autority. Kým v prípade filozofickej analýzy ide o konceptuálne problémy, ich vymedzenie, pričom je prítomný apelatívny akcent na ľudské práva ako predpolitické morálne nároky, akoby svet mohol byť usporiadaný v záujme individuálnej aj kolektívnej slobody a rovnosti, v prípade historického prístupu k ľudským právam ide o „postrevolučnú utópiu“ (Samuel Moyn).“ (SEDOVÁ, T. K autonómii a ľudským právam: je autonómia nevyhnutná? In: *FILozOFIA*, roč. 80, 2025, č. 10, s. 781 – 782).

2.1. Ontologická charakteristika človeka a normatívny pojem osoby

Rozlíšenie medzi ontologickou⁶⁰ charakteristikou človeka a normatívnym pojmom osoby predstavuje jeden zo základných metodologických predpokladov moderného právneho myslenia. Právo síce pracuje s ľuďmi ako so svojimi adresátmi, no nepracuje s nimi ako s ontologickými bytosťami v plnom zmysle slova.

Človek ako biologická, psychologická a sociálna entita patrí do sveta bytia (sein), avšak osoba ako právny pojem patrí do sveta normativity (sollen).⁶¹ Zmiešanie týchto dvoch rovín môže (zdanlivo) viesť buď k naturalizácii práva, alebo k jeho metafyzickému preťaženiu.

Ontologické uchopenie človeka zahŕňa aj otázky racionality, sebauvedomenia, intencionality a schopnosti reflexívne sa vzťahovať k sebe samému. Tieto charakteristiky sú predmetom komplexného interdisciplinárneho skúmania filozofickej antropológie, metafyziky, biológie, neurovied, psychológie či sociológie. Spoločným znakom týchto disciplín je, že sa usilujú opísať a vysvetliť, čo človek je, nie čo má byť. Ich výpovede majú deskriptívny alebo explanačný charakter a sú viazané na empirické alebo filozofické metódy.

Z normativistického hľadiska však tieto ontologické charakteristiky bezprostredne neslúžia ako základ právnych pojmov. Ak by právny poriadok odvodzoval pojem osoby priamo z ontologických vlastností človeka – napríklad z racionality, vedomia či sebauvedomenia – vystavil by sa riziku, že právna ochrana sa stane podmienenou a selektívnou.⁶² Každá zmena v ontologickom alebo vedeckom poznaní by potom mala potenciál narušiť samotné základy právnej subjektivity.

V protiklade k ontologickej charakteristike človeka stojí pojem osoby v normatívnom, právnoteoretickom zmysle. Osoba tu neoznačuje bytie ani vlastnosť reálne existujúceho

⁶⁰ K špecifikám ontologického prístupu v práve pozri napríklad MAZZOCCA, M. Ontological Commitment and Argumentative Efforts in Legal Matters. In: BRÖSTL, A. BREICHOVÁ-LAPČÁKOVÁ, M. *Nové dimenzie metodológie právnej argumentácie. Úloha právnych princípov vo viacúrovňovom právnom systéme*. Praha: Leges, 2021, s. 255-266.

⁶¹ Jedná sa o variáciu na Humov zákon, ktorý predpokladá, že z tvrdení o tom, aké veci sú (fakty), nemožno automaticky odvodiť, aké by mali byť (právne alebo morálne normy). Na to, akým prerodom prešla táto teória v prácnom diskurze, obzvlášť v názoroch Hansa Kelsena, píše Cerman (CERMAN, I. Přírozenoprávní omyl podle Hanse Kelsena. In: *Právnick*, roč. 158, č. 9/2019, s. 837–851.).

⁶² Zároveň je však potrebné dodať, že tieto faktory nie sú pre právo úplne bezpredmetné, mentálna kapacita je napríklad určujúcim determinantom pri posudzovaní spôsobilosti na právne úkony.

jednotlivca, ale **normatívnu pozíciu**, prostredníctvom ktorej právny poriadok identifikuje adresáta práv a povinností. Osoba (persona) nereprezentuje odpoveď na otázku, čo niekto je, ale na otázku, komu sa v právnom poriadku „niečo“ pripisuje.⁶³

Z tohto hľadiska osoba neexistuje fakticky, ale normatívne. Neexistuje ako súčasť sveta reality, ale platí ako súčasť právneho poriadku. Jej „existencia“ je totožná s platnosťou noriem, ktoré sa k nej viažu. Právna osoba je bodom imputácie, uzlom normatívnych vzťahov, prostredníctvom ktorého sa právo vzťahuje k realite, no nie je jej zrkadlovým odrazom.

Toto normativistické poňatie osoby sa osobitne vyostriilo v moderných teóriách práva, predovšetkým v čistej (rýdzej) právnej náuke, ktorá dôsledne oddeľuje svet bytia (sein) od sveta platnosti (sollen). V tomto rámci je osoba chápaná ako čisto právna kategória, ktorá umožňuje pripisovanie právnych následkov bez ohľadu na ontologické vlastnosti nositeľa. Hans Kelsen dokonca explicitne deklaruje zrušenie pojmu osoba, keď tvrdí, že je *„otvorená cesta k pochopeniu pojmu právneho subjektu alebo osoby len vo význame umelej myšlienkovvej pomôcky či pomocného pojmu, ktorý si vytvorilo právnické poznanie pre názornejšie podanie zvládanej matérie a pod vplyvom antropomorfizujúceho a personifikujúceho právneho jazyka. „Osoba“ je len personifikujúci súhrnný výraz pre zväzok právnych povinností a právnych oprávnení, t. j. pre komplexy noriem: je to názor, ktorý chráni pred mylnou hypostázou, zdvojujúcou právo ako predmet poznania.“*⁶⁴

Právo tak môže pracovať s osobou metodologicky čisto, bez potreby riešiť metafyzické otázky o povahe človeka.

Práve týmto spôsobom sa vysvetľuje aj skutočnosť, že osobou v právnom zmysle nemusí byť výlučne človek. Právny poriadok môže konštruovať osoby aj tam, kde neexistuje biologický alebo psychologický substrát, ako je to v prípade právnických osôb. V aktuálnej právnej úprave v podmienkach Slovenskej republiky platí, že pod osobou rozumieme fyzickú, ako i právnickú osobu (pričom do tejto množiny zaraďujeme taktiež aj štát, za predpokladu, že je účastníkom občianskoprávných vzťahov).⁶⁵ Pri tejto platnej dichotómii nie je z pohľadu pozitívneho práva

⁶³ BERAN, K. *Pojem osoby v právu. Osoba, morální osoba, právnická osoba*. Praha: Leges, 2012. s. 96-98.

⁶⁴ KELSEN, H. *Čistá právna náuka*. Bratislava: Kalligram, s. 85-92.

⁶⁵ LAZAR, J. (a kol.). *Občianske právo hmotné*. Bratislava: IURA EDITION, 2010, s. 149.

pripustená iná alternatíva (*tertium non datur*), pričom z koncepcného hľadiska je možné konštatovať, že pokým fyzická osoba predstavuje reálne existujúcu (hmotnú a skutočnú) bytosť, tak právnická osoba je právnou fikciou⁶⁶ (umelo vytvoreným nehmotným konštruktom). Dôležité však je, že hoci by sa na prvý pohľad mohlo zdať, že „*fyzická osoba je osoba prirodzená a právnickú osobu sformovalo právo, nie je to úplne tak. V zásade obe ponímania osôb sformovalo právo.*“⁶⁷

Vzhľadom na obsah zadefinovaných výskumných hypotéz sa však už ďalej v texte nebudeme detailnejšie zaoberať právnickými osobami a budeme sa koncentrovať (takmer výlučne) na fyzické osoby.

Pojem osoby v práve (v rovine fyzickej osoby) teda nie je odvodený z ontológie, ale z normativity. Zároveň sa nám však ukazuje, že normatívna konštrukcia osoby je principiálne otvorená a závislá od rozhodnutí právneho poriadku (resp. normotvorcu).

Dôsledné rozlíšenie medzi ontologickou charakteristikou človeka a normatívnym pojmom osoby má podstatný metodologický význam. Umožňuje právnej teórii zachovať analytickú čistotu a vyhnúť sa skrytému miešaniu deskriptívnych a normatívnych rovín. Právo sa tak môže zdržať odpovede na otázku, čo je človek, a sústrediť sa na otázku, ako má byť regulované správanie a chránené určité hodnoty.

Zároveň však toto rozlíšenie neznamena, že ontológia človeka je pre právo irelevantná. Znamená len to, že ontologické predpoklady nie sú v právnom diskurze tematizované explicitne. Právo ich namiesto toho preberá implicitne, prostredníctvom svojich základných kategórií a inštitútov. Pojem osoby je jedným z miest, kde sa tieto tiché predpoklady najvýraznejšie koncentrujú.

Ak je osoba chápaná výlučne ako normatívna konštrukcia, jej ochrana sa stáva závislou

⁶⁶ V kontraste k teórii fikcie existuje aj realistická teória právnických osôb. Klasickú teóriu fikcie obhajoval napríklad Friedrich C. von Savigny, ktorý predpokladal, že právnické osoby sú umelý právny konštrukt. Na druhej strane, právnici ako Georg Beseler, ale najmä Otto F. von Gierke vnímali aj korporácie ako skutočné ucelené osoby, ktoré majú zjednotenú spoločnú vôľu. Viac pozri: SOBEK, T. *Nemorální právo*. Praha: Akademie věd České republiky, Ústav státu a práva, Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010. s. 351-358.

⁶⁷ ŠTEVČEK, M., GREGOR, M., MLKVÝ, M. (eds.) *Lexikón dejín slovenskej súkromnoprávnej terminológie*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2023, s. 147.

od rozsahu a obsahu normatívneho uznania.⁶⁸ Právny poriadok tým získava flexibilitu, no zároveň riskuje normatívnu labilitu – núka sa tu otázka, kto je osobou a v akom rozsahu, sa môže stať predmetom funkčných, procedurálnych alebo konsenzuálnych kritérií, ktoré nie sú ukotvené v stabilnej predstave o podstate ľudskej bytosti?

Práve v tomto bode sa ukazuje konflikt, ktorý bude ďalej v texte rozvíjaný a analyzovaný. Moderné právo sa síce metodologicky hlási k ontologickej neutralite, no zároveň pracuje s pojmom osoby ako s nositeľom bezpodmienečnej ochrany, najmä v kontexte ľudskej dôstojnosti.⁶⁹ Toto spojenie normatívnej neutrality a axiologickej silnej ochrany nie je samozrejmé a vyžaduje si ďalšiu analýzu.

Pre lepšie objasnenie našich východísk sme sa rozhodli zaviesť pojem **ontologická neutralizácia osoby**, ktorý neznamená popretie existencie človeka ani popretie dôstojnosti ako právneho princípu. Ide o metodologickú operáciu, prostredníctvom ktorej právo abstrahuje od ontologických, antropologických a existenciálnych dimenzií ľudskej bytosti, aby mohlo pracovať s osobou ako s funkčnou normatívnou kategóriou. Osoba sa tak javí ako právny nosič práv a povinností, ako bod imputácie konania a zodpovednosti alebo ako procesný subjekt, nie ako bytosť s vlastnou ontologickou jedinečnosťou.

Moderné právo osobu samozrejme neignoruje - naopak, chráni ju intenzívne. Neutralizácia osoby neznamená popretie jej hodnoty, ale spočíva **v metodologickom oddelení ontologickej otázky osoby od normatívnej konštrukcie jej ochrany.**

Táto neutralizácia je historicky spojená s nástupom moderného normativizmu a súvisí aj s úsilím oddeliť právo od metafyziky, náboženstva a morálnej teológie. Umožnila vysoký stupeň systematickosti, predvídateľnosti a formálnej rovnosti. Súčasne však vytvorila nesúlady medzi normatívnou abstrakciou osoby a právnym diskurzom dôstojnosti, ktorý implicitne predpokladá ontologickú hodnotu človeka.

Ak má byť kritika ontologickej neutralizácie osoby presvedčivá, je potrebné najprv uznať

⁶⁸ BERAN, K. *Pojem osoby v právu. Osoba, morální osoba, právnická osoba*. Praha: Leges, 2012. s. 157 - 158.

⁶⁹ „Možno povedať, že základným pojmom, ktorý sa v prípade ľudí ako fyzických osôb spája s ideou právnej subjektivity, je pojem ľudskej dôstojnosti. Ten je vlastne východiskom ich morálnej subjektivity, od ktorej sa následne odvodzuje ich právna subjektivita.“ (TURČAN, M. *Etické dimenzie teórie práva*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2022, s. 41).

racionálne jadro normativistického prístupu. Moderné právo sa vedome vzdalo ontologických a metafyzických definícií človeka, aby zabezpečilo univerzálnosť, predvídateľnosť a rovnosť právneho poriadku v pluralitnej spoločnosti. Moderné „neontologické“ chápanie osoby umožňuje právu operovať s vysokou mierou abstrakcie, ktorá je nevyhnutná pre jeho systematickosť a funkčnosť.

Normativistická koncepcia zároveň chráni právo pred ideologickým zneužitím ontologických (pseudo)tvrdení o človeku. Tým, že sa právo zdržiava definovania podstaty ľudskej bytosti, ponecháva priestor pre pluralitu filozofických, náboženských a kultúrnych koncepcií človeka. Táto metodologická zdržanlivosť je jedným zo zdrojov právnej neutrality a stability moderného právneho štátu.

Problém ontologickej neutralizácie osoby preto nespočíva v samotnej abstrakcii, ale v dileme, ktorá vzniká v okamihu, keď právny poriadok zároveň operuje s pojmom bezpodmienečnej ľudskej dôstojnosti.⁷⁰ Ak má byť dôstojnosť univerzálna a neodňateľná, predpokladá určitý antropologický základ, ktorý nemožno úplne nahradiť normatívnou konštrukciou. Kritika ontologickej neutralizácie osoby tak nesmeruje proti normativizmu ako takému, ale proti jeho nedostatočnosti v situáciách, kde právo musí implicitne predpokladať hodnotu človeka ako bytosti.

Ontologický obrat,⁷¹ na ktorý v tejto knihe poukazujeme, preto neznamená opustenie normatívnej racionality, ale jej doplnenie o antropologický predpoklad, ktorý je v modernom diskurze o ľudskej dôstojnosti už implicitne prítomný.

Táto metodologická neutralizácia osoby nie je iba teoretickou konštrukciou právnej vedy, ale nachádza svoj konkrétny výraz aj v rozhodovacej praxi súdov. Najmä v prípadoch, ktoré sa dotýkajú začiatku a konca života, telesnej integrity či ochrany zraniteľných osôb – pri takýchto prípadoch súdy často postupujú často tak, že ontologickú otázku osoby neformulujú priamo, ale nahrádzajú ju procedurálnymi kritériami, testami proporcionality alebo odkazom na spoločenský konsenzus. Tým sa potvrdzuje naša téza o ontologickej neutralizácii osoby -

⁷⁰ POLLMANN, A., LOHMANN, G. *Ľudské práva. Interdisciplinárna príručka*. Bratislava: Kalligram, 2017, s. 170-176.

⁷¹ Ontologický obrat v tejto monografii neznamená návrat k metafyzickému esencializmu, ale explicitné uznanie (antropologických, etických a morálnych) predpokladov, ktoré sú v právnom poriadku už implicitne prítomné.

osoba sa nestáva predmetom ontologického určenia, ale výsledkom normatívneho vyvažovania.

Nasledujúca podkapitola sa preto zameria na to, ako moderné právo túto ontologickú otázku (ne)rieši v konkrétnej právnej praxi, predovšetkým v judikatúre Európskeho súdu pre ľudské práva, ale aj slovenského ústavného súdu. Práve tam sa totiž najzreteľnejšie ukazuje, že otázka osoby nie je v práve vyriešená, ale „odložená“ – a že toto odloženie má svoje normatívne dôsledky.

2.2. Ontologická suspendácia osoby v aplikačnej praxi súdov

Judikatúra Európskeho súdu pre ľudské práva (ďalej aj ako „ESLP“) predstavuje osobitne pregnantný príklad spôsobu, akým moderné právo suspenduje ontologické uchopenie pojmu osoby. Súd síce pracuje s osobou ako s centrálnym bodom normatívnej ochrany, avšak dôsledne sa vyhýba explicitnej odpovedi na otázku, čo osoba ontologicky reprezentuje a kde sú jej existenčné hranice. Tento metodologický prístup je možné interpretovať ako strategické rozhodnutie zamerané na zachovanie normatívnej univerzality Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd (ďalej len „Dohovor“) v podmienkach hlbokého hodnotového pluralizmu, v ktorých sa moderná spoločnosť nachádza.

Najzreteľnejšie sa uvedený prístup prejavuje v rozhodnutiach týkajúcich sa začiatku a konca ľudského života, statusu embrya a nenarodeného dieťaťa, ochrany práva na život a širších otázok bioetiky. V týchto prípadoch sa ESLP opakovane zdržiava výslovného stanoviska k tomu, či a v akom zmysle možno určitú bytosť považovať za „osobu“ v zmysle Dohovoru. Namiesto toho systematicky presúva rozhodnutie o ontologickom statuse do priestoru voľnej úvahy členských štátov. Otázka, kedy začína ľudský život alebo kto je nositeľom plnej ochrany, je prezentovaná ako otázka, v ktorej neexistuje európsky konsenzus a ktorá preto nemôže byť vyriešená abstraktným výkladom Dohovoru.

Tento metodologický postoj ESLP možno ilustrovať na niekoľkých kľúčových judikátoch. V rozsudku *Vo v. Francúzsko*⁷² sa súd zaoberal následkami lekárskej chyby vedúcej k neúmyselnému ukončeniu tehotenstva v pokročilom štádiu. Sťažovateľka namietala, že absencia trestnoprávnej ochrany nenarodeného dieťaťa predstavuje porušenie práva na život

⁷² *Vo v. Francúzsko*, č. 53924/00, rozsudok ESLP z 8. júla 2004.

podľa článku 2 Dohovoru. EŠLP však odmietol poskytnúť odpoveď na otázku, či nenarodené dieťa možno považovať za „osobu“ v zmysle Dohovoru,⁷³ a výslovne konštatoval, že určenie začiatku práva na život patrí do priestoru voľnej úvahy členských štátov.⁷⁴ Táto formulácia je zásadná nielen pre výsledok konkrétneho prípadu, ale predovšetkým pre metodologický postoj súdu: ontologická otázka osoby je tu označená za otázku, na ktorú nie je ani možné, ani žiaduce odpovedať abstraktne a univerzálne.

Rovnaká línia sa opakuje aj v neskoršej judikatúre. V prípade *Evans v. Spojené Kráľovstvo*⁷⁵ sa súd zaoberal právnym osudom embryí vytvorených metódou in vitro po odvolaní súhlasu jedného z genetických rodičov. Aj v tomto prípade odmietol vyvodiť z článku 2 Dohovoru akúkoľvek ontologickú kvalifikáciu embrya a obmedzil sa na konštatovanie, že v otázke začiatku ľudského života neexistuje európsky konsenzus. Rozhodnutie tak opäť potvrdzuje, že status embrya je v systéme Dohovoru chápaný nie ako otázka bytostnej povahy, ale ako predmet právnej regulácie, ktorej konkrétny obsah závisí od vnútroštátnej úpravy. Tento prístup je zreteľný aj v rozsudku *A., B. and C. v. Írsko*,⁷⁶ v ktorom súd posudzoval súlad prísnej írskej interrupčnej legislatívy s Dohovorom. Hoci v rozhodnutí uznal legitímny cieľ ochrany nenarodeného života, neurobil tak na základe ontologického určenia jeho statusu. Ochrana nenarodeného života sa tu javí ako výsledok hodnotového rozhodnutia zákonodarcu, ktoré je súd ochotný rešpektovať v rámci priestoru voľnej úvahy, nie ako dôsledok odpovede na otázku, či ide o osobu v plnom zmysle slova.⁷⁷

⁷³ Bod 74 rozhodnutia Vo v. France: „Článok 2 Dohovoru mlčí o časových obmedzeniach práva na život a najmä nedefinuje pojem „každý“ („toute personne“), ktorého „život“ je Dohovorom chránený. Súd doposiaľ neurčil otázku „začiatku“ „práva každého na život“ v zmysle tohto ustanovenia ani to, či má nenarodené dieťa takéto právo.“

⁷⁴ Bod 82 rozhodnutia Vo v. France: „(...) otázka, kedy začína právo na život, patrí do priestoru voľnej úvahy, ktorý podľa názoru Súdu majú štáty v tejto oblasti spravidla požívať, a to napriek evolutívnemu výkladu Dohovoru ako „živého nástroja, ktorý musí byť vykladaný vo svetle súčasných podmienok“ (pozri Tyrer proti Spojenému kráľovstvu, rozsudok z 25. apríla 1978, séria A č. 26, s. 15 – 16, § 31, a následnú judikatúru). Dôvodom tohto záveru je po prvé skutočnosť, že otázka takejto ochrany nebola vyriešená ani vo väčšine zmluvných štátov samotných, najmä vo Francúzsku, kde je predmetom diskusie (pozri odsek 83 nižšie), a po druhé, že neexistuje európsky konsenzus o vedeckej a právnej definícii začiatku života.“

⁷⁵ *Evans v. Spojené kráľovstvo*, č. 6339/05, rozsudok EŠLP z 10. apríla 2007.

⁷⁶ *A., B. and C. v. Írsko* [GC], č. 25579/05, rozsudok EŠLP z 16. decembra 2010.

⁷⁷ V tlačovej správe k rozhodnutiu vo veci *A., B. and C. v. Írsko* bolo konštatované: „Vzhľadom na vysokú citlivosť nastolených morálnych a etických otázok sa Írskemu štátu v zásade priznala široká miera voľnej úvahy pri určovaní toho, či sa nastolila spravodlivá rovnováha medzi ochranou, ktorú írské právo priznáva právu na život nenarodených, a konkurenčnými právami prvej a druhej sťažovateľky na rešpektovanie ich súkromného života. Hoci medzi podstatnou väčšinou zmluvných štátov existoval konsenzus smerujúci k povoleniu interrupcií zo širších dôvodov, než aké priznáva

Aj judikatúra týkajúca sa konca života potvrdzuje normatívny charakter pojmov, s ktorými súd pracuje. V rozhodnutí *Pretty v. Spojené Kráľovstvo*⁷⁸ odmietol súd interpretovať právo na život ako právo na smrť, pričom sa vyhol akejkoľvek analýze ontologického statusu osoby. Život je tu chápaný ako hodnota chránená právom, nie ako biologická alebo metafyzická kategória, ktorej obsah by bolo možné definovať nezávisle od normatívneho rámca Dohovoru.

Podobnú metodologickú stratégiu, akú možno identifikovať v judikatúre Európskeho súdu pre ľudské práva, sleduje aj Ústavný súd Slovenskej republiky (ďalej aj ako „Ústavný súd“) v náleze PL. ÚS 12/01, ktorým posudzoval ústavnosť zákonnej úpravy umelého prerušenia tehotenstva.⁷⁹ Predmetom konania bol návrh skupiny poslancov Národnej rady Slovenskej republiky, ktorí namietali nesúlads právnej úpravy interrupcií s čl. 15 ods. 1 Ústavy Slovenskej republiky, teda s ústavnou ochranou práva na život. Ústavný súd bol tak postavený pred otázku, aký ústavnoprávny status má nenarodený ľudský život a akým spôsobom má byť jeho ochrana vyvažovaná so základnými právami tehotnej ženy.

Aj Ústavný súd však v tomto prípade rezignoval na ontologické určenie statusu nenarodeného ľudského života a skonštatoval: *„Úlohou ústavného súdu v tomto konaní nie je odpovedať na filozofickú, morálnu či etickú otázku, kedy začína ľudský život, ani na otázku správnosti či morálnosti umelého prerušenia tehotenstva a ani na otázku, ako by mala vyzeráť optimálna právna úprava umelého prerušenia tehotenstva v Slovenskej republike, ale iba na otázku, aké sú ústavné mantinely, ktoré ústava vo vzťahu k právnej úprave umelého prerušenia tehotenstva kladie zákonodarcovi. Inak povedané, kľúčovou otázkou, ktorú musí ústavný súd v tomto konaní zodpovedať, je, či ústava znemožňuje zákonodarcovi právnu úpravu umelého prerušenia tehotenstva spôsobom, aký vyplýva z napadnutých ustanovení zákona o umelom prerušení tehotenstva.“*⁸⁰

írske právo, tento konsenzus rozhodujúcim spôsobom nezúžil širokú mieru voľnej úvahy štátu. Keďže neexistoval európsky konsenzus o vedeckej a právnej definícii začiatku života a keďže práva uplatňované v mene plodu a práva matky boli nerozlučne späté, miera voľnej úvahy priznaná štátu v otázke ochrany nenarodených sa nevyhnutne premietla do miery voľnej úvahy pri hľadaní rovnováhy s konkurenčnými právami matky“.

⁷⁸ *Pretty v. Spojené kráľovstvo*, č. 2346/02, rozsudok ESĽP z 29. apríla 2002.

⁷⁹ Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. PL. ÚS 12/01 zo 4. decembra 2007 uverejnený v Zbierke zákonov Slovenskej republiky pod č. 14/2008, čiastka 8.

⁸⁰ Časť II., písm. A. (Kľúčové východiská ústavného súdu na posúdenie ústavnosti napadnutých ustanovení zákona o umelom prerušení tehotenstva a ich interpretácia) odôvodnenie nálezu Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. PL. ÚS 12/2008.

Namiesto ontologického vymedzenia rozlišuje medzi právom na život ako subjektívnym základným právom, ktoré patrí „každému“ a ochranou nenarodeného ľudského života ako objektívnou ústavnou hodnotou. Týmto rozlíšením súd výslovne vylúčil, aby bol nasciturus chápaný ako nositeľ základného práva na život, a zároveň odmietol vytváranie nových subjektov práva prostredníctvom judikatúry. Ochrana nenarodeného života je tak koncipovaná nie ako dôsledok jeho právnej subjektivity, ale ako ústavný imperatív, ktorého konkrétny rozsah je ponechaný na normatívne vyvažovanie a uváženie zákonodarcu.

Slovenský ústavný súd sa týmto spôsobom ocitá v metodologickej blízkosti prístupu ESLP: aj tu je ontologická otázka osoby **odsunutá mimo rámca súdneho rozhodovania** a nahradená normatívnou diferenciáciou medzi subjektívnymi právami a objektívnymi hodnotami. Rozhodnutie PL. ÚS 12/01 tak potvrdzuje, že suspendovanie ontologickej otázky osoby nie je špecifikom medzinárodnej ochrany ľudských práv, ale širším znakom moderného ústavného práva, ktoré chráni ľudský život a ľudskú dôstojnosť bez toho, aby výslovne tematizovalo ontologické predpoklady tejto ochrany.

Podobne ako v prípade nálezu PL. ÚS 12/01 o umelom prerušení tehotenstva, aj v inom type rozhodnutia Ústavného súdu sa stretávame s normatívnym a nie ontologickým prístupom k postaveniu osoby ako nositeľa práv. V náleze Ústavného súdu sp. zn. PL. ÚS 2/2016,⁸¹ ktorý skúmal ústavnosť obmedzenia spôsobilosti fyzickej osoby na výkon volebného práva, súd nerozhodoval o „skutočnej podstate“ tejto osoby ako bytia, ale o tom, či a za akých normatívnych podmienok môže zákon obmedziť konkrétne právo. Ústavný súd tak potvrdil, že právna spôsobilosť a výkon práv je v právnom poriadku koncipovaný ako normatívne odlišený **status**, ktorého hranice sú určované zákonom a testované z hľadiska ústavnosti - otázka ontologického statusu osoby pri rozhodovaní **nefiguruje ako samostatná kategória**. Tento prístup opäť ukazuje, že aj v iných oblastiach ústavného práva sa pojem osoby chápe primárne ako právny a normatívny konštrukt, ktorého obsah a hranice sa určujú normatívne, nie ontologicky.

Pri spoločnom pohľade na nález Ústavného súdu sp. zn. PL. ÚS 12/01 o umelom prerušení tehotenstva a na nález sp. zn. PL. ÚS 2/2016 o obmedzení výkonu volebného práva sa ukazuje jednotná metodologická línia v chápaní osoby v ústavnom práve. V oboch prípadoch Ústavný

⁸¹ Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. PL. ÚS 2/2016 z 22. marca 2017.

súd dôsledne oddeľuje ontologické otázky od normatívneho posúdenia a vyhýba sa tomu, aby status osoby alebo rozsah jej ochrany odvodzoval z biologických, psychologických či antropologických charakteristík. V prvom prípade sa toto odlíšenie prejavuje rozlíšením medzi subjektívnym základným právom na život a ochranou nenarodeného ľudského života ako objektívnej ústavnej hodnoty; v druhom prípade zasa rozlíšením medzi právnou subjektivitou fyzickej osoby a normatívne vymedzenou spôsobilosťou na výkon konkrétneho základného práva.

Spoločným menovateľom oboch rozhodnutí je chápanie osoby nie ako ontologicky definovaného bytia, ale ako nositeľa právne relevantného statusu, ktorého obsah a hranice sú určované normatívne. Ústavný súd v oboch prípadoch potvrdzuje, že právny poriadok môže diferencovať rozsah ochrany alebo výkonu práv bez toho, aby sa vyjadroval k „podstate“ osoby ako takej. Táto metodologická zdržanlivosť umožňuje právu flexibilne reagovať na konfliktné situácie, no zároveň ukazuje, že otázka osoby je v ústavnom práve riešená prostredníctvom právnych kategórií a vyvažovania, nie prostredníctvom ontologického ukotvenia. Normatívna konštrukcia osoby a suspendácia ontologických otázok nie sú viazané na jednu oblasť práva (bioetiku), ale predstavujú širší štrukturálny znak moderného ústavnoprávneho myslenia, ktorý má zásadné dôsledky pre chápanie osoby a bezpodmienečnosti jej ochrany.

Opísaným spôsobom sa súdy *de facto* vyhýbajú ontologicky podmienenému rozhodnutiu. Neurčujú, či embryo je osobou, ani to, či ochrana práva na život predpokladá konkrétnu antropologickú definíciu človeka. Svoje posúdenie sústreďujú na iné kritériá, ako sú proporcionalita zásahu, primeranosť vnútroštátnej úpravy, kvalita rozhodovacieho procesu a existencia dostatočných procedurálnych záruk. Opakovane platí, že osoba sa v tomto diskurze objavuje predovšetkým ako normatívna pozícia – ako nositeľ právnej ochrany v rámci určitého regulačného rámca, nie ako ontologicky definovaný subjekt.

Z pragmatického hľadiska možno tento prístup považovať za presvedčivý, nakoľko umožňuje zachovať jednotný systém ochrany ľudských práv v situácii, keď medzi členskými štátmi existujú zásadné rozdiely v bioetických, náboženských a kultúrnych otázkach. Ontologická neutralita funguje ako nástroj koexistencie: právo sa zdržiava odpovedí, ktoré by nevyhnutne vylúčili niektoré legitímne svetonázorové pozície. V tomto zmysle je ontologická neutralizácia osoby cenou za normatívnu univerzalitu.

Zároveň však tento metodologický postoj odhaľuje vnútornú dynamiku moderného systému ochrany ľudských práv. Dohovor (ako aj ústava) poskytuje ochranu, ktorá nie je čisto procedurálna, ale má ambíciu chrániť základnú esenciu ľudskej existencie. Ak však právo nie je ochotné⁸² alebo schopné tematizovať ontologický obsah týchto pojmov, ich normatívna sila sa nevyhnutne stáva závislou od kontextu, konsenzu a funkčných kritérií. Tento problém sa obzvlášť vyhrocuje v hraničných situáciách (*hard cases*), ktoré presahujú bežnú rovinu právnej interpretácie a dotýkajú sa samotných hraníc právneho chápania osoby. Prípady týkajúce sa embryí, osôb v trvalom vegetatívnom stave, ťažko postihnutých jednotlivcov alebo konca života ukazujú, že právo musí rozhodovať o rozsahu ochrany práve tam, kde sú empirické znaky osobnosti oslabené alebo sporné. Keďže ESLP odmieta ontologické kritériá, jeho rozhodovanie sa opiera o procedurálne a proporionalitné úvahy. Otázka, prečo má byť ochrana zachovaná alebo obmedzená, sa tak presúva z roviny „kto je osoba“ do roviny „čo je ešte primerané“.

Tento posun má normatívne dopady. Ak je osoba chápaná výlučne ako právny konštrukt, rozsah jej ochrany sa stáva výsledkom normatívneho rozhodnutia, nie dôsledkom jej ontologického statusu. Ochrana osoby potom nie je bezpodmienečná, ale podmienená splnením určitých kritérií – napríklad stupňom autonómie, kvalitou života alebo schopnosťou komunikácie. Aj keď ESLP tieto kritériá spravidla **explicitne neformuluje**, objavujú sa implicitne v argumentácii vnútroštátnych orgánov, ktorú ESLP hodnotí. Z tohto pohľadu možno povedať, že ontológia osoby nie je z právneho diskurzu odstránená, ale skôr potlačená. Na jej miesto nastupuje súbor „tichých“ predpokladov, ktoré nie sú predmetom systematickej reflexie, no prejavujú sa v rozhodujúcich momentoch. Právo tak operuje s pojmom osoby, ktorého ontologický obsah je nejasný, no ktorého normatívne dôsledky sú zásadné. V konfliktných prípadoch sa potom ukazuje, že právo nemá vlastné kritériá, na základe ktorých by vedelo presvedčivo zdôvodniť hranice ochrany, ktorú poskytuje.

Z týchto úvah vyplýva, že absencia ontologického uchopenia osoby v modernom práve nie je iba metodologickou voľbou, ale aj zdrojom normatívnej krehkosti. Právo sa síce môže – a v pluralitnej spoločnosti v podstate aj musí – zdržať záväznej metafyzickej definície osoby,

⁸² Na opačné tendencie sa však poukazuje v kontexte niektorých rozhodnutí Ústavného súdu Českej republiky, ktorý v niektorých svojich rozhodnutiach siaha po humanistickej analýze práva. Viac v: GÁBRIŠ, T. (a kol.) *Nedogmatická právna veda. Od marxizmu po behaviorálnu ekonómiu*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2017, s. 257 – 261.

no zároveň nemôže ignorovať skutočnosť, že jeho základné pojmy stoja na predpokladoch, ktoré presahujú čisto normatívnu rovinu. Úlohou filozofickej reflexie preto nie je nahradiť právo metafyzikou, ale odhaliť a kriticky preskúmať ontologické základy, od ktorých právna ochrana osoby nevyhnutne závisí.

Tento faktor nepredstavuje iba metodologickú voľbu, ale zásadný normatívny problém. Ak má byť osoba nositeľom dôstojnosti, ktorá nie je stupňovateľná ani podmienená, nemožno ju redukovať na zväzok právnych atribútov ani na súbor aktuálne realizovaných schopností. Ontologická otázka osoby sa tak do právneho diskurzu nevracia ako metafyzická špekulácia, ale ako nevyhnutný predpoklad koherentnej ochrany tam, kde je najviac ohrozená.

2.3. Ontologická neutralizácia osoby v každodennej normatívnej praxi

Ontologická neutralizácia osoby sa neprejavuje iba v právnej teórii alebo judikatúre, ale je prítomná v samotnej každodennej normatívnej praxi právneho poriadku. Moderné právo musí z dôvodu univerzality, predvídateľnosti a rovnosti pracovať s abstraktnými kategóriami, ktoré umožňujú aplikovať normy na neurčitý okruh adresátov. Táto metodologická abstrakcia však zároveň znamená, že jedinečná ontologická existencia človeka je „odkladaná“ bokom. Právo neignoruje človeka, ale pracuje s ním prostredníctvom normatívnych modelov, ktoré sú nevyhnutné pre jeho funkčnosť.

Jedným z najzreteľnejších príkladov je právna **subjektivita právnických osôb**.⁸³ Priznanie osobnosti korporáciám, nadáciám či verejnoprávnym subjektom ukazuje, že pojem osoby v práve nie je viazaný výlučne na ľudskú ontológiu, ale funguje ako normatívny nosič práv a povinností aj iných subjektov. Právnická osoba nie je bytosťou, ale konštruktom právneho poriadku, no napriek tomu je nositeľom právnej subjektivity. Tento posun nepopiera osobitné postavenie človeka, no zároveň potvrdzuje, že právny systém operuje s pojmom osoby **funkčne**. Osoba sa stáva právnou pozíciou, ktorú možno normatívne priznať rôznym entitám.

Podobný neutralizačný efekt možno pozorovať v rozlíšení medzi právnou subjektivitou a spôsobilosťou na právne úkony. Aj osoba s obmedzenou spôsobilosťou zostáva právnym subjektom, právo však diferencuje medzi (ontologickým) statusom osoby a jej funkčnými schopnosťami konať právne relevantným spôsobom. Toto rozlíšenie chráni dôstojnosť osoby, no zároveň potvrdzuje, že právny poriadok pracuje s funkčnými kategóriami racionality a kompetencie. Ontologická identita osoby zostáva implicitným predpokladom, zatiaľ čo normatívna regulácia sa sústreďuje na jej funkčné prejavy.

Výrazným prejavom normatívnej abstrakcie je aj konštrukcia „rozumného človeka“ v práve. Tento model slúži ako objektívny štandard posudzovania správania, pričom nahrádza konkrétnu individualitu abstraktnou mierou racionality a predvídateľnosti konania. Právo tak nehodnotí správanie konkrétneho jednotlivca podľa jeho jedinečných vlastností, ale podľa **idealizovaného** normatívneho modelu. Tento postup je nevyhnutný pre právnú istotu,

⁸³ Detailnejší rozbor problematiky napríklad v II. kapitole knihy „Právní subjektivita“ (PELIKÁN, R. *Právní subjektivita*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2012, s. 30 – 49).

no zároveň ilustruje, ako právny poriadok operuje s abstrahovaným obrazom osoby.

Ontologická neutralizácia sa prejavuje aj v procesnom práve, kde sa človek transformuje na procesnú rolu: žalobcu, odporcu, poškodeného či účastníka konania. Procesná racionalita vyžaduje typizáciu právnych pozícií, v rámci ktorých sa individualita účastníkov redukuje na právne relevantné atribúty. Jedinečný životný príbeh osoby ustupuje procesnej funkcii, ktorá umožňuje súdu rozhodovať v rámci predvídateľného normatívneho rámca. Tento postup je nevyhnutný pre spravodlivé a rovné konanie, no zároveň prispieva k pocitu **odosobnenia** právneho procesu.

Ďalšou oblasťou je administratívna kategorizácia osôb v systémoch sociálneho zabezpečenia a verejnej správy. Právo pracuje s kategóriami ako poberateľ dávky, osoba so zdravotným postihnutím či osoba v hmotnej núdzi. Tieto kategórie umožňujú efektívne poskytovanie verejných služieb a ochrany, no zároveň „kódujú“ konkrétne životné situácie do normatívnych typov. Jednotlivec je identifikovaný prostredníctvom funkčného statusu, ktorý je právne relevantný, zatiaľ čo jeho ontologická jedinečnosť zostáva mimo normatívneho opisu.

V modernom štáte nadobúda ontologická neutralizácia osoby nový rozmer v systémoch identifikácie a správy údajov. Identifikačné čísla, registre a databázy umožňujú efektívnu správu právnych vzťahov, no zároveň degradujú osobu na administratívny identifikátor. Právny poriadok tým neznižuje hodnotu osoby, ale vytvára technický rámec, v ktorom je osoba rozpoznateľná a právne uchopiteľná.⁸⁴

Osobitne aktuálnym prejavom neutralizácie je digitalizácia a automatizované rozhodovanie. Algoritmické systémy používané pri spracovaní administratívnych žiadostí, hodnotení rizika či rozhodovaní o nárokoch pracujú s dátovými profilmi, ktoré reprezentujú jednotlivca v normatívnom procese. Osoba sa v takomto prostredí javí ako **súbor údajov**, ktoré umožňujú efektívne rozhodovanie. Tento vývoj zvyšuje efektivitu právneho poriadku, no zároveň otvára otázku, do akej miery zostáva rozhodovanie osobným aktom adresovaným konkrétnemu

⁸⁴ Ako funkčná nadstavba tohto problému môže byť aj diskriminácia, ku ktorej môže dochádzať pri automatizovanom spracovávaní takýchto dát pri využívaní systémov umelej inteligencie. Tejto téme sa dôsledne venuje Lobotka (LOBOTKA, A. *Umělá inteligence z pohledu antidiskriminačního práva a GDPR*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2019, s. 3 – 26.)

človeku.

Tieto príklady ukazujú, že ontologická neutralizácia osoby nie je výnimočným javom, ale **štrukturálnou vlastnosťou moderného práva**. Právny poriadok musí abstrahovať od ontologickej jedinečnosti jednotlivca, aby mohol zabezpečiť rovnosť, univerzalitu a predvídateľnosť normatívneho rozhodovania. Neutralizácia tak nie je chybou systému, ale podmienkou jeho funkčnosti.

Zároveň však táto metodologická neutralita vytvára nesúlad s princípom ľudskej dôstojnosti, na ktorom moderný právny poriadok stojí. Právo deklaruje ochranu dôstojnosti osoby a jej jedinečnej hodnoty, no v každodennej normatívnej praxi pracuje s abstrahovanými modelmi osoby. Ontologický rozmer človeka zostáva implicitným predpokladom, nie explicitným východiskom. Práve v tomto nastavení vzniká priestor pre reflexiu, či a akým spôsobom možno zachovať normatívnu racionalitu práva a zároveň posilniť jeho schopnosť uznávať osobu ako niekoho, nie len ako funkčný prvok právneho systému.

Ontologická neutralizácia osoby sa tak javí ako ambivalentný jav: je podmienkou univerzality práva, no zároveň zdrojom štrukturálneho rozporu medzi normatívnou abstrakciou a požiadavkou uznania ľudskej jedinečnosti. Tento paradox nevyhnutne sprevádza moderný právny poriadok a stáva sa jedným z kľúčových východísk pre úvahy o ontologickom prehľbení pojmu osoby v práve.

Moderné právo pracuje s pojmom osoby ako s kľúčovou kategóriou práv a povinností, no táto zdanlivá samozrejmosť zakrýva jeho historickú a konceptuálnu povahu. Pojem persona nevznikol ako opis človeka, ale ako normatívny nástroj imputácie konania a následkov. Preto sa osoba v pozitívnom práve chápe predovšetkým funkčne: ako normatívna pozícia uznania, nie ako ontologická charakteristika ľudskej bytosti.

Tento normativistický prístup prináša metodologické výhody – univerzalitu, neutralitu a stabilitu práva v pluralitnej spoločnosti – a chráni právo pred ideologickým zneužitím ontologických tvrdení. Zároveň však vyvoláva otázky o tom, aké antropologické predpoklady právo implicitne preberá a či možno bez ontologického ukotvenia dlhodobo udržať bezpodmienečnú ochranu osoby, najmä v diskurze ľudskej dôstojnosti. Na označenie tejto situácie text zavádza pojem ontologická neutralizácia osoby: ide o metodologickú abstrakciu, ktorou právo odkladá ontologickú otázku osoby, aby mohlo operovať s univerzálnou normatívnou kategóriou.

Táto neutralizácia sa neprejavuje len v právnej teórii, ale aj v judikatúre a každodennej právnej praxi, kde sa ontologické otázky často nahrádzajú procedurálnymi a testami proporcionality/primeranosti.

Výsledkom je ambivalencia: neutralizácia je podmienkou univerzality práva, no zároveň vytvára napätie s prvkom dôstojnosti, ktoré je súčasťou moderného právneho poriadku a otvára priestor pre úvahy o ontologickom prehĺbení pojmu osoby.

3. Kritika moderného pojmu osoby v práve

Moderné chápanie osoby v práve je výsledkom historického vývoja, v ktorom sa osoba postupne oddelila od ontologického poňatia človeka a nadobudla predovšetkým normatívno-funkčný charakter. Tento vývoj umožnil univerzálnu aplikovateľnosť práva a jeho metodologickú zdržanlivosť voči antropologickým sporom. Zároveň však odhalil odstup medzi osobou ako právnou kategóriou a osobou ako konkrétnou ľudskou skúsenosťou.

Kritická reflexia moderného pojmu osoby preto nevychádza z presvedčenia, že by tento pojem zlyhával, ale z vedomia, že jeho **funkčnosť môže zakrývať jeho hranice**. Moderné právo operuje s obrazom subjektu schopného autonómneho rozhodovania a právne relevantného konania, zatiaľ čo ľudská existencia zahŕňa aj závislosť, zraniteľnosť, telesnosť a vzťahovosť. Práve tieto dimenzie zostávajú v normatívnej abstrakcii oslabené.

Filozofické reflexie druhej polovice 20. storočia predstavujú významné pokusy o **korekciu** tohto zúženého horizontu. Neusilujú sa nahradiť právny pojem osoby, ale upozorniť na jeho implicitné limity a doplniť ho o dimenzie, bez ktorých sa ochranná funkcia práva môže javiť ako normatívne neúplná.

Aby sme tieto trendy preskúmali, rozhodli sme sa sústrediť na tri vplyvné prístupy, ktoré poukazujú na odlišné, no vzájomne sa dopĺňajúce aspekty osoby: jej ontologickú hodnotu, etickú zraniteľnosť a vzťahovú podmienenosť. Reflexia koncepcií Roberta Spaemanna, Emmanuela Lévinasa a Alasdaira MacIntyry umožňuje preskúmať, do akej miery môže byť moderný právny pojem osoby udržateľný bez vedomej reflexie týchto dimenzií.

Je potrebné zároveň zdôrazniť, že Robert Spaemann, Emmanuel Lévinas ani Alasdair MacIntyre nevystupujú primárne ako právni filozofi a ich diela nevznikali s ambíciou systematicky reformulovať/reformovať právnu dogmatiku. Ich reflexie sa pohybujú v oblasti filozofickej antropológie, etiky a politickej filozofie. Ich zaradenie do právnoteoretického diskurzu preto nepredstavuje priame prevzatie normatívnych záverov, ale interpretatívne „čítanie“ ich antropologických a etických téz z perspektívy právnej teórie. Takýto postup možno chápať ako našu vedomú metodologickú voľbu: ide o interdisciplinárne sprostredkovanie filozofických konceptov, ktoré môžu osvetliť implicitné predpoklady právneho myslenia o osobe, nie o snahu nahradiť právnu argumentáciu filozofickou autoritou.

3.1. Osoba ako ontologická kategória: Robert Spaemann

Robert Spaemann (1927 – 2018) bol nemecký filozof, rodený Berlínčan, ktorého zaraďujeme medzi predstaviteľov konzervatívnej personalistickej filozofie. Jeho odborný profil bol rôznorodý, ako konzervatívny filozof sa zaujímal najmä o etiku založenú na kresťanstve. Na tomto ideovom základe sa následne kriticky vyjadroval k eutanázii, potratom, ale aj k téme rizík spojených s atómovými zbraňami.

My sa však nebudeme venovať prierezovej analýze jeho tvorby, ale sústredíme sa len na jedno jeho dielo (pre naše účely symptomaticky) nazvané *Osoby*, s podtitulom *Pokusy o rozlíšenie medzi niečím a niekým*.⁸⁵

Táto kniha predstavuje poslednú časť tematickej trilógie, v rámci ktorej sa Spaemann venoval dejinám a teleologickému pohľadu na vzťah človeka a prírody (v knihe *Účelnosť ako filozofický problém*) a etickým problémom súvisiacimi s eudaimonizmom a deontologizmom (v knihe *Šťastie a vôľa k dobru*). Finálny diel sa venuje antropologickej analýze pojmu osoba, pričom kombinuje rôznorodé prístupy (najmä neoaristotelovský prístup kontinentálneho typu, ktorý kontrastuje s anglosaskou lockeovskou a humeovskou tradíciou). Spaemann sa zároveň usiluje prekonať tradíciu karteziánskeho dualizmu, a tým aj spiritualistického dualizmu. Vo výsledku nekoncepuje teóriu osoby, ale osôb (v pluráli): nevytvára abstraktnú definíciu osoby izolovanej od vzťahov, ale rozvíja pojem osoby vždy v pluráli – v horizonte vzájomného uznania.⁸⁶

Po tom, ako si predstavíme jeho základné tézy, skúsime jeho filozofické názory premietnuť do sféry práva a otestujeme ich kompatibilitu s našimi predošlými pozorovaniami. Spaemannova ontológia osoby nie je v tejto monografii pritom použitá ako jediná možná odpoveď, ale ako koncepcia, ktorá najpresvedčivejšie stabilizuje bezpodmienečnú dôstojnosť osoby v právnom kontexte.

Vo všeobecnosti, dielo *Osoby* predstavuje hlbokú filozofickú analýzu pojmu osoba a skúma jeho historický, etický a **ontologický význam**. Spaemann rozoberá prechod od antického chápania sociálnej roly až k modernému vnímaniu človeka ako jedinečnej bytosti

⁸⁵ SPAEMANN, R. *Osoby. Pokusy o rozlíšení mezi něčím a někým*. Praha: OIKOYMENH, 2022. s. 256.

⁸⁶ Tamtiež, s. 133.

s neodškriepiteľnou dôstojnosťou a právami. Významná časť úvah sa sústreďí na fenomén vedomia, subjektivity a vnútorného prežívania, ktoré odlišujú ľudí od ostatných živých organizmov. Vo svojej teórii konfrontuje rôzne myšlienkové smery, vrátane dualizmu a monizmu, pričom hľadá hranicu medzi fyzikálnymi procesmi a duševnou intencionalitou. Celkový prehľad dopĺňajú teologické a jazykové exkurzy, ktoré vysvetľujú, ako sa osobná identita formovala v kontexte európskej kultúrnej tradície. V podstate môžeme uviesť, že sa jedná o symbolického-filozofického sprievodcu hľadaním odpovede na otázku, čo v skutočnosti definuje **podstatu ľudského bytia**.

Ako už bolo naznačené, Spaemann sa zameriava na ontologické, etické a antropologické vymedzenie pojmu osoba a na analýzu rozdielu medzi tým, čo označujeme ako „niečo“ (vec/predmet) a „niekto“ (osoba).⁸⁷

Na úvod rozohráva jazykovú hru a upozorňuje na to, že význam slova „osoba“ silne závisí od **kontextu**. V bežnom jazyku ním zvyčajne označujeme ľudí, no často sa používa najmä v neutrálnom, čisto počtovom zmysle – napríklad vo vete „*Dnes k večeri počítame s ôsmimi osobami*“. V takomto prípade pôsobí výraz „osoby“ menej „osobne“ než „osem ľudí“, ktoré znie prirodzenejšie a slávnostnejšie. Podobne by znelo prehnane povedať „vlak pre ľudí“ namiesto ustáleného výrazu „osobný vlak“. Aj spojenie „táto osoba“ pôsobí v neúradnom rozhovore chladne a odmietavo.

Starší význam slova sa zachoval napríklad na divadelných plagátoch, kde „osoby“ neoznačujú hercov, ale postavy a roly, ktoré stvárňujú. Podobne sa slovo používa aj v biblickom výroku „Boh nehľadá na osobu“, kde neznamena konkrétnoho človeka, ale jeho postavenie či rolu.

V inom význame sa slovo „osoba“ používa hodnotovo a dôstojnejšie, keď niekoho výslovne uznávame ako osobu – napríklad v odborných diskusiách rozlišujeme to, či máme hovoriť o „ľudských právach“ alebo „právach osôb“. Trvanie na tom, že osobami sú všetci ľudia, znamená používať slovo „osoba“ ako označenie **dôstojnosti**, teda ako uznanie, že s človekom sa má zaobchádzať určitým spôsobom.⁸⁸

Spaemann vychádza z presvedčenia, že moderné myslenie sa naučilo pracovať s osobou

⁸⁷ SPAEMANN, R. Osoby. Pokusy o rozlíšení mezi něčím a někým. Praha: OIKOYMENH, 2022. s. 7.

⁸⁸ Tamtiež, s. 11.

bez toho, aby sa pýtalo, čo osoba vlastne je.⁸⁹ Osoba sa chápe ako výsledok určitých schopností (rozum, vôľa, komunikácia), sociálnych rolí alebo právnych atribútov. Tým sa však vytráca základná **ontologická intuícia**, ktorá stála pri zrode pojmu osoby: že osoba nie je „niečo“, čo má určité vlastnosti, ale „niekto“, kto tieto vlastnosti má – alebo ich ešte nemá, prípadne ich už stratil.⁹⁰

Aby sa vysporiadal s touto situáciou, tak sa odráža od Boëthiovej klasickej definície osoby⁹¹ ako „*individuálnej substancie rozumovej prirodzenosti*“ (*naturae rationabilis individua substantia*).⁹²

Základným východiskom Spaemannovej koncepcie osoby je jednoduché, no radikálne rozlíšenie medzi niekým a niečím. Veci sú tým, čím sú (**niečím**), prostredníctvom vlastností; osoby sú **niekým** bez ohľadu na to, aké vlastnosti aktuálne vykazujú. Toto rozlíšenie nie je empirickým pozorovaním ani morálnym hodnotením, ale ontologickým tvrdením o spôsobe bytia.⁹³

Keď hovoríme o niekom, predpokladáme kontinuitu identity, ktorá presahuje aktuálne vlastnosti. Pýtame sa „kto je to?“, nie „čo to je?“. O niekom hovoríme, že je niekým, aj keď sa mení, starne alebo ochorie. Jazyk tu zachytáva ontologickú intuíciu: osoba pretrváva ako ten istý niekto, aj keď sa jej vlastnosti menia.⁹⁴

V právnej teórii sa často hovorí o „konštrukcii“ právnej osoby. Spaemannova ontológia však umožňuje dôležité rozlíšenie: právna osoba je konštruovaná ako právny inštitút, ale nie je konštruovaná ako osoba. Právo nevytvára osobu, ale ju rozpoznáva a normatívne spracúva.

Toto rozlíšenie má nezanedbateľné dôsledky pre pochopenie (fyzickej) osoby. Ak by bola osobnosť len výsledkom právneho priznania, potom by bolo možné ju aj odňať. Spaemannova

⁸⁹ Analógia s právnym myslením a právnou praxou je v tomto ohľade zrejmá.

⁹⁰ SPAEMANN, R. *Osoby. Pokusy o rozlíšení mezi něčím a někým*. Praha: OIKOYMENH, 2022. s. 35.

⁹¹ Túto definíciu neskôr preberá aj Tomáš Akvinský. Viac k tomu: MACHULA, T. Pojetí lidské osoby u Tomáše Akvinského. In: *Studia theologica*, roč. 15, č. 4/2013, s. 14-15.

⁹² SPAEMANN, R. *Osoby. Pokusy o rozlíšení mezi něčím a někým*. Praha: OIKOYMENH, 2022. s. 34.

⁹³ ZABOROWSKI, H. *Robert Spaemann's Philosophy of the Human Person: Nature, Freedom, and the Critique of Modernity (Oxford Theology and Religion Monographs)*. Oxford: Oxford University Press, 2010. s. 208-210.

⁹⁴ SPAEMANN, R. *Osoby. Pokusy o rozlíšení mezi něčím a někým*. Praha: OIKOYMENH, 2022. s. 12.

konceptia tomu radikálne odporuje: osobou je človek bez ohľadu na právny status. Právna osobnosť fyzickej osoby nie je darom práva, ale právnym uznaním ontologického faktu.

Z tohto pohľadu sa aj inštitúty ako spôsobilosť na právne úkony javia v inom svetle. Obmedzenie spôsobilosti neznamená redukciu osoby na „niečo“, ale len dočasné alebo trvalé obmedzenie výkonu určitých právnych funkcií. Spaemannova ontológia poskytuje filozofický základ pre rozlíšenie medzi osobou a jej právnymi kompetenciami – rozlíšenie, ktoré je pre moderné právo nevyhnutné, no často nedostatočne reflektované.

Spaemann odmieta predstavu, že osobu možno definovať prostredníctvom súboru kritérií. Každý kritériálny prístup – racionalita, vedomie, sebauvedomenie, komunikácia – nevyhnutne vedie k paradoxom. Ak je osobou ten, kto je racionálny, potom osoby v stave bezvedomia osobami nie sú; ak je osobou ten, kto komunikuje, potom novorodenec osobou ešte nie je. Spaemannova odpoveď je jednoznačná: osoba nie je výsledkom splnenia podmienok, ale **základným spôsobom existencie**. V tomto zmysle nie je osobnosť stupňovateľná. Osoba nemôže byť „viac“ alebo „menej“ osobou. Môže byť viac alebo menej schopná konať, rozhodovať, komunikovať – no tieto schopnosti sa týkajú výkonu, nie ontologického statusu.

Osoba nie je len exemplárom určitého druhu, ako je to u zvierat, ale je jedinečným individuum, ktoré zaujíma k svojej prirodzenosti odstup. Zatiaľ čo zviera „je“ svojím životom, osoba svoj život „má“ a vedome ho vedie. Tento status nie je priznaný na základe aktuálnych schopností (napríklad u detí alebo chorých), ale patrí každému človeku na základe jeho príslušnosti k ľudskému rodu, čím sa Spaemann dostáva do polemiky s čisto funkcionalistickými koncepciami osoby.

Identita osoby nie je u Spaemanna len výsledkom biologickej kontinuity, ale je hlboko spojená s vedomím a pamäťou (čo mimochodom zdôrazňoval najmä John Locke).⁹⁵ Pamäť a vedomie sú pre však Spaemanna skôr spôsobmi, ako sa identita osoby prejavuje a tematizuje, nie tým, čím sa zakladá. Spaemann kritizuje čisto psychologické chápanie identity a argumentuje, že „ja“ predpokladá identitu subjektu, ktorý sa v čase nemení, hoci sa menia jeho stavy.

⁹⁵ SPAEMANN, R. *Osoby. Pokusy o rozlíšení mezi něčím a někým*. Praha: OIKOYMENH, 2022. s. 40-41.

Osoba sa podľa Spaemanna konštituuje v čase skrze:

- **pamäť**: umožňuje integrovať minulosť do prítomného „ja“;⁹⁶
- **anticipáciu smrti**:⁹⁷ človek vie o svojej konečnosti, čo mení jeho pohľad na celok života;⁹⁸
- **vzťah k druhému**: osoba existuje vždy v pluráli a uznanie druhého ako osoby je konstitutívnym aktom pre vlastnú osobnosť.⁹⁹

Osoby sa vyznačujú tiež **intencionalitou** – jeho vedomie je vždy zamerané na niečo iné než na seba samé a cez toto zameranie osoba presahuje (transcenduje) svoje bezprostredné stavy a biologické pudy. Osoba teda nie je uzavretá v prítomnom okamihu, ale vzťahuje sa k pravde a k dobru, ktoré ju presahujú.

Byť osobou znamená prejsť od stavu, kedy sme pre svet len „niečím“ (funkciou, telom, objektom), k stavu, kedy sme pre druhých a pre seba „niekým“ – jedinečným subjektom s vlastným menom, ktorý je cieľom sám o sebe a nikdy nie len prostriedkom. Tento prechod sa realizuje v spoločenstve uznania, reči a morálneho záväzku. Sloboda osoby nespočíva v náhodnom konaní, ale v sebaurčení. Kľúčovými prvkami etického života osoby sú **svedomie** (interpretované ako „hlas odnikiaľ“, ktorý volá osobu k zodpovednosti nad rámec jej vlastných záujmov), **sľub** (ako akt, ktorým osoba zaväzuje svoje budúce „ja“, čím vytvára kontinuitu identity presahujúcu momentálne stavy a nálady) a **odpustenie** (vnímaný ako jedinečný osobný akt, ktorý umožňuje uvoľniť druhého z viny a obnoviť rovnosť vo vzájomnom uznaní).

Sľub zohráva v Spaemannovej filozofii kľúčovú úlohu pri konštituovaní identity osoby, pretože umožňuje človeku prekonať roztrieštenosť času a premenlivosť vlastných nálad.¹⁰⁰ Sľub

⁹⁶ „Seba samého sú si osoby vedomé len tak, že sú si vedomé už osvojeného, teda svojej minulosti.“ (SPAEMANN, R. *Osoby. Pokusy o rozlíšení mezi něčím a někým*. Praha: OIKOYMENH, 2022. s. 108).

⁹⁷ SOKOL, J. *Člověk jako osoba. Filosofická antropologie*. Praha: Vyšehrad, s. 164-169.

⁹⁸ „Smrť prišla na svet skrze človeka. Len osoby umierajú. Epikúrov pokus zbaviť sa smrti zostal bezmocný. Epikúros odporúčal uvažovať takto: Smrť neexistuje. Kým žijeme, nie sme mŕtvi. Keď sme mŕtvi, už neexistujeme. Byť mŕtvy teda nie je ničou vlastnosťou. Avšak my nemôžeme nevedieť, že raz už nebudeme a budeme bývalí. Toto vedomie robí zo smrti niečo reálne. Anticipujeme spätný pohľad na seba samých, ktorý nebude naším pohľadom.“ (SPAEMANN, R. *Osoby. Pokusy o rozlíšení mezi něčím a někým*. Praha: OIKOYMENH, 2022. s. 114).

⁹⁹ „Osoby majú tvár, prostredníctvom ktorej sa navzájom ukazujú ako osoby. Osoby sú osobami jedna pre druhú. Osoby existujú len v pluráli. Osoby existujú tak, že to, čím sú, majú ako svoju prirodzenosť.“ SPAEMANN, R. *Osoby. Pokusy o rozlíšení mezi něčím a někým*. Praha: OIKOYMENH, 2022. s. 133).

¹⁰⁰ ZABOROWSKI, H. *Robert Spaemann's Philosophy of the Human Person: Nature, Freedom, and the Critique of Modernity (Oxford Theology and Religion Monographs)*. Oxford: Oxford University Press, 2010. s. 224-226.

funguje nasledovne:

1. **Prekonanie "prírodného toku" a nálad.** Človek je ako biologická bytosť podriadený neustálej zmene pocitov, nálad a priorít. Sľub je však aktom, ktorým osoba „predbieha čas“ a robí svoje budúce rozhodnutia nezávislými od budúcich nálad. Tým, že sa človek zaviaže, nedovoľuje svojmu budúcemu „ja“, aby bolo len hračkou momentálnych impulzov, ale podriaďuje ho rozhodnutiu, ktoré urobil ako slobodná osoba.

2. **Budovanie kontinuity identity.** Identita osoby nie je len výsledkom pamäte (ako tvrdil Locke), pretože pamäť môže byť nespoľahlivá alebo fragmentovaná. Sľub vytvára umelú, ale morálne reálnu kontinuitu medzi prítomným a budúcim „ja“. Keď niečo sľúbim, v podstate hovorím, že ten „niekto“, kto bude konať o rok, je ten istý „niekto“, kto sľubuje dnes, bez ohľadu na to, ako sa medzitým zmenia jeho vlastnosti.

3. **Akt sebaurčenia a slobody.** Sľub je prejavom toho, že človek k sebe samému nezaujíma len pasívny postoj, ale je „pánom a vlastníkom“ svojej prirodzenosti. V sľube sa človek vzdáva časti svojej budúcej ľubovôle, aby získal vyššiu formu slobody – schopnosť byť spoľahlivým partnerom v komunikácii a uznaní. Týmto aktom sa človek vymaňuje z čisto inštinktívneho správania zvierat, ktoré sľub urobiť nemôžu.

4. **Morálny záväzok ako ontologický základ.** Sľub nie je len psychologickým stavom, ale vytvára objektívny nárok, ktorý existuje nezávisle od toho, či naň človek v danom okamihu myslí alebo nie. Spaemann zdôrazňuje, že porušenie sľubu je „stroskotaním personálneho založenia identity“, pretože víťazstvom momentálneho impulzu nad záväzkom dochádza k rozpadu jednoty osoby.

5. **Vzťah k druhému.** Kontinuita „ja“ skrze sľub má aj sociálny rozmer, keďže umožňuje iným osobám, aby so mnou počítali ako s tou istou bytosťou v čase. Tým sa sľub stáva základom pre trvalé vzťahy (napríklad manželstvo), ktoré nie sú postavené na premenlivosti citov, ale na „ontologickom sľube“, ktorý definuje osobu v jej celistvosti.¹⁰¹

Sľub v Spaemannovom chápaní nie je len formálnym záväzkom, ale základným aktom,

¹⁰¹ Koncept celistvosti človeka je u Martina Bubera dokonca centrom a ústredným problémom pravej filozofickej antropológie (SEILEROVÁ, B. *Človek. V paradigách filozofickej antropológie. K syntéze výpovedí človeka*. Kežmarok: Tlačiareň Kežmarok GG, s.r.o., 2020, s. 171-172).

ktorý umožňuje, aby sa dve bytosti navzájom uznali za osoby. Sľub robí osobu viditeľnou pre druhého v spoločenstve komunikácie - tým, že niekto sľubuje, vystupuje zo svojej anonymity a definuje svoje miesto voči ostatným osobám, čím im dáva právo na určité očakávania, ktoré sú v tomto vzťahu bezpodmienečné. Skrz sľub sa človek zároveň stáva pre druhého jedinečným subjektom. Vzťah založený na sľube umožňuje druhému identifikovať ma ako tú istú osobu v čase, čím sa buduje kontinuita nášho „ja“ v očiach druhého. Navyše, sľub (napríklad manželský) vytvára špecifickú formu spoločného biografie, kde sa dve osoby spájajú do jedného príbehu, čím sa ich vzájomné uznanie stáva ontologickým základom ich spoločného života.

Ak je sľub porušený, dochádza k ohrozeniu identity a personálneho postavenia. Odpustenie je potom komplementárnym aktom k sľubu, ktorý obnovuje rovnosť vzájomného uznania. Odpustením uznávame, že osoba je viac než jej zlý skutok (zlyhanie v sľube), a tým jej vraciame status osoby, ktorý by inak v očiach druhého stratila.

Sľub teda premieňa vzťah z čisto funkčnej interakcie na personálne spoločenstvo, kde sa osoby navzájom akceptujú ako slobodné, zodpovedné a v čase stabilné bytosti.¹⁰²

Dôvod, prečo sme sa v rámci Spaemannovej filozofie osoby zamerali na sľub je ten, že tento prvok budovania (osobnej) identity je relevantným aj pre funkčnosť práva.¹⁰³

Zatiaľ čo bežný sľub v osobnom vzťahu vytvára morálne očakávanie, v práve sa sľub¹⁰⁴ (napríklad vo forme zmluvy) stáva nárokom, ktorý je nezávislý od vôle sľubujúceho ho dodržať. Právny poriadok pripisuje sľubu objektívnu platnosť, čo znamená, že s ním môžu počítať aj tretie osoby a inštitúcie. Od bežného sľubu sa ten právny líši aj tým, že je vybavený dodatočnými sankciami, ktoré vynucujú jeho dodržanie. Právo tak poskytuje vonkajšiu ochranu personálnej kontinuite, ktorú si človek sľubom sám stanovil.

Navyše, ak by sme neboli osobami schopnými sľubu, nebolo by možné uzavrieť žiadnu platnú právnu zmluvu, pretože by neexistovala identita medzi tým, kto zmluvu podpísal, a tým,

¹⁰² SCHWEIDLER, W. On the Ontological Status of Trust: Robert Spaemann's Philosophy of the Person as a Promise. In: FABRIS, A. (ed.) *Trust. A Philosophical Approach*. Studies in Applied Philosophy, Epistemology and Rational Ethics, roč. 54., r. 2000, s. 113–122.

¹⁰³ V rekodifikačnom návrhu Občianskeho zákonníka sa nachádza aj takáto zmienka o sľuboch: „Zmluvy, dohody a právne **relevantné sľuby** sa majú dodržiavať.“ (Čl. 9 Princíp záväznosti úkonov).

¹⁰⁴ Sľub tu používame z pohľadu slovenskej právnej terminológie nepresne, keďže volíme extenzívny prístup v chápaní tohto pojmu. Sľub je v tomto kontexte prevzatím záväzku a príslubom/súhlasom s plnením tohto záväzku.

kto ju má plniť. V tomto duchu aj právny princíp *pacta sunt servanda* stojí na uznaní človeka ako osoby, ktorá je schopná zaviazat' svoje budúce „ja.“¹⁰⁵

Spaemann (s odkazom na Leibniza)¹⁰⁶ poukazuje aj na to, že právo využíva personálnu identitu aj na definovanie vlastníctva. To, že mi niečo patrí, sa dokazuje právnymi úkonmi (napríklad kúpnu zmluvou), ktoré sú v podstate zaznamenanými sľubmi a záväzkami, ktoré pretrvávajú v čase bez ohľadu na momentálne rozpoloženie majiteľa (ak aj zabudnem, že niečo vlastním, môže sa to preukázať kúpnu zmluvou alebo listom vlastníctva z katastru nehnuteľností).

Analýza sľubu ukazuje, že právo *de facto* nepracuje s osobou len ako s čisto formálnym nositeľom práv a povinností, ale ako s bytím, ktoré je schopné garantovať **kontinuitu vlastnej identity v čase**. Právne inštitúty, ako je zmluva, vlastníctvo či zodpovednosť, predpokladajú, že subjekt práva nie je redukovateľný na aktuálny stav vedomia, vôle alebo schopností, ale že ide o „niekoho“, kto zostáva tým istým aj napriek ich premenlivosti. Na tomto príklade sa ukazuje, akoby právo **implicitne vychádzalo z ontologického pojmu osoby**, ktorý tu nie je výsledkom právnej konštrukcie, ale jej nevyhnutným predpokladom.

Aj na tomto príklade sa ukazuje už viackrát zmienená ambivalencia moderného právneho myslenia. Zatiaľ čo právna prax predpokladá silnú personálnu identitu schopnú viazať budúce „ja“ prostredníctvom sľubu, moderná právna teória má tendenciu chápať osobu kriteriálne – ako subjekt definovaný určitými funkčnými schopnosťami, najmä autonómiou vôle a racionalitou. Tým vzniká paradoxná situácia, v ktorej právo operuje s ontologicky robustným pojmom osoby, no zároveň ho na teoretickej úrovni oslabuje redukciou na súbor podmienok, ktoré osoba môže, ale aj nemusí v určitom čase spĺňať.

Takéto reduktívne koncepcie osoby produkujú normatívne dôsledky, ktoré sú z právneho aj etického hľadiska problematické. Ak je osobnosť viazaná na aktuálny výkon racionality, vedomia či autonómie, potom sa osobnosť stáva „odstupňovateľnou“ a podmienenou. Takýto prístup síce umožňuje presnejšie kategorizovať ľudí podľa ich schopností, no zároveň podkopáva

¹⁰⁵ SPAEMANN, R. *Osoby. Pokusy o rozlíšení mezi něčím a někým*. Praha: OIKOYMENH, 2022. s. 246.

¹⁰⁶ Tamtiež. s. 141.

samotnú myšlienku bezpodmienečnej hodnoty osoby.¹⁰⁷

Spaemann upozorňuje, že práve v okrajových situáciách – pri deťoch, osobách s ťažkým zdravotným postihnutím, osobách v kóme či na konci života – sa ukazuje, či pojem osoby ešte plní svoju pôvodnú normatívnu funkciu.¹⁰⁸ Ak v týchto prípadoch váhame, či ide „ešte“ o osobu, problém nie je v konkrétnej situácii, ale v samotnom pojme, ktorý sme nechali **vyprázdniť**. Návrat k pojmu osoby je preto návratom k otázke, čo presne chceme chrániť, keď hovoríme o ochrane ľudskej bytosti.

Z právneho hľadiska má tento návrat osobitný význam. Právo nevyhnutne pracuje s kategóriami, ktoré abstrahujú od individuálnej jedinečnosti. Právna osoba je normatívna konštrukcia, ktorá umožňuje pripisovať práva a povinnosti. Spaemann však upozorňuje, že právna konštrukcia môže fungovať len vtedy, ak má **referenčný bod**. Ak sa pojem osoby redukuje na právnu funkciu, právo stráca schopnosť vysvetliť, prečo má byť táto funkcia priznaná každému človeku bez výnimky.

Spaemannova filozofia osoby neponúka novú teóriu práva ani hotové normatívne riešenia. Jej význam spočíva v inom: v tom, že zviditeľňuje predpoklady, na ktorých právo – často bez reflexie – stojí. Ukazuje, že pojem osoby nie je produktom právnej techniky, ale jej „tichým“ základom. Právo môže osobu normatívne spracovať, no nemôže ju vytvoriť bez toho, aby stratilo vlastnú legitímnosť.

Návrat k pojmu osoby je teda návratom k ontologickému základu normativity. Spaemann netvrdí, že právo má prevziať metafyzický jazyk. Z interpretácie jeho názorov však vyplýva, že právo nemôže dlhodobo fungovať, ak ignoruje otázku, kým je ten, koho reguluje a chráni: osoba nie je produktom práva ani etiky - je tým, čo právo a etiku robí možnými.

Rozlíšenie medzi „niekým“ a „niečím“, téza bezpodmienečnej hodnoty osoby a dôsledné odlíšenie ontologického statusu od funkčných schopností vytvárajú rámec, v ktorom sa právne inštitúty ako právna subjektivita, spôsobilosť na právne úkony či ochrana zraniteľných prestávajú

¹⁰⁷ K podmienke racionality a významu obmedzenej rozumnosti vo vzťahu k univerzalite ľudských práv pozri: SOBEK, T. *Nepřirozené právo*. Praha: Ústav státu a práva AV ČR, 2022. s. 96.

¹⁰⁸ BUGAJSKI, J.: *Is Every Single Human Being a Person? A Dispute between Robert Spaemann and Peter Singer*. In: INTERCULTURAL RELATIONS/RELACJE MIĘDZYKULTUROWE, roč. 2, č.2/2017, s. 37-52.

javiť ako technické pravidlá a začínajú vystupovať ako normatívne odpovede na realitu osoby.

Spaemann tým **stabilizuje** pojem osoby medzi dvoma krajnými pólmi moderného myslenia: medzi redukciou osoby na autonómny výkon a jej rozpustením v etickej (metafyzickej) alebo technologickej (vedeckej) abstrakcii. Osoba nie je ani projektom, ani funkciou, ani výzvou bez nositeľa. Je niekým, koho hodnota predchádza právu aj morálke – a práve preto ich zaväzuje.

Ontologické ukotvenie osoby nevylučuje ďalšie etické a antropologické perspektívy, ale vytvára rámec, v ktorom možno chápať vzťahovosť a zraniteľnosť ako konštitutívne dimenzie ľudskej existencie.

V kontexte súčasných výziev – biotechnologickej transformácie človeka, rozširovania pojmu osoby na non-humánne entity či relativizácie ľudskej dôstojnosti – sa Spaemannova výzva javí ako mimoriadne aktuálna. Vrátiť sa k pojmu osoby znamená znovu si položiť otázku, či chceme právo osôb alebo právo funkcií, projektov a výkonov. Spaemannova odpoveď je jednoznačná: bez ontologicky pevného pojmu osoby sa ochrana človeka stáva kontingentnou a podmienenou – a tým aj krehkou.

3.2. Osoba ako etická výzva: Emmanuel Lévinas

Emmanuel Lévinas (1906 – 1995) je síce filozofom predošlého storočia, avšak jeho relevancia a dôležitosť kontinuálne narastá aj v 21. storočí. Vo svojej filozofii primárne kombinuje judaizmus, fenomenológiu a dialogické myslenie, pričom jeho filozofický projekt vzniká na pozadí krízy moderného subjektu, skúsenosti totalitných režimov a systematického spochybňovania tradičnej ontológie.¹⁰⁹

Štúdium u Edmunda Husserla a Martina Heideggera mu poskytlo metodologický aparát na analýzu vedomia a bytia, ktorý však postupne podrobil zásadnej kritike. Kým Husserl usiloval o univerzálnu metodológiu vedomia a Heidegger o fundamentálnu ontológiu bytia, Lévinas dospieva k presvedčeniu, že prvým filozofickým problémom nie je otázka bytia, ale **otázka zodpovednosti**. Jeho dielo *Totalita a nekonečno*,¹¹⁰ na ktoré sa zameriame, prináša systematickú kritiku ontologickej tradície západného myslenia, ktorú Lévinas chápe ako tendenciu redukovať inakosť na identitu, teda podriaďovať Druhého kategóriám toho istého.

Lévinasova filozofia sa vyznačuje dôslednou kritikou modelu autonómneho, sebestačného subjektu. Nejde však o popretie subjektu ako takého, ale o jeho **rekonfiguráciu**. Subjekt už nie je chápaný ako centrum významu, ktoré si svet prisvojuje prostredníctvom poznania, ale ako bytosť, ktorá je oslovená Druhým a vystavená požiadavke odpovede. Subjektivita je u Lévinasa od počiatku **vzťahová**.

Jedným z kľúčových pojmov jeho myslenia je pojem Druhého a situácia „tvárou v tvár“ (Le visage).¹¹¹ Tvár Druhého nepredstavuje empirický opis, ale spôsob, akým sa Druhý zjavuje ako niekto, kto nie je redukovateľný na objekt poznania ani na prvok systému. Stretnutie s Druhým má etický charakter a predchádza každému tematickému uchopeniu. Lévinas preto označuje etiku za „prvú filozofiu“. Etika tu neznamená súbor noriem, ale pôvodnú situáciu zodpovednosti, ktorá predchádza ontologickému rozvrhu sveta.

¹⁰⁹ TKÁČIK, L. Človek Emmanuel Levinas. In: *Ostium*, roč. 2, 1/2006.

¹¹⁰ LEVINAS, E. *Totality and Infinity. An Essay on Exteriority*. Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 1979.

¹¹¹ „Tvár otvára počiatočný diskurz, ktorého prvým slovom je povinnosť. Podľa Emmanuela Lévinasa je tvár najviac odkrytým, najzraniteľnejším a najvýraznejším aspektom prítomnosti druhého, jednotlivca.“ (KIŠOŇOVÁ, R. Individual Autonomy and its Limits. In: *Journal of International Scientific Publications: Language, Individual & Society*, č. 19/2025, s. 98.)

S cieľom pochopiť základné kontúry Lévinasovej koncepcie sa sústredíme na systematickú analýzu jeho kľúčových pojmov – Druhého, Tváre, zodpovednosti, subjektivity a spravodlivosti – a to všetko s úmyslom ukázať, v čom spočíva jeho príspevok k premysleniu pojmu osoby a akým spôsobom jeho myslenie predstavuje korektív voči reduktívnym koncepciám subjektu.

Analýzu Lévinasových názorov započneme jeho kritikou redukcie človeka na „To isté“ (le Même). Lévinas kritizuje tradičnú západnú ontológiu ako „filozofiu moci“, ktorá sa snaží všetko cudzie a iné (Iného) pohltiť a zaradiť do vlastných pojmových kategórií.¹¹² V kontexte práva to môže indikovať, že ak systém vníma človeka len cez „právny konštrukt“ (napríklad skrz spôsobilosť), redukuje jeho „inakosť“ na vopred definovaný prvok v rámci svojej vlastnej totality.

V Lévinasovej terminológii teda môže aj právo fungovať ako **totalita**. Systém (štát, zákon, inštitúcia) má tendenciu redukovat' jedinečnú bytosť na objektívny pojem alebo funkciu, čím ju zbavuje jej **inakosti**. Ak je osoba vnímaná len cez „právnú spôsobilosť“, stáva sa súčasťou anonymity systému, kde je jej bytie vopred definované a ohraničené. Toto je stav, kedy právo dominuje nad človekom a premieňa ho na „To isté“ (le Même) v rámci svojej vlastnej logiky.

Človek však nie je súborom vlastností, ktoré možno opísať v „paragrafoch,“ ale je bytosťou, ktorá presahuje akýkoľvek statický obraz, ktorý si o nej vytvoríme. Prepojenie medzi (totalitným) konštruktom a podstatou sa deje cez „Tvár“ (Le Visage). Tvár človeka je momentom, kedy sa bytosť zjavuje ako niečo, čo systém nemôže úplne pohltiť.¹¹³

Lévinas prináša do diškurzu tento kľúčový pojem „tváre“, aby nám ukázal a zdôraznil, že sa nám druhý človek prezentuje bez toho, aby sme ho mohli plne obsiahnuť našimi kategóriami. Tvár človeka „rozbieja“ a „presahuje“ akýkoľvek statický obraz alebo definíciu, ktorú si o ňom vytvoríme. Tvár nie je viditeľná ako bežný objekt, pretože jej podstata spočíva v prejave (epifánii), ktorý presahuje fyzickú prítomnosť. Právo však často zaobchádza s osobou ako s niečím, čomu pripisuje vlastnosti. Lévinas nám ale ukazuje, že Iný (človek) nie je objektom pripisovania, ale niekým, kto nás oslovuje a vyžaduje od nás zodpovednosť. Pre právo to znamená, že živý človek je vždy „viac“ než jeho právna definícia; jeho prítomnosť kladie etický nárok, ktorý predchádza akémukoľvek zákonu. Ak má právo v 21. storočí vnímať osobu ako človeka, malo by uznať,

¹¹² LEVINAS, E. *Totality and Infinity. An Essay on Exteriority*. Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 1979. s. 46.

¹¹³ SOKOL, J. *Člověk jako osoba. Filosofická antropologie*. Praha: Vyšehrad, s. 211 - 216.

že etický vzťah k živej bytosti je **primárny** a právne vlastnosti (ako spôsobilosť) sú len druhotné nástroje, ktoré nesmú túto živú bytosť zakryť.

Lévinasova filozofia ponúka rámec, v ktorom sa právo už nemusí považovať za uzavretý systém definícií, ale za priestor, ktorý musí byť neustále „vyrušovaný“ živou prítomnosťou človeka. Pojem Tvár zásadne mení chápanie právnej subjektivity tým, že ju presúva z roviny abstraktného právneho konštruktu do roviny **živého etického vzťahu**. V tradičnom práve je subjekt vnímaný ako autonómna jednotka s vopred definovanými vlastnosťami (spôsobilosť), zatiaľ čo u Lévinasa je subjektivita konštituovaná až skrze nárok, ktorý na nás kladie **druhý človek**. Ako sme už uviedli, tradičné právo má tendenciu fungovať ako totalita, ktorá sa snaží všetko cudzie a jedinečné (Iného) podriaďiť svojim univerzálnym kategóriám a pojmom. Tvár však predstavuje moment, ktorý túto totalitu relativizuje - Tvár „odmieta byť obsiahnutá“ v pojmoch, čím bráni tomu, aby sa právo stalo len chladným strojom na spracovanie anonymných subjektov.

Zatiaľ čo právna subjektivita je často chápaná ako súbor oprávnení a (právo)moci konať, Lévinas ukazuje, že subjektivita je v prvom rade zodpovednosťou: pohľad do Tváre Iného nie je poznávacím aktom, ale etickou udalosťou, ktorá ma robí zodpovedným za druhého človeka ešte predtým, než sa k čomukoľvek (právne) zmluvne zaviazem.

Lévinas vysvetľuje prechod od jedinečného etického vzťahu k právnemu systému cez objavenie sa „Tretieho“ (ostatných ľudí v spoločnosti). Právo a jeho konštrukty sú nevyhnutné, aby sme mohli vážiť nároky viacerých osôb, ale spravodlivosť zostáva spravodlivosťou len vtedy, ak sa v nej nestráca „Tvár“ konkrétneho jednotlivca. Lévinasovo chápanie Tváre zabezpečuje, že aj v rámci univerzálnych pravidiel musí právo zostať citlivé k „Tvári“ konkrétneho človeka, aby sa spravodlivosť nezmenila na tyranu anonymity .

Samozrejme, dielo Totalita a nekonečno nie je právno-filozofickým dielom, a teda predostreté úvahy sú konceptuálnou re-interpretáciou jeho názorov. V rámci snahy využiť Lévinasove názory pre účely právnej analýzy skúsime ísť ešte o krok ďalej a zamyslíme sa nad tým, do akej miery je jeho teória kompatibilná so súčasným ľudskoprávnym diskurzom.

Lévinas definuje Tvár ako spôsob, akým sa nám bytosť zjavuje, pričom tento prejav presahuje akýkoľvek obraz alebo pojem, ktorý si o nej vytvoríme. Tvár nie je empirickým opisom osoby, ale epifániou jej nezredukovateľnej jedinečnosti, ktorá v nás vyvoláva bezprostrednú

etickú zodpovednosť. Tento prístup nachádza paralely aj v súčasnej judikatúre, kde je ľudská dôstojnosť čoraz častejšie chápaná nie ako právny „benefit“ udelený štátom, ale ako neodňateľná kvalita, ktorá z človeka – metaforicky naznačené - „žiari“ a ktorú právny systém musí rešpektovať. V prípadoch týkajúcich sa osôb s ťažkým mentálnym postihnutím súdy judikujú, že ich dôstojnosť je nedotknuteľná, čím implicitne uznávajú ich „Tvár“ aj v situáciách, keď je ich právna spôsobilosť obmedzená.

Pre Lévinasa je vzťah k Tvári vždy vzťahom k „Inému“, ktorý vystupuje ako cudzinec, chudobný alebo zraniteľný. Tvár nás volá k zodpovednosti, ktorá predchádza akémukoľvek zmluvnému vzťahu či zákonnej povinnosti. Tento etický imperatív nachádza svoj odraz aj v narastajúcej ochrane práv migrantov a osôb bez štátnej príslušnosti. Súdy, najmä v kontexte princípu zákazu vyhostenia, argumentujú, že štát má povinnosť voči človeku na hranici nie preto, že je jeho občanom – čo by predstavovalo prvok uzavretej totality – ale preto, že ide o ľudskú bytosť v núdzi. Právo sa tu prestáva javiť ako uzavretý systém suverenity a otvára sa etickému nároku Nekonečna, ktoré reprezentuje prítomnosť cudzinca.¹¹⁴

Tvár však odporuje redukcii človeka na objekt alebo kategóriu. V súčasnej judikatúre sa tento motív objavuje v prípadoch týkajúcich sa masového sledovania či biometrického spracovania údajov, napríklad pri technológiách rozpoznávania tváre. Súdy zdôrazňujú, že človek nesmie byť zredukovaný na súbor dát alebo identifikačných znakov. Aplikácia konceptu Tváre v tomto kontexte znamená, že človek nie je len objektom v systéme, ale subjektom, ktorého jedinečnosť nesmie byť totalizovaná algoritmickými procesmi.

Napokon, hoci právo potrebuje univerzálne pravidlá vzhľadom na prítomnosť „Tretieho“, Lévinas pripomína, že spravodlivosť musí zostať v kontakte s asymetrickou zodpovednosťou voči jednotlivcovi. V súčasnej judikatúre sa tento moment prejavuje prostredníctvom princípu individualizácie rozhodovania. Súdny systém, ak chce byť skutočne spravodlivý, nemôže mechanicky aplikovať paragrafy, ale musí sa „pozrieť do tváre“ konkrétnemu účastníkovi konania a zohľadniť jeho jedinečnú situáciu. Spravodlivosť tak vystupuje ako neustále *vyrušovanie* systémovej totality etickým apelom konkrétného človeka.

¹¹⁴ PALOVIČOVÁ, Z. Emmanuel Lévinas. In: REMIŠOVÁ, A. (ed.) *Dejiny etického myslenia v Európe a USA*. Bratislava: Kalligram, 2008, s. 705.

Lévinasova analýza Tváre Druhého nachádza významnú paralelu v tradícii **filozofie dialógu**, najmä v diele *Ja a Ty*¹¹⁵ od Martina Bubera (1878-1965). Hoci sa Buber a Lévinas líšia v systematických východiskách, spája ich základná téza: osoba sa neodhaľuje ako objekt poznania, ale ako subjekt vzťahu.

Buber rozlišuje medzi dvoma základnými spôsobmi, akými človek vstupuje do sveta: vzťahom **Ja – Ono** a vzťahom **Ja – Ty**. V prvom prípade sa druhý javí ako objekt, ktorý možno poznať, opísať, zaradiť do kategórií a používať. V druhom prípade sa druhý javí ako Ty – ako niekto, kto sa nedá vyčerpať opisom ani redukovať na súbor vlastností.

Moderné právo je z povahy veci systémom kategorizácie: pracuje s definíciami, kvalifikáciami, statusmi a atribútmi. V tomto zmysle je nevyhnutne orientované na rovinu „Ono“ – na objektivizáciu, ktorá umožňuje spravodlivé a univerzálne uplatňovanie noriem. Ak by však právo zostalo výlučne v tejto rovine, riskovalo by, že osobu zredukuje na prípad, na nositeľa vlastností, na funkciu v systéme.

Filozofia dialógu ukazuje, že takáto redukcia nikdy nie je úplná. Každá osoba je viac než jej opis - každé „Ono“ je v konečnom dôsledku niekým, kto môže vstúpiť do vzťahu „Ty“. Tento moment vyrušenia totality systému korešponduje s Lévinasovým pojmom Tváre: Tvár je tým, čo sa vymyká kategorizácii a čo nás oslovuje skôr, než o druhom niečo vieme.

Z hľadiska ontologického obratu v práve má táto tradícia osobitný význam. Ontologický obrat neznamena návrat k substancialistickej metafyzike, ale uznanie, že osoba nie je vyčerpatelná svojimi právnymi atribútmi. Ak je osoba chápaná výlučne cez spôsobilosť, výkon autonómie alebo právne kompetencie, nachádzame sa v režime „Ja – Ono“. Právo tu pracuje s osobou ako s objektom normatívnej kvalifikácie.

Vzťah „Ja – Ty“ však odhaľuje, že osoba je vždy aj subjektom, ktorý presahuje svoju funkčnú rolu. Tento presah nie je empirickým faktom, ale ontologickou črtou osoby: byť osobou znamená byť schopným vstúpiť do vzťahu, v ktorom druhý nie je prostriedkom, ale partnerom.¹¹⁶

Dialóg preto nie je iba psychologickým alebo etickým javom, ale má ontologický rozmer.

¹¹⁵ BUBER, M. *I and Thou*. Edinburgh: T & T. Clark, 2011. s.114.

¹¹⁶ „Fundamentálnym faktom ľudskej existencie je človek s človekom.“ (BUBER, M. *Problém člověka*. Praha: Kalich, 1997. s. 150).

Ukazuje, že osoba nie je izolovanou substanciou ani uzavretým nositeľom práv, ale bytosťou, ktorá existuje vo vzťahu: „Nie je to výmena názorov alebo protikladných stanovísk a nie je to ani sokratovská metóda dokazovania právd. Dialóg chápe ako fundamentálnu viazanosť, ktorá predpokladá vyjasnenie vlastnej identity a akceptovanie bytia, názorov i svojbytnej inakosti druhého, čo neznamená vzdať sa vlastných hodnôt a názorov. Je to verbálna i neverbálna komunikácia s inými, t. j. cestą, ktorá umožňuje porozumenie podstatného prostredníctvom slova.“¹¹⁷ Táto vzťahovosť však nepopiera ontologickú stabilitu osoby, ktorú artikuluje Spaemann, naopak, predpokladá ju. Aby mohol byť druhý oslovený ako Ty, musí byť niekým – nie niečím.

V tomto bode sa tradícia dialógu a Lévinasova etika stretávajú. Buberov dialóg zdôrazňuje reciprocitu vzťahu, kým u Lévinasa je etická výzva Tváre asymetrická. Spoločným menovateľom však zostáva odpor voči redukcii osoby na objekt. U Lévinasa je Druhý tým, kto ma oslovuje a kladie na mňa nárok, u Bubera je Druhý tým, kto vstupuje do vzťahu ako Ty. V oboch prípadoch je osoba chápaná nie ako objekt právnej „manipulácie,“ ale ako subjekt, ktorý je nevyčerpatelňý svojím opisom.

V duchu týchto východísk, nemôže byť právna subjektivita chápaná len ako súbor kompetencií. Musí byť chápaná ako normatívne uznanie toho, že druhý je Ty – že ide o niekoho, kto nemôže byť legitímne redukovaný na funkciu, status či biologický substrát. Právo môže kategorizovať, no nemôže „uzavrieť“ osobu do svojich pojmov. Ak by právo stratilo citlivosť na osobu ako Ty, premenilo by sa na techniku regulácie anonymných jednotiek.

Právny konštrukt osoby musí zostať „otvorený“. Nemá byť pevnou klietkou, ale dynamickým rozhraním, ktoré uznáva, že za každým právnym aktom stojí živá bytosť s nekonečným nárokom na našu zodpovednosť. Súčasné právo by teda malo uznať v 21. storočí, že človek je nositeľom práv nie preto, že mu to systém pripísal, ale preto, že jeho samotná existencia (Tvár) mu tento nárok udeľuje.

Dialógová ontológia osoby tak plní korektívnu funkciu voči každému systému, ktorý by chcel osobu úplne absorbovať do vlastnej racionality.

Súčasná právna prax pritom naznačuje, že dialógovosť nie je iba filozofickým ideálom, ale

¹¹⁷ ŠLOSAR, J. *Dejiny filozofie človeka*. Banská Bystrica: Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici – Belianum, 213. s. 100-101.

aj imanentnou požiadavkou spravodlivého (súdneho) procesu. Aj slovenské súdy vo svojej judikatúre zdôrazňujú význam kontradiktórnosti a možnosti účastníka reagovať na rozhodnutie, pričom odvolacie konanie predstavuje mechanizmus, ktorý zabraňuje tomu, aby sa rozhodovanie premenilo na jednostranný monológ autority. Práve možnosť odpovede, korekcie a vypočutia zabezpečuje, že účastník konania nie je redukovaný na objekt rozhodnutia, ale zostáva partnerom právneho dialógu.¹¹⁸ V tomto zmysle procesná dialógovosť korešponduje s filozofiou vzťahu „Ja – Ty“ i s Lévinasovým dôrazom na zodpovednosť voči Druhému: spravodlivosť nevzniká v izolovanom akte moci, ale v priestore, kde právo počúva a odpovedá.¹¹⁹

Ak osoba nie je iba nositeľom autonómie, ale aj bytosťou vzťahu, potom jej identita nemôže byť chápaná ako sebestačná a izolovaná. Práve tu nadobúda význam MacIntyrova analýza osoby ako závislej racionálnej bytosti, ktorá ukazuje, že vzťahovosť nie je oslabením osoby, ale podmienkou jej rozvoja a praktickej racionality.

¹¹⁸ „Nie je správne, ak sa najvyšší súd zameria len na jednu vetu, ktorú dovolateľ prípadne v dovolaní označí ako právnu otázku, a izoluje sa od toho, ako je vymedzený dovolací dôvod. Právna otázka podľa § 421 CSP a dovolací dôvod (nesprávne právne posúdenie) podľa 432 CSP sú spojené nádoby, preto najvyšší súd nemôže posudzovať prípustnosť dovolania striktnie len na základe toho, ako dovolateľ túto prípustnosť formálne vymedzil na konkrétnom riadku svojho podania. Je užitočné sa pozrieť aj na dovolací dôvod, vyabstrahovať z neho právnu otázku podľa § 421 CSP a až následne možno posúdiť, (a) či od tejto otázky záviselo napadnuté rozhodnutie a (b) či ide o otázku, ktorá napĺňa niektoré z písmen a) až c) v § 421 ods. 1 CSP. **Ide o to pokúsiť sa autenticky porozumieť** dovolateľovi – jeho textu ako celku, ale druhej strane ani dotvárať vec na úkor procesnej protistrany. **Ide o dialóg**, ale nie o právnu pomoc. Nie je úlohou najvyššieho súdu „hádať“, čo povedal dovolateľ, ale ani vyžadovať akúsi dokonalú formuláciu dovolacej otázky.“ (nález Ústavného súdu SR, sp. zn. I. ÚS 336/2019 zo dňa 9. júna 2020)

¹¹⁹ Ešte výraznejšou extenziou filozofie dialógu – než na úroveň právneho dialógu – je snaha o celoplanetárny dialóg, čo je koncept, ktorý sa viaže s problematikou antropocénu. Viac k tomu: POKORNÝ, P., STORCH, D. (a kol.). *Antropocén*. Praha: Academia, 2021, s. 91-92.

3.3 Osoba ako závislá racionálna bytosť: Alasdair MacIntyre

Filozof Alasdair MacIntyre (1929 - 2025) patrí medzi najvýznamnejších morálnych filozofov druhej polovice 20. storočia. Jeho dielo predstavuje systematickú kritiku moderného morálneho individualizmu a pokus o obnovenie aristotelovsko-tomistickej tradície praktickej racionality v podmienkach neskorej modernity.¹²⁰

Alasdair MacIntyre patrí k filozofom, ktorí kladú veľký dôraz na pojem praxe, najmä v morálnej a politickej filozofii. Prax chápe nielen ako protiklad teórie, ale aj ako špecificky vymedzenú formu činnosti zakotvenú v jeho novoaristotelovskej etike. Tým zdôrazňuje význam konania a praktického života, čo ho charakterizuje ako mysliteľa orientovaného na praktickú stránku morálky a politiky.¹²¹ My sa pokúsime tento jeho pragmatický prístup rozšíriť aj na svet práva.

Hoci sa MacIntyre preslávil najmä knihou *Strata cnosti* (*After Virtue*, 1981), jeho neskoršia práca *Závislé racionálne zvieratá* (*Dependent Rational Animals*, 1999)¹²² predstavuje prehĺbenie jeho filozofického projektu: namiesto analýzy morálneho diskurzu sa sústreďuje na antropologické predpoklady morálneho života.

V tomto diele MacIntyre formuluje tézu, ktorá predstavuje významnú korekciu moderného obrazu človeka. Človek nie je primárne autonómny a sebestačným jednotlivcom, ale **závislým racionálnym zvieraťom** – bytosťou schopnou praktického rozumu, ktorá však túto schopnosť rozvíja len v sieťach starostlivosti, spolupráce a sociálnych vzťahov. Totižto, „*v dejinách filozofie sa racionalita zvykla preceňovať na úkor závislosti aj živočíšnosti. Ľudská závislosť a zraniteľnosť spôsobujú, že je pre nás nevyhnutné žiť v spoločenstve s druhými.*“¹²³

Zraniteľnosť, telesnosť a odkázanosť na druhých nepredstavujú len výnimočné stavy ľudskej existencie, ale jej základnú štruktúru. Detstvo, choroba, staroba či zdravotné postihnutie

¹²⁰ PALOVIČOVÁ, Z., SMREKOVÁ, D. Prax, narácia a tradícia. Teória cnosti A MacIntyra. In: *FILOZOFIA*, roč. 58, č. 5/2003, s. 324.

¹²¹ KUNA, M. Význam praxe pre teóriu: rekonštrukcia argumentu Alasdaira MacIntyra. In: *FILOZOFIA*, roč. 64, 2009, č. 9, s. 827.

¹²² MACINTYRE, A. *Dependent Rational Animals. Why Human Beings Need the Virtues*. Londýn: Gerald Duckworth, 2009. 174 s.

¹²³ KAŽMIERCZAK, P. Alasdair MacIntyre's Concept of Natural Law. In: *Espíritu*, roč. 67, č. 156/2018, s. 364.

tak neodhaľujú okrajové situácie, ale podmienky, ktoré umožňujú pochopiť ľudský život v jeho celistvosti: „Východiskom jeho skúmania je dôraz na našu živočíšnu podstatu a mieru, v akej naša zraniteľnosť a súčasne vzájomná závislosť (človek ako *dependent rational animal*) vedie k našej potrebe cností na to, aby sme sa mohli stať nezávislými (resp. samostatnými) praktickými racionálnymi aktérmi (*independent practical reasoners*). Toto má však závažné morálne a politické implikácie, ktoré sa usiluje formulovať a vsadiť do kontextu svojho širšieho projektu.“¹²⁴

MacIntyre týmto dôrazom na závislosť a vzťahovosť nadväzuje na aristotelovskú tradíciu,¹²⁵ no zároveň koriguje moderné chápanie osoby založené na ideáli autonómie. Praktická racionalita nevzniká izolovane, ale v prostredí vzťahov, ktoré umožňujú jej postupné nadobúdanie. Autonómia preto nie je pôvodným stavom jednotlivca, ale výsledkom sociálnych a etických podmienok, v ktorých sa človek učí konať rozumne.

Z hľadiska kritiky moderného pojmu osoby MacIntyre neprináša ontologickú redefiníciu osoby, ale antropologickú korekciu jej abstraktnosti. Zatiaľ čo moderná filozofia zdôrazňovala nezávislosť subjektu, MacIntyre upozorňuje na jeho konštitutívnu odkázanosť na druhých: „Východiskom je pojem siete vzťahov dávania (odovzdávania) a prijímania (*network of relationships of giving and receiving*). Každý z nás sa ocitá v nejakej konkrétnej lokalite v rámci týchto sietí a miera našej schopnosti prispievať iným do istej miery závisí od toho, čo sme prijali od pre nás relevantných osôb v čase, keď sme na nich boli vo väčšej či menšej miere závislí. V našom vzťahu s inými jestvuje principiálna asymetria – nie vždy dávame tým, od ktorých sme prijali.“¹²⁶

V tomto smere jeho koncepcia dopĺňa ontologické ukotvenie osoby u Roberta Spaemanna: osoba nie je len bytosťou s dôstojnosťou, ale aj bytosťou, ktorej osobný život sa rozvíja v podmienkach vzájomnosti, starostlivosti a spoločného dobra.

¹²⁴ KUNA, M. Aspekty koncepcie človeka Alasdaira MacIntyry. In: NEJESCHLEBA, T., NĚMEC, V., RECINOVÁ, M. *Pojetí člověka v dějinách a současní filosofie II., Od Kanta po současnost*. Brno: CDK (Centrum pro studium demokracie a kultury), 2011, s. 86.

¹²⁵ Na mysli máme samozrejme známu tézu „zoon politikon.“ (ARISTOTELES. *Politika*. Praha: Nakladatelství Petr Rezek, 1998. s.39-40). K problematike prirodzenej ľudskej predurčenosti žiť v spoločenstve – obci pozri viac: HAVLÍČEK, A. Člověk jako bytost přírodní a umělá. In: NEJESCHLEBA, T., NĚMEC, V., RECINOVÁ, M. *Pojetí člověka v dějinách a současní filosofie I., Od antiky po renesanci*. Brno: CDK (Centrum pro studium demokracie a kultury), 2011, s. 29-40.

¹²⁶ KUNA, M. Aspekty koncepcie človeka Alasdaira MacIntyry. In: NEJESCHLEBA, T., NĚMEC, V., RECINOVÁ, M. *Pojetí člověka v dějinách a současní filosofie II., Od Kanta po současnost*. Brno: CDK (Centrum pro studium demokracie a kultury), 2011, s. 93.

Dôraz na závislosť zároveň otvára priestor pre hlbšie pochopenie medziľudskej vzťahovosti. Človek nie je len bytosťou schopnou autonómie, ale bytosťou, ktorá sa stáva sebou samou prostredníctvom druhých. V tomto bode sa MacIntyreova filozofická antropológia približuje k línii myslenia, ktorú sme mohli vidieť v podobe filozofia dialógu – najmä u Martina Bubera (ale aj Franza Rosenzweiga) – a ktorá chápe ľudskú identitu ako vznikajúcu v priestore vzťahu „Ja – Ty“.

Táto vzťahová dimenzia ľudskej existencie je zároveň kompatibilná s etickou filozofiou Emmanuela Lévinasa. Kým MacIntyre ukazuje, že človek je bytostne odkázaný na druhých, Lévinas radikalizuje túto myšlienku tvrdením, že Druhý nie je len podmienkou nášho rozvoja, ale priam zdrojom etickej záväznosti. Zraniteľnosť, ktorú MacIntyre opisuje antropologicky, je u Lévinasa etickou výzvou.

MacIntyreova koncepcia človeka ako závislej racionálnej bytosti tak predstavuje nezanedbateľný medzistupeň medzi ontologickým ukotvením osoby a jej etickým chápaním. Upozorňuje, že osoba nie je izolovaným nositeľom práv ani abstraktným morálnym subjektom, ale telesnou, zraniteľnou a vzťahovou bytosťou, ktorej schopnosť praktickej racionality vzniká v priestore **vzájomnosti**. Práve uznanie tejto závislosti otvára cestu k etike starostlivosti,¹²⁷ k cnostiam vzájomnosti a k pochopeniu spoločného dobra – kategóriám, ktoré majú zásadný význam aj pre právne myslenie.

Z tohto dôvodu sa javí ako vhodný krok v našej analýze predstaviť si MacIntyrovu koncepciu závislej racionality a preskúmať jej význam pre kritiku moderného pojmu osoby, ako aj jej implikácie pre vzťahovosť, etiku a právnu ochranu zraniteľnosti.

Ak Robert Spaemann navrátil osobe status „niekoho“ a Emmanuel Lévinas ju definoval skrze etický apel Tváre, Alasdair MacIntyre dopĺňa tento ontologický obrat o jeho **materiálnu a biologickú podstatu**. Pre právo 21. storočia, ktoré sa snaží prekonať abstrakciu novovekých konštruktov, ponúka MacIntyre kľúčový argument: človeka v práve nemožno vnímať len ako nositeľa vedomia či autonómie, ale predovšetkým ako **telesnú bytosť**, ktorej identita je určená

¹²⁷ Etika starostlivosti (angl. *ethics of care*) je etický prístup, ktorý zdôrazňuje význam vzťahov, empatie a zodpovednosti za druhých pri morálnom rozhodovaní. Na rozdiel od tradičných etických teórií zameraných na pravidlá alebo práva sa sústreďuje na starostlivosť o ľudí a udržiavanie vzťahov. Medzi hlavných predstaviteľov patria Carol Gilligan či Nel Noddings. Pre komplexnejší pohľad na etiku starostlivosti pozri: JESENKOVÁ, A. *Etika starostlivosti*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2016, s. 21-40.

živočíšnosťou a nevyhnutnou odkázanosťou na druhých.¹²⁸

MacIntyre ostro kritizuje modernú filozofickú tradíciu (najmä v línii Locke a Kanta), ktorá tendovala k oddeľovaniu rozumu od tela. Tvrdí, že naša identita je primárne telesná, a teda živočíšna identita. Pre ontologický obrat v práve je toto zistenie fundamentálne. Ak právo vníma osobu len ako „rozum bez tela“ (abstraktný bod pripísania), ignoruje biologickú realitu človeka. MacIntyre zdôrazňuje, že sme telami, nielen že telá „máme“, a naša identita je určená biologickou kontinuitou, ktorá nás spája s inými živočíšnymi druhmi.¹²⁹ Tento pohľad umožňuje právu vnímať fyzickú osobu nie ako právnu fikciu, ale ako živú realitu s konkrétnymi potrebami a limitmi.

Ústredným prínosom MacIntyry je aj poukázanie na to, že západná morálna a politická filozofia často modelovala subjekt tak, „ako keby bol neustále racionálny, zdravý a bezproblémový.“¹³⁰ Realita ľudskej existencie je však poznačená zraniteľnosťou voči chorobám, zraneniam a starobe, čo nás robí bytostne závislými od starostlivosti druhých. V kontexte práva tento argument mení vnímanie zraniteľných osôb. Postihnutie či závislosť (detí, chorých, starých) nie sú „výnimkou“ zo statusu osoby, ale predstavujú škálu stavov, na ktorej sa v rôznych obdobiach života nachádza každý z nás. Právo by teda nemalo modelovať osobu ako izolovaného autonómneho jedinca, ale ako bytosť, ktorej dôstojnosť je chránená práve skrze uznanie jej zraniteľnosti a potrieb.

Oproti kantovskému ideálu čistej autonómie MacIntyre stavia cnosti uznanej závislosti. Byť osobou znamená nielen schopnosť samostatne sa rozhodovať, ale aj čestne priznať svoju odkázanosť na iných. Spoločné dobro spoločnosti nie je možné dosiahnuť bez toho, aby sme chránili vzťahy starostlivosti, ktoré sú pre ľudský rozkvet nevyhnutné. Tento eticko-ontologický rámec poskytuje silný argument pre právo chrániť rodinné a komunitné väzby nie ako „súkromné záujmy“, ale ako sféru, v ktorej sa realizuje ľudská dôstojnosť v jej esenciálnej (pôvodnej) podobe.

MacIntyrova koncepcia človeka ako „závislého racionálneho zvieraťa“ neponúka novú definíciu právnej osoby v dogmatickom zmysle. Jej význam spočíva skôr v odhalení

¹²⁸ MACINTYRE, A. *Dependent Rational Animals. Why Human Beings Need the Virtues*. Londýn: Gerald Duckworth, 2009. s. 1-9.

¹²⁹ Tamtiež, s. 11-19.

¹³⁰ Tamtiež, s. 2.

antropologických predpokladov, bez ktorých by normatívna konštrukcia persona nemohla fungovať. Model osoby, s ktorým pracuje moderný normatívny model implicitne predpokladá schopnosť racionálneho rozhodovania, sebariadenia a zodpovedného konania. MacIntyre však ukazuje, že tieto schopnosti nevznikajú izolovane, ale sú výsledkom dlhodobého procesu starostlivosti, výchovy a sociálneho uznania.

Z tejto perspektívy sa právna osoba nejaví ako prirodzene sebestačný subjekt, ale ako normatívna pozícia, ktorej praktická realizácia je podmienená vzťahovými a sociálnymi štruktúrami. Schopnosť konať, niešť zodpovednosť a vstupovať do právnych vzťahov je umožnená prostredím, v ktorom sa jednotlivci učia **praktickej racionalite**. Autonómia, ktorú právo predpokladá, sa tak ukazuje ako výsledok sociálne sprostredkovaného procesu, nie ako pôvodný stav jednotlivca.

Tento pohľad nadobúda osobitný význam pri úvahe o právnej spôsobilosti. Proces, ktorým sa z úplne závislého novorodenca stáva právne spôsobilá osoba, nemožno chápať ako biologicky automatický vývoj. Ide o úspech dosiahnutý v sieťach starostlivosti a vzájomnosti. Právna spôsobilosť sa tak nejaví ako izolovaná vlastnosť jednotlivca, ale ako **sociálne podmienená schopnosť**, ktorá vzniká v rámci vzťahov uznania a podpory.

Prechod k tomu, čo právo nazýva spôsobilosťou, teda nie je automatický, ale je to úspech dosiahnutý vďaka **sieťam** dávania a prijímania. Naša schopnosť konať racionálne a samostatne je priamo závislá od kvality vzťahov a starostlivosti, ktorú sme prijali v stave závislosti. Pre právnu teóriu to znamená, že právna spôsobilosť nie je **statickou** vlastnosťou osamelého jedinca, ale výsledkom sociálneho uznania a výchovy k cnostiam.¹³¹ Tento pohľad podporuje tézu o osobe ako o „niekom“, kto existuje v príbehu¹³² a spoločenstve, a nie len v paragrafoch zákona.

MacIntyre tým nepriamo odhaľuje sociálne predpoklady právnej osoby: autonómny subjekt je produktom vzťahov, nie ich opakom.

¹³¹ MACINTYRE, A. *Dependent Rational Animals. Why Human Beings Need the Virtues*. Londýn: Gerald Duckworth, 2009. s. 81-98.

¹³² Príbehovosť je vo filozofii MacIntyra obzvlášť dôležitá: „Význam narácie vidí v tom, že jej prostredníctvom je človek schopný prerozprávať svoj život od začiatku do konca tak, že jednotlivé udalosti v ňom dávajú zmysel. Každý z nás podľa neho chápe svoj život do určitej miery ako zdramatizované rozprávanie. Naratívne objasnenie života považuje tento autor za základný a podstatný spôsob či žáner charakteristiky ľudských činov.“ (PALOVIČOVÁ, Z., SMREKOVÁ, D. Prax, narácia a tradícia. Teória cnosti A MacIntyra. In: *FILozOFIA*, roč. 58, č. 5/2003, s. 331).

MacIntyreova analýza zraniteľnosti zároveň osvetľuje ochrannú funkciu pojmu osoby v práve. Ak je osoba nositeľom právnej ochrany, potom táto ochrana nemôže byť založená výlučne na ideáli autonómie. Zraniteľnosť nie je výnimkou zo statusu osoby, ale univerzálnou podmienkou ľudskej existencie. Právna ochrana osoby tak nachádza svoje opodstatnenie nie napriek závislosti, ale práve v nej. Ochrana detí, starších osôb, osôb so zdravotným postihnutím či osôb v stave núdze nepredstavuje výnimku z princípu rovnosti, ale jeho logické naplnenie.

MacIntyreova filozofická antropológia zároveň umožňuje chápať osobu ako vzťahovú identitu. Osoba nie je uzavretou jednotkou, ale bytosťou, ktorej schopnosť konať a niešť zodpovednosť vzniká v priestore vzájomnosti. Persona tu neoznačuje iba nositeľa práv, ale aj **účastníka vzťahového poriadku**, v ktorom sa právo realizuje.

MacIntyreova antropologická korekcia zároveň osvetľuje limity čisto normativistického chápania právnej osoby. V normativistickej právnej teórii je osoba chápaná ako personifikácia súboru práv a povinností, teda ako normatívny bod imputácie. Takéto metodologické uchopenie umožňuje právu zachovať pojmovú čistotu a neutralitu voči ontologickým tvrdeniam o človeku. MacIntyre však upozorňuje, že schopnosť byť nositeľom práv a povinností je podmienená konkrétnymi sociálnymi a vzťahovými podmienkami ľudského života. Normatívna konštrukcia osoby tak zostáva funkčne nevyhnutná, no **antropologicky neúplná**: aby mohla normatívna persona fungovať v realite, predpokladá existenciu zraniteľných a vzájomne závislých bytostí, ktorých životné podmienky právo nemôže úplne abstrahovať.

MacIntyreova analýza závislosti a zraniteľnosti nadobúda osobitný význam v kontexte rekodifikácie súkromného práva. Ak má rekodifikácia predstavovať viac než „len“ technickú reorganizáciu právnych noriem, musí reflektovať aj antropologické predpoklady pojmu osoby, s ktorým právny poriadok pracuje. Moderné súkromné právo tradične vychádza z modelu autonómneho a racionálneho jednotlivca, ktorý vstupuje do právnych vzťahov ako sebestačný subjekt. MacIntyre však ukazuje, že autonómia je možná len vďaka vzťahom starostlivosti a sociálnej podpory, ktoré umožňujú rozvoj praktickej racionality. Rekodifikácia tak stojí pred výzvou: zachovať ochranu autonómie vôle, no zároveň explicitnejšie reflektovať skutočnosť, že osoba v práve je telesnou, zraniteľnou a vzťahovou bytosťou. Ochrana zraniteľnosti, uznanie závislosti a podpora vzťahov starostlivosti sa v tomto svetle nejavia ako výnimky z princípu autonómie, ale ako podmienky jeho reálnej uskutočniteľnosti.

Zaradenie MacIntyrovej koncepcie do monografie uzatvára pomyselný kruh ontologického obratu, ktorý v našej argumentácii pozostával z troch momentov: (i) Spaemann vrátil osobe jej stabilitu ako „niekoho“ so stálou dôstojnosťou, (ii) Lévinas ukázal, že táto osoba nás zaväzuje skrze etickú výzvu svojej jedinečnosti (Tváre) a (iii) MacIntyre pripomína, že táto osoba má telo, podlieha času, trpí¹³³ a potrebuje druhých, aby sa mohla realizovať ako slobodný subjekt.

V tomto svetle sa právo 21. storočia už nejaví ako systém pravidiel pre abstraktné jednotky, ale ako normatívna odpoveď na realitu človeka ako závislej rozumnej bytosti. Rekodifikácia práva tak môže byť chápaná aj ako príležitosť premyslieť pojem persona tak, aby právna ochrana osoby zodpovedala ontologickej realite človeka.

Kritika moderného pojmu osoby v práve vychádza z poznania, že osoba sa v právnom myslení historicky oddelila od ontologického poňatia človeka a nadobudla najmä normatívno-funkčný charakter. Tento posun umožnil univerzalitu a metodologickú neutralitu práva, no zároveň zvýraznil odstup medzi právnou kategóriou osoby a osobou ako konkrétnou ľudskou skúsenosťou, ktorá zahŕňa aj zraniteľnosť, telesnosť, závislosť a vzťahovosť.

Cieľom však nie je nahradiť právny pojem osoby novou koncepciou, ale naopak kritická snaha o odhalenie jeho implicitných limitov a doplnenie o dimenzie, bez ktorých môže byť ochranná funkcia práva normatívne neúplná.

Ako korektív slúžia tri komplementárne filozofické prístupy – Spaemannovo ontologické ukotvenie osoby ako „niekoho“, Lévinasovo chápanie osoby ako etickej výzvy Tváre a MacIntyrova antropológia závislej racionality – pričom ich právna interpretácia je vedomou metodologickou „licenciou“: nejde o preberanie dogmatiky, ale o interdisciplinárne čítanie, ktoré má osvetliť „skryté“ predpoklady právneho myslenia o osobe.

¹³³ Objavujú sa aj názory, že schopnosť trpieť je jedným z determinantov existencie/priznania ľudských práv: „Ak je zmyslom ľudských práv ochrana pred utrpením, tak subjekt či nositeľ ľudských práv je len ten, kto je „schopný trpieť“. Táto zle znejúca téza však obsahuje humanistický základ ľudských práv a zároveň vysvetľuje, prečo patrí ich každodenné rešpektovanie k podmienkam dobrého života.“ (BÁRÁNY, E. *Pojmy dobrého práva*. Bratislava: EUROKÓDEX, 2007, s. 59).

4. Ontologický obrat v práve v ére posthumanizmu

Moderné právo vznikalo v horizonte obrazu človeka ako autonómneho, racionálneho a sebestačného subjektu. Tento obraz bol dostatočný pre epochu, v ktorej bolo možné predpokladať stabilitu ľudskej prirodzenosti a jasnú hranicu medzi človekom a jeho nástrojmi. Súčasný technologický vývoj však túto samozrejmosť narúša. Pokroky v biotechnológiách, neurovedách, umelej inteligencii a kybernetickej augmentácii otvárajú možnosť zásahov do samotných biologických a kognitívnych základov ľudskej existencie. Človek sa po prvý raz v dejinách nestáva iba tvorcom nástrojov, ale potenciálne aj tvorcom vlastnej prirodzenosti.¹³⁴

Táto situácia nie je len technickou alebo bioetickou výzvou. Predstavuje hlbokú antropologickú a právno-filozofickú otázku: **čo zostáva z pojmu osoby, ak sa menia biologické, kognitívne a vzťahové podmienky ľudskej existencie?** Transhumanistické vízie,¹³⁵ projekty kyborgizácie človeka a rýchly vývoj umelej inteligencie radikalizujú otázku, ktorá bola v modernite implicitne potlačená: čo znamená byť človekom a na čom spočíva ľudská dôstojnosť?¹³⁶

Už Mary Shelley vo svojom románe Frankenstein symbolicky zachytila ambivalentnosť ľudskej tvorivosti: schopnosť prekračovať hranice prirodzenosti je sprevádzaná otázkou zodpovednosti za bytosti a entity, ktoré tým vznikajú. Súčasná technologická civilizácia túto otázku aktualizuje v bezprecedentnej miere. Biotechnológia umožňuje selekciu a modifikáciu genetických vlastností, neurofarmakológia zasahuje do emocionálneho a behaviorálneho života, digitálne technológie menia spôsob vnímania reality a umelej inteligencii sa postupne zverujú rozhodovacie procesy s právnymi dôsledkami. V tejto situácii prestáva byť človek stabilnou mierou právneho poriadku a stáva sa premennou.

Na riziká takéhoto vývoja upozorňuje Francis Fukuyama, podľa ktorého najväčšou

¹³⁴ SITARČÍKOVÁ, Z. *O šľachtení človeka. Nanotechnológie, transhumanizmus a ľudská prirodzenosť*. Trnava: TYPI UNIVERSITATIS TYRNAVIENSIS, 2012, s. 15-29.

¹³⁵ ŽÁČKOVÁ, E. *K čemu konvergujú nové technológie?* Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2015, s. 18–20.

¹³⁶ Otázku, či je možné človeka geneticky zmeniť radí medzi aktuálne otázky dotýkajúce sa ľudskej dôstojnosti aj Brösl v post skriptum svojho článku *Dôstojnosť človeka kategoricky prikazuje úctu ako rámec všetkých medziľudských vzťahov. Sme deti vychované bezdetným Immanuelom Kantom?* (In: BRÖSL, A. BREICHOVÁ-LAPČÁKOVÁ, M. *Nové dimenzie metodológie právnej argumentácie. Úloha právnych princípov vo viacúrovňovom právnom systéme*. Praha: Leges, 2021, s. 154).

hrozbou súčasnej biotechnologickej revolúcie nie je bezprostredné fyzické ohrozenie, ale možnosť zmeny ľudskej prirodzenosti, ktorá tvorí základ ľudskej dôstojnosti a politickej rovnosti. Ak by technologický pokrok umožnil zásadnú diferenciáciu biologických a kognitívnych schopností medzi ľuďmi, mohol by podkopať samotné predpoklady, na ktorých stojí moderný právny poriadok. Otázka budúcnosti človeka sa tak stáva otázkou budúcnosti práva.

Táto kapitola vychádza z presvedčenia, že technologická transformácia človeka nevyhnutne otvára otázku ontologických základov právneho myslenia. Moderné právo dokázalo fungovať s abstraktným pojmom osoby, pretože implicitne predpokladalo stabilitu ľudskej prirodzenosti. V situácii, keď sa táto stabilita stáva predmetom technologického zásahu, sa však abstraktný model osoby ukazuje ako nedostatočný. Právo potrebuje znovu premyslieť svoje antropologické predpoklady.

Ontologický obrat, ktorý bol v predchádzajúcich častiach tejto monografie rozvinutý prostredníctvom filozofie osoby u Roberta Spaemanna, filozofie vzťahu u Emmanuela Lévinasa a antropológie závislej racionality u Alasdaira MacIntyry, sa v tomto svetle nejaví ako návrat k prekonaným metafyzickým schémam, ale ako (potenciálna) odpoveď na výzvy technologickej civilizácie. Ak má právo aj v podmienkach posthumanistických vízií zachovať ochranu dôstojnosti a rovnosti, musí byť schopné **identifikovať to, čo robí človeka osobou** aj v situácii technologickej transformácie.

Pre lepšie pochopenie týchto aktuálnych výziev sa preto v krátkosti zameriame na náčrt technologických scenárov, ktoré menia tradičné chápanie človeka, a následne ukážeme, prečo tieto výzvy odhaľujú **potrebu ontologického prehĺbenia** pojmu osoby. Ontologický obrat v práve sa tu nepredstavuje ako odmietnutie technologického pokroku, ale ako snaha zabezpečiť, aby technológia zostala prostriedkom ľudského rozvoja a nestala sa silou, ktorá podkopáva samotné základy ľudskej dôstojnosti.

4.1. Od Frankensteinova k umelej inteligencii: hranice človeka a ontologický obrat v práve

Moderná technologická civilizácia postupne posúva hranice medzi človekom, jeho nástrojmi a jeho vlastným telom. To, čo bolo v minulosti predmetom literárnej imaginácie, sa stáva predmetom právnej reflexie. Ak postava Frankensteinova symbolizovala prekročenie prirodzených limitov a ambivalentnosť ľudskej tvorivej moci, súčasný vývoj biotechnológií, kybernetických implantátov a umelej inteligencie premieňa túto metaforu na konkrétnu otázku: **kde sa končí človek a kde začína technológia?** Súčasne s tým dochádza k rozširovaniu okruhu entít, ktorým sa priznáva právna subjektivita, čo signalizuje hlbšiu transformáciu právneho myslenia o tom, kto alebo čo môže byť nositeľom práv a právnej ochrany.

Tieto otázky nie sú čisto hypotetické, už dnes formujú právne diskusie o autonómnych systémoch, biomedicínskych zásahoch a právnej subjektivite nehumánnych entít.

V tomto kontexte nadobúda osobitný význam transhumanizmus - intelektuálne a technologické hnutie usilujúce o prekročenie biologických limitov človeka prostredníctvom vedeckého a technického pokroku. Jeho ambícia nespočíva len v liečbe chorôb či predlžovaní života, ale v systematickom zlepšovaní kognitívnych schopností, fyzickej výkonnosti a psychických stavov, prípadne v smerovaní k postbiologickým formám existencie. Transhumanistické vízie zahŕňajú genetické modifikácie, neurotechnologické zvyšovanie kognitívnych schopností, kybernetické implantáty rozširujúce telesné funkcie, digitálne rozšírenie vedomia či hypotetickú možnosť posthumánnej existencie. Hoci tento projekt nadväzuje na tradičný medicínsky cieľ zmierňovať utrpenie, jeho ambícia prekročiť ľudské limity mení normatívny rámec, v ktorom právo chápe osobu. Človek prestáva byť prirodzene danou bytosťou a stáva sa projektom technologickej optimalizácie.¹³⁷

S týmto posunom sú spojené zásadné riziká. Technologické „vylepšovanie“ môže narušiť princíp rovnosti, ak sa prístup k augmentáciám stane sociálne diferencovaným a vytvorí biologické alebo kognitívne triedy. Tlak na optimalizáciu výkonu môže postupne redefinovať normálnosť a zdravie, čím sa zvýši spoločenské očakávanie technologického zásahu do tela. Komercializácia vylepšovania telesných a kognitívnych schopností môže oslabiť chápanie

¹³⁷ BEERS, B. A better way of being? Human rights, transhumanism and the utopian standpoint of man. In: *Utopian Thinking in Law, Politics, Architecture and Technology*. Cheltenham:Edward Elgar Publishing, 2022, s. 246-266.

ľudskej identity ako kontinuálneho osobného príbehu a premeniť ju na modifikovateľný súbor vlastností. Tieto riziká nevyplývajú z technológií samotných, ale z ich potenciálu transformovať antropologické predpoklady právneho poriadku.

Rozvoj implantátov riadených nervovým systémom, neurostimulátorov či robotických protéz zároveň ukazuje, že hranica medzi biologickým telom a technológiou sa stáva priepustnou. To, čo bolo donedávna chápané ako náhrada chýbajúcej funkcie, sa postupne mení na rozšírenie ľudských schopností. V reakcii na tieto zmeny sa objavujú iniciatívy formulujúce práva technologicky augmentovaných (vylepšených) osôb, napríklad deklarácie práv kyborgov, ktoré zdôrazňujú právo na telesnú a kybernetickú integritu, kontrolu nad implantovanými zariadeniami a dátami, ochranu pred neoprávneným zásahom do technologických rozšírení tela a zákaz diskriminácie osôb využívajúcich augmentačné technológie. Takéto úvahy naznačujú, že právo už nie je konfrontované iba s ochranou biologického tela, ale aj s ochranou jeho technologických rozšírení. Osoba prestáva byť čisto biologickou entitou a nadobúda **hybridný charakter**.

Premena vzťahu medzi človekom a technológiou sa však neobmedzuje na implantáty. Digitálne zariadenia sa stali integrálnou súčasťou každodennej existencie a zásadne menia spôsob myslenia, komunikácie i orientácie v priestore. Zaujímavým právnym momentom v tomto vývoji bolo rozhodnutie Najvyššieho súdu Spojených štátov v prípade *Riley v. California* (2014), v ktorom súd konštatoval, že mobilný telefón nemožno **považovať za bežný predmet** pri policajnej prehliadke, pretože obsahuje rozsiahle digitálne informácie o osobnom živote jednotlivca. Argumentácia súdu implicitne uznala, že digitálne zariadenia predstavujú rozšírenie osobnej identity a súkromia. Osobná sféra sa tak neobmedzuje na fyzické telo, ale zahŕňa už aj digitálne rozšírenia, ktoré sa stávajú funkčnou súčasťou individuálnej existencie.

Túto premenu možno ilustrovať aj jednoduchým myšlienkovým experimentom: fiktívny pozorovateľ nepoznajúci ľudské kultúrne konvencie (napríklad mimozemšťan) by pri sledovaní každodenného správania ľudí mohol dospieť k záveru, že mobilné zariadenia tvoria súčasť ich telesnej výbavy. Ľudia ich nosia neustále pri sebe, intuitívne po nich siahajú pri orientácii v priestore, pamäťových úlohách, komunikácii i sociálnej interakcii a v prípade ich straty pociťujú dezorientáciu porovnateľnú so stratou funkčnej schopnosti. Telefón tak neplní len funkciu nástroja, ale stáva sa externým nositeľom pamäti, komunikačným orgánom a orientačným

prostriedkom, ktorý dopĺňa biologické schopnosti človeka. V tomto zmysle možno hovoriť o technologickej externalizácii kognitívnych a sociálnych funkcií, ktorá posúva hranice osobnej integrity za hranice biologického tela. Na túto skutočnosť upozornil v podstate aj americký súd: *„Mobilné telefóny sa vyznačujú mierou všadeprítomnosti, ktorá nemá obdobu pri fyzických záznamoch. Pred digitálnym vekom ľudia spravidla nenesli so sebou zásobu citlivých osobných informácií počas bežného dňa. Dnes je skôr výnimkou ten, kto so sebou nenesie mobilný telefón so všetkým, čo obsahuje. Podľa jedného prieskumu takmer tri štvrtiny používateľov smartfónov uvádzajú, že majú svoj telefón väčšinu času do vzdialenosti piatich stôp, pričom 12 % priznáva, že svoje telefóny používajú dokonca aj v sprache.“*¹³⁸

Takéto chápanie neznamena, že digitálne zariadenia sú súčasťou osoby v ontologickom zmysle, no naznačuje, že právne vymedzenie osobnej sféry musí reflektovať ich úzke prepojenie s identitou, súkromím a autonómiou jednotlivca. Ak právo chráni integritu osoby, musí zohľadniť aj tie technologické prostredia, prostredníctvom ktorých sa osobná identita dnes uskutočňuje.

Rozmazávanie hraníc medzi biologickým telom a technológiou nepredstavuje len hypotetický scenár budúcnosti. Už koncom 20. storočia sa objavili experimenty, ktoré testovali priame prepojenie ľudského nervového systému s počítačovými systémami. Za symbolický medzník býva označovaný projekt britského kybernetika Kevina Warwicka, ktorý si v roku 1998 implantoval do tela identifikačný čip a neskôr implantát umožňujúci priame prepojenie nervového systému s počítačom. Jeho experimenty umožnili ovládať externé zariadenia prostredníctvom nervových impulzov a sprostredkovať senzorické podnety späť do nervovej sústavy, čím sa technologické rozšírenie tela stalo funkčnou súčasťou telesnej skúsenosti. Podobné vývojové línie dnes reprezentujú neuroprotetické implantáty umožňujúce návrat sluchu, robotické protézy ovládané nervovým systémom či výskum mozgových rozhraní (brain–computer interfaces), ktoré umožňujú priamu komunikáciu medzi nervovou aktivitou a digitálnymi systémami. Tieto technológie nepredstavujú iba náhradu stratených funkcií, ale postupne otvárajú možnosť ich rozšírenia, čím spochybňujú tradičné chápanie telesnej integrity ako čisto biologickej kategórie. Otázka, čo patrí k telu osoby a čo je len externým nástrojom, sa tak prestáva javiť ako samozrejmá a nadobúda právny aj filozofický rozmer.¹³⁹

¹³⁸ *Riley v. California*, 573 U.S. 373 (Najvyšší súd Spojených štátov, 2014).

¹³⁹ Teoretické objasnie svojich vedeckých projektov vymedzil napríklad v: WARWICK, K. *Cyborg morals, cyborg*

Technologická augmentácia tela pritom nie je iba medicínskou reakciou na postihnutie, ale postupne sa stáva prostriedkom rozšírenia ľudských schopností a zmyslov. Symbolickým príkladom je Neil Harbisson, umelec narodený s achromatopsiou, ktorému bola implantovaná kybernetická anténa umožňujúca prevádzať farebné spektrum na zvukové frekvencie. Zariadenie je trvalo integrované do jeho lebky a umožňuje mu „počúť“ farby vrátane infračerveného a ultrafialového spektra. Harbissonovi bolo umožnené ponechať anténu aj na identifikačnej fotografii v pase, čo býva interpretované ako **administratívno-právne uznanie** technologického rozšírenia tela ako súčasti identity osoby. Tento prípad naznačuje, že technologické rozšírenia už nemožno chápať len ako externé nástroje, ale ako prvky integrálne prepojené s telesnou integritou a osobnou identitou.¹⁴⁰

Rozvoj technologickej augmentácie človeka a postupné rozmazávanie hraníc medzi biologickým telom a technologickými rozšíreniami vyvoláva nielen medicínske, etické a filozofické otázky, ale aj snahy o normatívne uznanie nových foriem telesnosti a identity. Popri tradičných diskusiách o ochrane integrity ľudského tela sa objavujú iniciatívy, ktoré sa usilujú formulovať práva osôb využívajúcich technologické augmentácie alebo žijúcich v hybridnom prepojení s digitálnymi systémami. Medzi najvýraznejšie patrí *Transhumanist Bill of Rights* (2015, naposledy aktualizovaný 2018)¹⁴¹ a *The Universal Declaration of Cyborg Rights* (2017),¹⁴² ktoré vznikli v prostredí bioetických a transhumanistických diskusií ako reakcia na rýchly technologický vývoj.

Transhumanist Bill of Rights predstavuje normatívny návrh vychádzajúci z presvedčenia, že technologické rozširovanie ľudských schopností by malo byť chránené podobne ako tradičné ľudské práva. Dokument zdôrazňuje právo jednotlivcov využívať technológie na rozšírenie svojich fyzických a kognitívnych schopností, právo na morfológickú slobodu, ochranu pred diskrimináciou na základe biologických alebo technologických modifikácií a rovnaký

values, cyborg ethics. In: *Ethics and Information Technology*. roč. 5, č. 3/2003. s. 131-137

¹⁴⁰ VALLVERDÚ, J. An Interview with Neil Harbisson: Life, Death, and the Art of Being a Cyborg. In: PINILLOS, A. S., COSTA, V., VALLVERDÚ, J.: *SecondDeath: Experiences of Death Across Technologies*. Cham: Springer, 2025. s. 289-291.

¹⁴¹ Transhumanist Bill of Rights. On-line dostupnosť [dostupné dňa 18.1.2026]: <https://transhumanist-party.org/tbr-3/>

¹⁴² The Universal Declaration of Cyborg Rights. On-line dostupnosť [dostupné dňa 18.1.2026]: <https://cyborgrights.eu/>

morálny status vedomých bytostí bez ohľadu na ich biologický či postbiologický charakter. Jeho ambíciou je reagovať na možné nerovnosti vznikajúce v dôsledku technologickej augmentácie a zároveň zabezpečiť, aby technologický pokrok neohrozoval základné princípy dôstojnosti a rovnosti.

The Universal Declaration of Cyborg Rights sa sústreďuje konkrétnejšie na ochranu technologicky vylepšených (augmentovaných) osôb. Formuluje právo na telesnú a kybernetickú integritu, právo na kontrolu nad implantovanými zariadeniami a dátami, ochranu pred neoprávneným zásahom do technologických rozšírení tela, ako aj zákaz diskriminácie osôb využívajúcich augmentačné technológie. Dokument reflektuje skutočnosť, že technologické rozšírenia tela sa môžu stať integrálnou súčasťou identity osoby a vyžadujú osobitnú právnu ochranu.

Tieto iniciatívy sa zásadne líšia od klasických ľudskoprávných dokumentov, akými sú Všeobecná deklarácia ľudských práv alebo medzinárodné dohovory o ochrane základných práv. Kým tradičné ľudské práva vychádzajú z predstavy biologicky daného človeka a jeho inherentnej dôstojnosti, transhumanistické deklarácie reagujú na technologickú transformáciu ľudskej existencie a snažia sa normatívne uchopiť nové formy telesnosti a identity. Ich cieľom nie je nahradiť existujúci systém ľudských práv, ale rozšíriť jeho ochranný horizont tak, aby reflektoval hybridný charakter osoby v technologicky sprostredkovanom svete.

Z právneho hľadiska nejde o záväzné normatívne dokumenty, ale o programové texty a etické návrhy, ktoré signalizujú posun v chápaní osoby a právnej ochrany v podmienkach technologickej civilizácie. Ich existencia však poukazuje na hlbšiu, až *paradigmatickú zmenu* normatívneho myslenia: ak sa technologické rozšírenia stávajú integrálnou súčasťou telesnej integrity a identity jednotlivca, právo je konfrontované s otázkou, či jeho tradičné kategórie postačujú na ochranu osoby v jej meniacich sa podobách.

Tieto iniciatívy naznačujú, že technologická transformácia človeka už vstupuje do priestoru právneho uznania a núti právo reflektovať hybridné formy telesnosti a identity. Pokiaľ technologické rozšírenia zostávajú súčasťou ľudskej osoby, ide o rozšírenie jej ochrany, ak však technické systémy nadobúdajú autonómiu presahujúcu ľudskú kontrolu, právne myslenie

sa musí vyrovnávať s otázkou, či nositeľom práv a povinností môže byť aj neľudská entita.¹⁴³

Najradikálnejšiu výzvu tradičnému pojmu osoby tak predstavuje vývoj umelej inteligencie.¹⁴⁴ Pokročilé systémy dnes participujú na autonómnych rozhodovacích procesoch, ovplyvňujú ekonomické, zdravotné i právne rozhodovanie, analyzujú správanie jednotlivcov a riadia autonómne technické systémy s reálnymi dôsledkami pre životy ľudí. Tento vývoj vyvoláva otázku, či by umelé systémy mohli nadobudnúť právnu subjektivitu alebo osobitný právny status. Diskusie o „elektronickej osobe“ pre autonómne roboty či o nových modeloch zodpovednosti za škody spôsobené autonómnymi systémami ukazujú, že právo stojí pred problémom, ktorý nemožno riešiť tradičnými kategóriami. Ak možno atribúty konania, učenia a rozhodovania delegovať na technické systémy, vyvstáva otázka, ktoré vlastnosti zostávajú jedinečne ľudské a tvoria základ právnej osoby. Debata o právnom statuse umelej inteligencie tak nie je iba otázkou regulácie technológií, ale skúškou samotného pojmu osoby.¹⁴⁵

Paralelne s technologickým rozširovaním človeka dochádza aj k opačnému pohybu: právo postupne priznáva právnu subjektivitu entitám, ktoré nie sú ľudskými osobami. V rôznych jurisdikciách získali právny status rieky, lesy či celé ekosystémy - rieka Whanganui na Novom Zélande bola uznaná ako právna osoba,¹⁴⁶ podobne rieka Atrato v Kolumbii a v niektorých prípadoch aj rieky v Indii. Ústavné a legislatívne reformy v Latinskej Amerike zavádzajú koncept práv Matky Zeme, ktorý reflektuje prepojenosť človeka s prírodným prostredím. Tieto právne inovácie sledujú ochranu ekologických systémov a reagujú na environmentálnu krízu, zároveň však signalizujú transformáciu právneho myslenia: právna subjektivita už nie je výlučne viazaná na ľudskú osobu. Právo tak reaguje na nové civilizačné výzvy rozšírením okruhu nositeľov práv, čím sa oslabuje tradičné antropocentrické východisko moderného právneho poriadku.¹⁴⁷

¹⁴³ BALOG, B. Informácia o človeku v práve. In: *Paneurópske právnické rozpravy: človek - informácie - právo: zborník príspevkov z prvého ročníka vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou*. Bratislava: Paneurópska vysoká škola, 2019. s. 90-92.

¹⁴⁴ COECKELBERGH, M. *Etika umělé inteligence*. Praha: Nakladatelství Filosofického ústavu AV ČR, 2023, s. 20 – 25.

¹⁴⁵ Podnetnou je napríklad diskusia o trestnoprávnej zodpovednosti umelej inteligencie (CHARVÁT, J. *Trestní odpovědnost umělé inteligence*. Praha: Wolters Kluwer, 2025, s. 70–72).

¹⁴⁶ METEŇKANYČ, M.O. Priznanie právnej subjektivity rieke – prípad rieky Whanganui. In: *COMENIUS časopis*, 11/2019, Právnická fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave, s. 17 – 23.

¹⁴⁷ Je však potrebné podotknúť, že „základným cieľom všetkých dnešných iniciatív za práva prírody či jej častí je snaha o získanie určitých zákonných práv. Zväčša nie je cieľom nadobudnúť rovnaký právny status ako majú prirodzené osoby v právnom systéme, skôr ide o nadobudnutie týchto práv: - právo uzatvárať a vymáhať zmluvy; - právo vlastniť

Žijeme v ére označovanej ako antropocén – období, v ktorom sa človek stal dominantnou silou formujúcou planétu.¹⁴⁸ Paradoxne však práve v čase, keď človek nadobudol bezprecedentnú moc nad prírodou a technológiou, začína sa strácať ako normatívny referenčný bod právneho poriadku. Technológie rozmazávajú hranice medzi človekom a strojom, medzi prirodzeným a umelým, medzi biologickým a digitálnym. Environmentálne právo zároveň rozširuje právnu subjektivitu mimo ľudský druh. Právo, ktoré vznikalo pre stabilnú ľudskú bytosť, sa ocitá v situácii, kde jeho **adresát prestáva byť samozrejmý**. Ak sa človek stáva technologicky modifikovateľným projektom, jeho konanie je sprostredkované autonómnymi systémami a právna subjektivita sa priznáva nehumánnym entitám, **tradičný obraz osoby** ako autonómneho subjektu práva sa ukazuje ako nedostatočný.

Práve v tomto napätí sa ukazuje potreba ontologického obratu v právnom myslení. Nejde o návrat k tradičným metafyzickým modelom, ale o snahu znovu identifikovať to, čo robí človeka osobou aj v podmienkach technologickej transformácie a ekologickej prepojenosti sveta. Ontologické prehĺbenie pojmu osoby sa tak javí ako nevyhnutná podmienka zachovania dôstojnosti, rovnosti a právnej ochrany v ére, keď hranice človeka prestávajú byť samozrejmé a právo potrebuje znovu nájsť svojho adresáta.

a disponovať majetkom a - právo procesnej legítimácie (tzn. právo žalovať a byť žalovaný na súde." (METEŇKANYČ, M. O., GYURÁSZ, Z. *Priznanie práv a právnej subjektivity nonhumánnym entitám. Prípady prírodných javov a umelej inteligencie*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2022, s. 28).

¹⁴⁸ „Antropocén je pomenovanie pre súčasnú situáciu a zároveň špecifický spôsob videnia sveta, ktorý k tomuto pomenovaniu vedie. Samotný pojem vznikol ako označenie súčasnej epochy geologického vývoja Zeme. Bol podporený narastajúcim množstvom vedeckých údajov o komplexných a dlho len tušených procesoch v tzv. planetárnom systéme, o kritickej miere vplyvu ľudskej činnosti na tento systém a o súvisiacich globálnych zmenách. Ako geologický fakt aj pojem bol antropocén pomerne neštandardný a odborníci ho neprijímali jednoznačne. Od začiatku mal pritom význam nielen vedecký, ale aj politický.“ (POKORNÝ, P., STORCH, D. (a kol.). *Antropocén*. Praha: Academia, 2021, s. 47).

4.2. Ľudská prirodzenosť a budúcnosť dôstojnosti: Fukuyama v posthumánnom veku

Rozmach biotechnológií, neurovedy a umelej inteligencie otvoril otázky, ktoré presahujú rámec tradičných medicínskych a bioetických dilem a dotýkajú sa samotných základov politického a právneho poriadku. Jedným z najvplyvnejších mysliteľov, ktorí túto situáciu analyzovali, je **Francis Fukuyama** (1952). Hoci je známy najmä tézou o „konci dejín“, v ktorej interpretoval liberálnu demokraciu ako najstabilnejšiu formu politického usporiadania, vo svojej neskoršej práci sa sústredil na hrozby, ktoré môže pre tento poriadok predstavovať biotechnologická revolúcia. V knihe *Naša posthumanistická budúcnosť (Our Posthuman Future)*¹⁴⁹ upozorňuje, že pokrok v biotechnológiách a neurovedách môže zásadne zmeniť ľudskú prirodzenosť a tým aj normatívne základy ľudských práv a demokracie.

Fukuyamova analýza vychádza z presvedčenia, že liberálny politický poriadok nie je postavený výlučne na procedurálnych pravidlách, ale na určitých antropologických predpokladoch. Politická rovnosť a univerzalita ľudských práv predpokladajú existenciu spoločnej ľudskej prirodzenosti, ktorá umožňuje chápať všetkých ľudí ako nositeľov rovnakého morálneho statusu. Ak by technologický pokrok umožnil zásadné biologické modifikácie človeka, mohlo by dôjsť k narušeniu tejto antropologickej kontinuity. Najväčšie riziko biotechnologickej revolúcie preto podľa Fukuyamu nespočíva v bezprostredných fyzických hrozbách, ale v možnosti, že sa ľudstvo posunie do posthumánného štádia, v ktorom sa **zmení samotná podstata človeka**.¹⁵⁰

Biotechnológie spájajú zjavné prínosy s nenápadnými, no potenciálne zásadnými dôsledkami. Medicínske inovácie môžu predlžovať život, znižovať utrpenie a liečiť choroby, no zároveň umožňujú manipuláciu osobnosti, ovplyvňovanie emocionálneho prežívania či genetickú selekciu potomstva. Takéto zásahy postupne oslabujú hranicu medzi tým, čo človek dosahuje vlastným úsilím, a tým, čo je výsledkom technologickej intervencie. Práve v tejto nenápadnosti spočíva osobitné nebezpečenstvo: technologické zmeny môžu transformovať ľudskosť bez toho, aby si spoločnosť včas uvedomila ich normatívne dôsledky.¹⁵¹

¹⁴⁹ FUKUYAMA, F. *Our Posthuman Future*. New York: Farrar, Straus and Giroux, s. 256.

¹⁵⁰ Tamtiež, s. 19-20.

¹⁵¹ Tamtiež, s. 101.

V centre Fukuyamovej argumentácie stojí otázka **ľudskej dôstojnosti**. Moderné koncepcie práv a politickej rovnosti predpokladajú určitú stabilnú ľudskú prirodzenosť, ktorá tvorí základ dôstojnosti. Táto dôstojnosť nie je odvodená výlučne z racionality alebo autonómie, ale z celého komplexu vlastností, ktoré definujú ľudskú bytosť ako takú. Fukuyama hľadá to, čo označuje symbolickým pojmom **faktor „X“** — súbor charakteristík, ktoré robia človeka morálne rovnocenným s inými ľuďmi a odôvodňujú univerzálnosť ľudských práv. Tento faktor nemožno redukovať na jedinú schopnosť, keďže zahŕňa emocionálne, morálne, sociálne a telesné dimenzie ľudskej existencie.¹⁵²

Možnosť technologickej manipulácie týchto vlastností predstavuje podľa Fukuyamu politické riziko. Genetické zásahy umožňujúce selektívne zvyšovanie inteligencie, fyzickej výkonnosti alebo emocionálnej stability by mohli viesť k vzniku nových foriem nerovnosti. Spoločnosť by sa mohla rozdeliť na biologicky diferencované skupiny s rozdielnym prístupom k technologickému vylepšeniu, čím by sa oslabila predstava prirodzenej rovnosti ľudí.¹⁵³ V extrémnom prípade by sa narušila samotná predstava spoločného ľudstva, ktorá je predpokladom univerzálnych práv.

Fukuyama zároveň pripomína, že moderné dejiny už poskytli skúsenosť s pokusmi o sociálne inžinierstvo založené na redukcionistických predstavách o človeku. Totalitné ideológie 20. storočia sa snažili pretvoriť spoločnosť ignorovaním prirodzených ľudských sklonov a sociálnych väzieb. Biotechnologická revolúcia však otvára nové možnosti zásahov, ktoré nesmerujú len k zmene sociálnych inštitúcií, ale k biologickej modifikácii samotného človeka. Tým sa znovu otvára otázka politickej kontroly technológií a potreby normatívnych hraníc vedeckého pokroku.¹⁵⁴

V tejto perspektíve nadobúda osobitný význam vzťah medzi vedeckým pokrokom a politickým rozhodovaním. Fukuyama odmieta technologický determinizmus a zdôrazňuje, že spoločnosti historicky regulovali technológie, ktoré predstavovali zásadné riziká. Výzvou nie je zastaviť vedecký pokrok, ale vytvoriť normatívny rámec, ktorý rozlíši medzi legitímnymi terapeutickými zásahmi a zásahmi, ktoré by mohli podkopať antropologické predpoklady

¹⁵² FUKUYAMA, F. *Our Posthuman Future*. New York: Farrar, Straus and Giroux, s. 149-151.

¹⁵³ BUCHANAN, A. *Lepší než člověk*. Praha: Nakladatelství Filosofického ústavu AV ČR, 2022, s. 141–177.

¹⁵⁴ FUKUYAMA, F. *Our Posthuman Future*. New York: Farrar, Straus and Giroux, s. 14.

ľudskej dôstojnosti.

Fukuyamova reflexia biotechnologickej revolúcie zároveň prehľbuje jeho skoršiu tézu o stabilite liberálnej demokracie. Ak liberálny poriadok stojí na predstave rovnosti a dôstojnosti všetkých ľudí, jeho stabilita závisí od zachovania antropologických predpokladov, na ktorých spočíva. Technológie schopné zásadne meniť ľudskú prirodzenosť by mohli tento normatívny základ oslabiť a znovu otvoriť otázku politickej legitimacy a rovnosti.¹⁵⁵

V kontexte súčasného rozširovania právnej subjektivity mimo ľudský druh a technologickej transformácie človeka Fukuyamova reflexia ukazuje, že technologický pokrok môže oslabiť antropologické základy právneho poriadku práve v čase, keď sa právna subjektivita rozširuje na nehumánne entity.

Ontologický obrat v právnom myslení sa preto nejaví ako návrat k metafyzickým schémam minulosti, ale ako nevyhnutná odpoveď na otázku, čo zostáva nezameniteľne ľudské v ére biotechnologickej transformácie. Hľadanie jadra ľudskej dôstojnosti (faktoru X) sa tak stáva nielen filozofickou, ale aj právnou úlohou: bez jasného pochopenia toho, čo robí človeka osobou, nemôže právny poriadok spoľahlivo chrániť rovnosť, slobodu a dôstojnosť v podmienkach posthumánných možností.

¹⁵⁵ FUKUYAMA, F. *Our Posthuman Future*. New York: Farrar, Straus and Giroux, s. 106.

4.3. Nevyhnutnosť ontologického obratu v práve: medzi normatívnou abstrakciou a ľudskou dôstojnosťou

Úvahy o ontologickom obrate v práve bývajú často spájané s technologickými transformáciami súčasnosti, najmä s biotechnológiami, umelou inteligenciou či posthumanistickými scenármi. Hoci tieto fenomény nepochybne zintenzívňujú otázky identity, telesnosti a právnej subjektivity, potreba ontologického prehĺbenia pojmu osoby nevzniká až v dôsledku technologického vývoja. Jej korene siahajú hlbšie: do samotného rozporu medzi normatívnou abstrakciou moderného právneho poriadku a požiadavkou rešpektovať dôstojnosť človeka v podmienkach reflexívnej modernej spoločnosti.

Moderné právo deklaruje ochranu ľudskej dôstojnosti ako jeden zo svojich základných princípov. Dôstojnosť sa chápe ako neodňateľná hodnota osoby, ktorá predchádza právnym normám a limituje ich pôsobenie. Súčasne však právny poriadok operuje prostredníctvom abstraktných modelov subjektu: osoba je nositeľom práv a povinností, procesnou stranou, adresátom normy či bodom imputácie zodpovednosti. Táto metodologická abstrakcia je nevyhnutná pre univerzalitu a predvídateľnosť práva, no vytvára vnútorný konflikt. Kým dôstojnosť predpokladá ontologickú jedinečnosť osoby, normatívna racionalita pracuje s funkčnými kategóriami. **Ak ontologický základ zostáva implicitný, dôstojnosť riskuje, že sa stane deklarátívnym princípom bez dostatočnej normatívnej opory.** Ontologický obrat možno v tomto svetle chápať ako pokus stabilizovať dôstojnosť tým, že jej implicitný základ bude reflektovaný a systematicky premyslený.

Tento problém nadobúda osobitný význam v kontexte premeny legitimacy práva.¹⁵⁶ V predmoderných spoločnostiach bola legitimita právneho poriadku zakotvená v autorite panovníka, náboženskom poriadku, tradícii prípadne v strachu zo sankcie. Moderné demokratické spoločnosti však čoraz viac stavajú legitimitu práva na dôvere a identifikácii adresátov s právnym poriadkom. Právo už nemôže byť vnímané len ako nástroj regulácie - musí byť vnímané ako poriadok, ktorý adresáti považujú za „svoj.“ Ak sa človek v práve nerozpoznáva ako osoba, ale len ako prípad či normatívny objekt, vzniká **normatívne odcudzenie**, ktoré

¹⁵⁶ K problematike legitimacy práva pozri napríklad BÁRÁNY, E. *Pojmy dobrého práva*. Bratislava: EUROKÓDEX, 2007, s. 149.

oslabuje dôveru v právny systém. Ontologický obrat tak možno chápať ako reakciu na krízu dôvery: právo, ktoré dokáže implicitne uznávať osobu ako hodnotnú bytosť, posilňuje svoju vnútornú legitimitu.

Tento vývoj súvisí aj so širším posunom od autoritatívnych foriem spoločenského poriadku k reflexívnej spoločnosti, v ktorej jednotlivci očakávajú od inštitúcií nielen reguláciu, ale aj **uznanie**. Moderný človek nechce byť len adresátom normy, ale očakáva rešpekt svojej individuality, dôstojnosti a jedinečnosti. Právo ako základný normatívny rámec spoločnosti sa nemôže týmto očakávaniam vyhnúť. Ontologický obrat v práve preto nie je metafyzickou ambíciou, ale odpoveďou na premenené očakávania človeka v demokratickej spoločnosti.

Súčasne sa moderné spoločnosti vyznačujú rastúcou redukcionizáciou človeka v rôznych systémových kontextoch. Ekonomické modely ho chápu ako spotrebiteľa alebo výrobného aktéra, biomedicínske diskurzy ako biologický organizmus, digitálne systémy ako dátový profil. Právo sa v tomto prostredí ocitá pred úlohou zachovať integritu osoby ako celistvej bytosti. Ak by aj právo prevzalo redukcionistické modely človeka, stratilo by schopnosť chrániť osobu ako jednotný subjekt dôstojnosti. Ontologický obrat preto možno chápať aj ako obranu celistvosti osoby proti jej fragmentácii v moderných systémoch poznania a regulácie.

Ďalším faktorom je rastúca pluralita normatívnych poriadkov. Moderný človek sa pohybuje v priestore, kde sa stretávajú právne normy, bioetické princípy, medicínske regulácie, technologické štandardy a environmentálne požiadavky. Bez antropologického jadra hrozí **fragmentácia hodnotových východísk**. Ontologické ukotvenie osoby môže slúžiť ako jednotiaci referenčný bod, ktorý umožňuje koordinovať rôzne normatívne režimy bez redukcie človeka na funkčný objekt regulácie.

Zároveň sa právna ochrana rozširuje aj mimo ľudský druh: zvieratá, ekosystémy či prírodné entity získavajú právnu ochranu alebo osobitný status. Tento vývoj reaguje na ekologické a etické výzvy súčasnosti, no zároveň vyvoláva otázku hraníc právnej subjektivity. Bez jasného ontologického rámca môže dôjsť k **normatívnej inflácii pojmu subjektivity**. Ontologický obrat neznamená odmietnutie tejto expanzie ochrany, ale poskytuje kritériá, ktoré umožňujú rozlišovať medzi osobnosťou v silnom zmysle a právnou ochranou poskytovanou z etických či ekologických dôvodov.

Premena moderného práva smerom k **materiálnej spravodlivosti** predstavuje ďalší faktor, ktorý implicitne vyžaduje antropologickú reflexiu. Právne systémy čoraz viac zohľadňujú zraniteľnosť, sociálne nerovnosti či situovanú racionalitu konania. Tento vývoj oslabuje obraz autonómneho atomizovaného subjektu a približuje právo realistickejšiemu chápaniu človeka ako bytosti závislej, zraniteľnej a vzťahovej. Ontologický obrat tak možno chápať ako filozofické ukotvenie trendov, ktoré sú už prítomné v samotnom vývoji právnej regulácie.

Napokon, potreba ontologického prehĺbenia pojmu osoby súvisí s antropologickou konštantou **túžby po uznaní**. Človek neusiluje len o ochranu svojich práv, ale aj o uznanie svojej hodnoty.¹⁵⁷ Ak právny poriadok komunikuje s jednotlivcom výlučne prostredníctvom abstraktných kategórií, môže síce zabezpečiť formálnu rovnosť, no zlyháva **v symbolickej rovine uznania**. Ontologický obrat neznamena „sentimentalizáciu“ práva, ale posilnenie jeho schopnosti implicitne vyjadrovať, že adresátom normy je osoba, nie anonymný prvok systému.

V tomto svetle ontologický obrat nepredstavuje odmietnutie normatívnej racionality moderného práva. Naopak, je pokusom o jej prehĺbenie. Moderné právo nemôže resignovať na abstrakciu, no zároveň nemôže úplne neutralizovať ontologický rozmer osoby bez toho, aby sa dostalo do rozporu so základným princípom dôstojnosti osoby a s očakávaniami reflexívnej spoločnosti. Ontologický obrat tak neznamena návrat k metafyzickému esencializmu, ale uznanie, že právny poriadok stojí na implicitnej predstave človeka ako bytosti s vlastnou hodnotou.

Nejde teda o reakciu výlučne na budúce technologické výzvy. Ide o odpoveď na napätia prítomnosti: medzi abstrakciou a dôstojnosťou, medzi reguláciou a uznaním, medzi funkčnosťou systému a skúsenosťou osoby. Ontologický obrat možno chápať ako snahu zabezpečiť, aby právo zostalo právom osôb aj v podmienkach spoločnosti, ktorá je čoraz komplexnejšia, pluralitnejšia a reflexívnejšia.

¹⁵⁷ Na rozpracovaní tézy o dôležitosti uznania (ako uspokojenia tej časti duše, ktorú Platón označoval ako *thymos*) koncipoval Francis Fukuyama jadro svojej teórie o konci dejín. Viac: FUKUYAMA, F. *Konec dejín a posledný človek*. Praha: Rybka Publishers, 2002, s. 147–206.

Moderné právo vyrástlo z predstavy stabilného človeka ako autonómneho subjektu. Rozvoj biotechnológií, neurovedy, kybernetickej augmentácie a umelej inteligencie však tento predpoklad narúša: človek sa stáva technologicky modifikovateľným „projektom“, hranica medzi telom a technológiou sa rozplýva a osobná identita sa rozširuje do digitálnych a technických prostredí. Súčasne vznikajú otázky právneho statusu autonómnych systémov a rozširuje sa právna ochrana na neľudské entity, čo oslabuje tradičné antropocentrické východisko práva.

Francis Fukuyama upozorňuje, že zásahy do ľudskej prirodzenosti môžu „podkopať“ dôstojnosť, rovnosť a univerzálnosť práv („faktor X“) a viesť k novým formám biologickej nerovnosti. Potreba ontologického obratu však nevyplýva iba z technologických zmien, ale aj z napätia medzi abstraktným právnym modelom osoby a požiadavkou skutočne chrániť ľudskú dôstojnosť a legitimitu práva. Ontologické prehĺbenie pojmu osoby sa tak javí ako podmienka zachovania práva ako poriadku a garancia dôstojnosti a rovnosti v meniacich sa spoločenských podmienkach.

5. Ontologický obrat v práve: syntéza pojmu osoby a jeho význam pre rekodifikáciu súkromného práva

Moderný právny poriadok stojí na predpoklade osoby ako svojho základného referenčného bodu, no tento predpoklad zostáva zväčša implicitný. Právo operuje prostredníctvom abstraktných kategórií subjektu, zodpovednosti a právnej ochrany, zatiaľ čo súčasne deklaruje bezpodmienečnú hodnotu ľudskej dôstojnosti. Tento dvojité meter – metodologická abstrakcia na jednej strane a axiologická absolútnosť na strane druhej – vytvára priestor pre reflexiu antropologických predpokladov, na ktorých právny poriadok spočíva.

V predchádzajúcich kapitolách sa ukázalo, že moderný pojem osoby je výsledkom historického vývoja, že jeho normatívna funkčnosť zároveň odhaľuje jeho hranice a že technologické, spoločenské a ekologické transformácie 21. storočia tieto hranice zviditeľňujú s novou naliehavosťou. Úloha záverečnej syntézy tejto monografie preto nespočíva v spochybnení moderného pojmu osoby, ale v preskúmaní, do akej miery si jeho udržateľnosť vyžaduje vedomejšie ontologické ukotvenie.

Ontologické prehĺbenie pojmu osoby sa v tomto svetle nejaví ako odmietnutie normatívnej racionality moderného práva, ale ako pokus o jej stabilizáciu. Ak má byť právo poriadkom osôb aj v podmienkach technologickej transformácie a reflexívnej spoločnosti, musí byť schopné presvedčivo artikulovať, kto je jeho adresátom a prečo jeho ochrana presahuje čisto funkčné vymedzenie právneho subjektu.

Filozofické korekcie moderného pojmu osoby, ktoré reprezentujú Robert Spaemann, Emmanuel Lévinas a Alasdair MacIntyre, nepredstavujú návrat k predmoderným metafyzikám, ale pokus prekonať redukcionizmus moderného individualizmu a obnoviť antropologickú dimenziu právneho myslenia.

Spaemann stabilizuje pojem osoby ontologicky. Jeho rozlíšenie medzi „niekým“ a „niečím“ umožňuje chápať osobu ako bytosť, ktorej hodnota nevyplýva z funkcie, výkonu ani autonómie, ale zo samotného ontologického statusu. Dôstojnosť tu neodmeňuje schopnosti, ale predchádza im. Tento prístup poskytuje právu pevný oporný základ: dôstojnosť nie je produktom právneho uznania, ale jeho predpokladom. Právo ju nemôže vytvoriť, môže ju iba rozpoznať a chrániť.

Lévinas posúva reflexiu osoby z ontologickej stability k etickej záväznosti. Osoba sa neodhaľuje primárne v sebvzťahu, ale v stretnutí s Druhým, ktorého tvár nás oslovuje ešte pred každou normou. Tento prístup radikalizuje význam osoby tým, že ju chápe ako zdroj etického nároku. Ak Spaemann odpovedá na otázku, prečo má osoba hodnotu, Lévinas ukazuje, prečo táto hodnota zaväzuje. Bez ontologického ukotvenia by etická výzva nemala adresáta a bez etickej dimenzie by ontologická dôstojnosť zostala normatívne inertná.

MacIntyre dopĺňa tento obraz o antropologickú dimenziu závislosti a zraniteľnosti. Moderné právo predpokladá autonómneho jednotlivca, no MacIntyre ukazuje, že praktická racionalita a autonómia vznikajú len v sieťach starostlivosti, vzájomnosti a sociálneho uznania. Človek je závislá racionálna bytosť: telesná, zraniteľná a odkázaná na druhých. Zraniteľnosť tu nepredstavuje výnimku, ale základnú podmienku ľudskej existencie. Ochrana zraniteľných osôb sa preto nejaví ako výnimka z princípu rovnosti, ale ako jeho logické naplnenie.

Tieto tri perspektívy nevytvárajú konkurenčné teórie, ale komplementárny rámec. Ontologická stabilita osoby, etická záväznosť Druhého a antropologická realita závislosti predstavujú tri dimenzie toho istého fenoménu. Ontologický obrat v právnom myslení tak nadobúda trojrozmernú podobu: (i) osoba je niekým, kto má hodnotu sama osebe, (ii) je niekým, kto nás oslovuje ako Ty a (iii) je niekým, kto existuje v príbehu, vzťahoch a spoločenstve.

Táto syntéza zároveň osvetľuje limity čisto normativistického chápania právnej osoby. Ak je osoba chápaná výlučne ako bod imputácie práv a povinností, právny poriadok síce zachováva metodologickú neutralitu, no stráca schopnosť odôvodniť bezpodmienečnú ochranu ľudskej dôstojnosti. Normatívna konštrukcia osoby je funkčne nevyhnutná, ale antropologicky neúplná: predpokladá existenciu bytostí, ktorých hodnota nie je výsledkom právneho uznania.

Ontologické prehĺbenie pojmu osoby preto neznamená popretie normativizmu, ale jeho doplnenie. Právo môže zostať metodologicky neutrálne voči metafyzickým sporom, no nemôže zostať **antropologicky prázdne**. Bez implicitnej predstavy o tom, čím sa človek kvalitatívne odlišuje od iných entít, by nebolo možné zdôvodniť univerzalitu právnej ochrany ani jej bezpodmienečný charakter.

Rekodifikácia občianskeho práva predstavuje moment rozhodovania. Moment, v ktorom sa právny poriadok znovu **pýta na svojho adresáta**.

Každý súkromnoprávny systém implicitne predpokladá určitý obraz človeka: bytosť, ktorá nadobúda práva, vstupuje do vzťahov, nesie zodpovednosť a požaduje ochranu. Tento obraz býva v právnej dogmatike zriedkavo tematizovaný,¹⁵⁸ no bez neho by normatívna architektúra práva stratila svoju orientáciu.

Moderné súkromné právo vyrástlo z modelu autonómneho jednotlivca, ktorý umožnil systematizáciu právnych vzťahov, no zároveň zatienil antropologickú realitu osoby. Rekodifikácia preto nestojí len pred úlohou reorganizovať normy, ale pred otázkou, či právny poriadok dokáže presvedčivo zdôvodniť ochranu osoby v podmienkach súčasnej spoločnosti.

Ontologický obrat tento problém nerieši zvonka, ale osvetľuje vnútornú logiku práva. Ukazuje, prečo právny poriadok priznáva právnu subjektivitu každej fyzickej osobe bez ohľadu na jej schopnosti, prečo dôstojnosť nemožno zmluvne previesť ani sa jej vzdať a prečo sloboda jednotlivca nachádza svoje hranice v dôstojnosti druhého. Bez tohto ontologického základu by tieto pravidlá pôsobili ako historické konvencie, no s ním sa javia ako normatívne nevyhnutnosti.

Súčasný technologický a spoločenský zmeny zároveň ukazujú, že otázka osoby už nie je samozrejmosťou. V čase, keď sa menia hranice ľudského tela, deleguje sa rozhodovanie na autonómne systémy a právna subjektivita sa priznáva aj nehumánnym entitám, prestáva byť adresát práva samozrejmosťou. Práve v tejto situácii sa ontologické prehĺbenie pojmu osoby ukazuje ako nevyhnutné pre zachovanie rovnosti a dôstojnosti ako základných princípov právneho poriadku.

Ak je osoba niečo, čo právo vytvára, potom ju môže aj meniť podľa funkčných potrieb spoločnosti. Ak je však osoba niekým, koho hodnota predchádza každému normatívnemu systému, potom právo nie je technikou regulácie, ale odpoveďou na túto skutočnosť.

Rekodifikácia občianskeho práva stojí práve pred touto voľbou.

Ontologický obrat preto nepredstavuje návrat k minulosti, ale podmienku toho, aby právo zostalo poriadkom osôb aj v budúcnosti.

¹⁵⁸ Na to, že sa právna filozofia dlhodobo „vyhýba“ pojmu človek, upozorňuje aj Fábry: „O človeku a o osobe včera a dnes. Hoci pojem človek bol jednou z hlavných tém antickej filozofie, môžeme už v antike vypožorovať istú nechuť predovšetkým právnych poriadkov používať tento pojem na označovanie subjektov právnych vzťahov.“ (FÁBRY, B. Človek a osoba v práve a v bioetike. Vplyv bioetiky na súčasnú diskusiu o pojmoch človek a osoba v práve? In: *FILIZOFIA*, roč. 62, 2007, č. 3, s. 216).

5.1. Ontologické predpoklady osoby v ére technologickej transformácie

Rekodifikácia občianskeho práva sa uskutočňuje v historickom okamihu, ktorý presahuje rámec legislatívnej „techniky“ a je skôr výzvou pre legislatívne umenie.¹⁵⁹ Právo vstupuje do obdobia technologicky sprostredkovanej ľudskej existencie, v ktorom sa menia hranice telesnosti, konania a zodpovednosti, zatiaľ čo biotechnologické a digitálne inovácie spochybňujú tradičné predstavy o ľudskej prirodzenosti. Otázka osoby, ktorá bola v modernom práve dlhodobo považovaná za zodpovedanú, sa tak znovu stáva predmetom reflexie.

Práve v tomto kontexte nadobúda osobitný význam analýza Francisa Fukuyamu, ktorý upozorňuje, že stabilita liberálneho právneho a politického poriadku závisí od existencie spoločnej ľudskej prirodzenosti. Rovnosť práv a dôstojnosti predpokladá, že všetci ľudia zdieľajú určité antropologické minimum — to, čo Fukuyama označuje ako faktor „X“. Tento faktor nemožno redukovať na racionalitu, autonómiu či vedomie; zahŕňa komplex emocionálnych, morálnych a sociálnych schopností, ktoré robia človeka nositeľom dôstojnosti.

Biotechnologická revolúcia, genetické zásahy a neurotechnológie však podľa Fukuyamu otvárajú možnosť zásahov do samotných základov ľudskej prirodzenosti. Ak by sa tieto zásahy stali systematickými a sociálne diferencovanými, mohli by oslabiť predstavu prirodzenej rovnosti a tým aj normatívne základy ľudských práv. Fukuyamova obava nesmeruje proti technologickému pokroku ako takému, ale proti strate antropologického jadra, na ktorom je (hoci nepriznane) budovaný moderný právny poriadok.

Táto diagnóza má bezprostredný význam pre súkromné právo. Moderné právo síce operuje s metodologickou neutralitou voči metafyzickým tvrdeniam o človeku, no jeho normatívna štruktúra implicitne predpokladá existenciu bytostí, ktoré majú rovnakú dôstojnosť a sú schopné byť nositeľmi práv. Rekodifikácia občianskeho práva preto nie je len technickým projektom, ale momentom, v ktorom sa právny poriadok znovu konfrontuje s otázkou svojho antropologického základu.

Filozofická reflexia osoby u Roberta Spaemanna poskytuje ontologickú stabilizáciu tohto

¹⁵⁹ K pojmu a obsahu legislatívne umenie pozri: BALOG, B. *Umenie tvoriť zákony. Schvaľovanie zákonov v Slovenskej republike*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2019, s. 18-20.

základu. Jeho rozlíšenie medzi „niekým“ a „niečím“ umožňuje chápať osobu ako bytosť, ktorej hodnota nevyplýva z funkcií, schopností ani výkonu, ale zo samotného ontologického statusu. Dôstojnosť tu neodmeňuje autonómiu, ale naopak autonómia je jedným z jej možných prejavov. Spaemann tým predchádza riziku funkcionalistického chápania dôstojnosti, ktoré by ju viazalo na schopnosti a otvorilo priestor pre jej stupňovanie.

Rekodifikácia súkromného práva implicitne potvrdzuje tento ontologický rámec tým, že viaže právnu subjektivitu fyzickej osoby na samotnú **existenciu človeka**. Právo tu osobu nevytvára, ale priamo rozpoznáva a akceptuje.¹⁶⁰

Lévinas posúva reflexiu osoby od ontologickej stability k etickej záväznosti. Osoba sa neodhaľuje primárne v sebvzťahu, ale v stretnutí s Druhým, ktorého tvár nás oslovuje ešte pred každou normou. Tento etický moment odhaľuje, že právna ochrana osoby nie je len technickou otázkou regulácie vzťahov, ale odpoveďou na etickú výzvu druhého človeka.¹⁶¹ Bez ontologického rozlíšenia medzi osobou a vecou by však etická výzva nemala adresáta - bez etickej dimenzie by ontologická dôstojnosť zostala normatívne inertná. Právo sa pohybuje práve v priestore medzi týmito dvoma pólmami.

MacIntyre dopĺňa tento obraz o antropologickú realitu závislosti a zraniteľnosti. Moderné právo implicitne modeluje jednotlivca ako autonómneho aktéra, no MacIntyre ukazuje, že praktická racionalita vzniká len v sieťach starostlivosti, vzájomnosti a sociálneho uznania.¹⁶²

¹⁶⁰ § 1 Právna subjektivita - Spôsobilosť mať v medziach právneho poriadku práva a povinnosti má fyzická osoba, právnická osoba a štát.

§ 2 ods. 1 Osoby - Fyzickou osobou je **človek**.

¹⁶¹ Vhodným príkladom je napríklad koncept „**privolenia**“ fyzickej osoby v návrhu rekodifikovaného Občianskeho zákonníka (§ 210 ods. 1 - *Písomnosti osobnej povahy, podobizne, obrazové snímky a obrazové a zvukové záznamy týkajúce sa fyzickej osoby alebo jej prejavov osobnej povahy sa smú vyhotoviť alebo použiť len s jej privolením*).

Princíp privolenia možno chápať ako právnu formu uznania osoby ako Druhého, ktorý nesmie byť redukovaný na objekt použitia. Hoci právna norma pracuje s procedurálnou kategóriou súhlasu, jej hodnotové jadro vyjadruje rešpekt k jedinečnosti osoby a zákaz jej objektifikácie. V tomto zmysle možno tento inštitút interpretovať ako normatívne sprostredkovanie etického vzťahu Ja – Ty.

¹⁶² Tieto hodnoty vystihuje Čl. 4 ods. 1 Princíp slušnosti - Každý má v súkromnoprávných vzťahoch konať čestne, poctivo a slušne, a každý môže predpokladať, že iní konajú týmto spôsobom.

Princíp slušnosti presahuje čisto formálnu normativitu súkromného práva a vyjadruje minimálne etické predpoklady medziľudských vzťahov. Požiadavka konať čestne a poctivo a oprávnené očakávanie reciprocity naznačujú, že právo nevníma druhého účastníka právneho vzťahu ako protivníka či objekt, ale ako partnera normatívnej interakcie. V tomto zmysle možno tento princíp interpretovať ako normatívne sprostredkovanie etického vzťahu k Druhému v lévinasovskom zmysle, zatiaľ čo dôraz na vzájomnosť a dôveru korešponduje

Človek je závislá racionálna bytosť: telesná, zraniteľná a odkázaná na druhých. Zraniteľnosť tu nepredstavuje výnimku, ale základnú podmienku ľudskej existencie. Právna ochrana zraniteľných osôb preto nie je výnimkou z rovnosti, ale jej naplnením.¹⁶³

Rekodifikácia občianskeho práva teda niektoré ontologické (antropologické) dimenzie vnútorne reflektuje. Univerzálna právna subjektivita fyzickej osoby spolu s diferencovanou spôsobilosťou konať potvrdzuje rozlíšenie medzi osobou a jej schopnosťami. Taktiež osobitná ochrana maloletých, osôb so zdravotným postihnutím či osôb v stave zraniteľnosti vychádza z predpokladu, že dôstojnosť osoby pretrváva aj tam, kde autonómia zlyháva.

Ontologické prvky rekodifikácie možno chápať ako právnofilozofickú odpoveď na Fukuyamovu otázku o antropologickom základe ľudskej dôstojnosti. Ak má totižto právny poriadok zachovať rovnosť a univerzalitu práv v podmienkach technologickej transformácie, musí vedieť, čo robí človeka nositeľom dôstojnosti. Rekodifikácia občianskeho práva tento základ implicitne potvrdzuje, no zároveň ukazuje, že jeho ďalšie prehĺbovanie bude (pravdepodobne) nevyhnutné.

Ontologické prehĺbenie práva nepredstavuje návrat k metafyzike minulosti, ale podmienku jeho **orientácie v budúcnosti**. Právo môže zostať poriadkom osôb len vtedy, ak bude schopné presvedčivo odpovedať na otázku človeka aj v meniacom sa svete.

Technologická transformácia preto nepredstavuje iba otázku regulácie nových nástrojov, ale zasahuje do samotného antropologického horizontu práva. Ak sa menia hranice telesnosti, identity a konania, mení sa aj intuitívne chápanie toho, kto je nositeľom práv a zodpovednosti. Právo už nemôže vychádzať zo samozrejmeho obrazu človeka, ale musí si ujasniť, čo zostáva z jeho identity v podmienkach technologickej premeny.

s MacIntyrovou koncepciou cností a spoločného dobra.

¹⁶³ Táto požiadavka je reflektovaná napríklad pri právnej úprave osobných vzťahov medzi manželmi (§ 316 - Manželia sú si v manželstve rovní v právach a povinnostiach. Sú povinní žiť spolu, byť si verní, vzájomne rešpektovať svoju dôstojnosť, pomáhať si, podporovať sa, starať sa spoločne o deti a vytvárať zdravé rodinné prostredie.).

5.2. Persona a rekodifikácia: ontologické predpoklady návrhu Občianskeho zákonníka

Rekodifikácia občianskeho práva neznamena len úpravu jednotlivých inštitútov, ale zásah do pojmového rámca, prostredníctvom ktorého právo organizuje súkromnoprávne vzťahy. Každý civilný kódex vychádza z určitého – často nevysloveného – predpokladu o tom, kto je jeho adresátom a aké vlastnosti mu pripisuje. Tento predpoklad sa častokrát neprejavuje priamo v definícii osoby, ale v tom, ako právo konštruuje právnu subjektivitu, spôsobilosť konať, zodpovednosť, ochranu osobnosti či hranice telesnej integrity.

Práve preto predstavuje rekodifikácia vhodný moment na preskúmanie toho, aký obraz osoby/človeka je v právnej úprave prítomný: či ide o čisto funkčný model subjektu právnych vzťahov, alebo o koncepciu, ktorá reflektuje dôstojnosť, zraniteľnosť a vzťahovosť ľudskej existencie. Otázka osoby sa tak neobjavuje ako abstraktná filozofická téma, ale ako praktické kritérium, podľa ktorého možno čítať systematiku a hodnotové smerovanie pripravovanej právnej úpravy.

Návrh Občianskeho zákonníka explicitne potvrdzuje, že fyzickou osobou je človek. Toto zdanlivo jednoduché ustanovenie predstavuje zásadné normatívne rozhodnutie: právna subjektivita fyzickej osoby nie je odvodená od funkcií, schopností ani spoločenskej užitočnosti, ale **od samotnej existencie človeka**. Rekodifikácia tak potvrdzuje ontologickú tézu, podľa ktorej osoba nie je výsledkom právneho priznania, ale jeho predpokladom. Právo tu osobu nevytvára, ale rozpoznáva.

Princíp autonómie vôle je v návrhu formulovaný spôsobom, ktorý autonómiu viaže na rešpektovanie práv a dôstojnosti iných.¹⁶⁴ Tento normatívny vzťah je z ontologického hľadiska zásadný: autonómia nie je zdrojom dôstojnosti, ale jej prejavom a zároveň je ňou limitovaná. Takéto chápanie je kompatibilné s ontológiou osoby, ktorá chápe dôstojnosť ako predprávnny fakt. Autonómia je možná len v priestore, v ktorom existujú osoby, ktorých dôstojnosť nemožno prekročiť. Rekodifikácia tým implicitne presahuje funkcionalistické chápanie dôstojnosti viazané na autonómiu a vychádza z predpokladu, že dôstojnosť patrí osobe **apriórne**.

¹⁶⁴ Čl. 2 ods. 1 - Princíp autonómie vôle - Každý si môže podľa vlastnej vôle usporiadať svoje súkromné záležitosti, ak to zákon nezakazuje a ak pri tom neprimerane nezasiaha do práv a dôstojnosti iných.

Zachovanie univerzálnej právnej subjektivity fyzickej osoby spolu s diferencovanou spôsobilosťou konať potvrdzuje ontologické rozlíšenie medzi osobou a jej schopnosťami. Právna spôsobilosť nie je chápaná ako prirodzený stav izolovaného jednotlivca, ale ako schopnosť, ktorej výkon môže byť obmedzený a zároveň chránený.

Osobitná ochrana maloletých, osôb so zdravotným postihnutím či osôb s obmedzenou spôsobilosťou tak neoslabuje dôstojnosť osoby, ale vyplýva z nej.¹⁶⁵ Zraniteľnosť sa nejaví ako výnimka zo statusu osoby, ale ako univerzálna podmienka ľudskej existencie, ktorá si vyžaduje právnu ochranu.

Základná architektúra súkromného práva zároveň zostáva postavená na modeli racionálneho a autonómneho aktéra. Tento model je funkčne nevyhnutný pre právnu istotu, no antropologicky neúplný. Autonómia nie je východiskom ľudského života, ale výsledkom vzťahov starostlivosti a sociálneho uznania. Právny poriadok, ktorý implicitne modeluje jednotlivca ako permanentne racionálneho aktéra, riskuje prehliadanie skutočnosti, že závislosť a zraniteľnosť sú univerzálnymi dimenziami ľudskej existencie. Právny poriadok tak operuje s funkčným modelom racionality, ktorý je normatívne potrebný, no antropologicky zjednodušený.¹⁶⁶

Domnienka rozumových schopností síce podporuje právnu istotu, no vychádza z abstraktného modelu racionality, ktorý nemusí vždy zodpovedať situovanej realite ľudského konania. Zraniteľnosť, duševné ochorenia, krízové situácie či sociálne podmienky ovplyvňujú schopnosť racionálneho rozhodovania. Rekodifikácia tieto situácie¹⁶⁷ zmierňuje prostredníctvom ochranných inštitútov, no normatívne východisko racionality zostáva dominantné.

¹⁶⁵ Čl. 3 ods. 2 - Princíp osobitnej právnej ochrany - Osobitnú ochranu požívajú maloletí, osoby so zdravotným postihnutím a osoby s obmedzenou spôsobilosťou na právne úkony.

¹⁶⁶ Čl. 6 - Princíp domnienky rozumových schopností - Pri posudzovaní obsahu súkromnoprávného vzťahu sa predpokladá, že každá fyzická osoba má rozumové schopnosti na úrovni priemerne spôsobilej osoby schopnej vnímať a posúdiť zmysel a účel svojho konania, ako aj konania ostatných subjektov súkromného práva.

Toto ustanovenie vyjadruje normatívny model „rozumného človeka“, ktorý zabezpečuje právnu istotu, no nepredstavuje empirický opis ľudskej racionality. Ide o **právnu fikciu** umožňujúcu jednotné posudzovanie konania, čím ilustruje funkčný, antropologicky zjednodušený model racionality v súkromnom práve

¹⁶⁷ V morálnej filozofii sa pre označenie týchto prípadov zaužívalo označenie **okrajové prípady** (angl. marginal cases). K ich riešeniu a jednotlivých filozofických pozíciám ich analýzy pozri napríklad: ROZEMBERG, A. *Astronautka Astrid a jej úbohá mačka*. Krakov: Towarzystwo Slowakow w Polsce, 2015, s. 72 -76.

Rekodifikácia taktiež zachováva antropocentrický základ právnej subjektivity v relácii k fyzickým osobám, pričom čiastočne reaguje aj na to, súčasné právo čoraz častejšie priznáva ochranu entitám mimo ľudského druhu alebo mimo tradičných kategórií právnych subjektov. Toto napätie nepredstavuje slabosť návrhu, ale symptóm širšej transformácie právneho myslenia. Právo sa snaží reagovať na ekologické, technologické a etické výzvy bez toho, aby stratilo orientáciu v otázke osoby.

Tento rozmer sa nepriamo prejavuje v úprave (iných) **právnych predmetov**. Ustanovenia, podľa ktorých ľudské telo nie je vecou¹⁶⁸ a živé zviera nie je vecou, naznačujú posun od čisto objektového myslenia k diferencovanejšiemu chápaniu reality.¹⁶⁹ Právo tu opúšťa pôvodnú rigidnú dualitu osoba–vec a naznačuje viacvrstevný ontologický rámec. Ľudské telo je vylúčené zo sféry vecí nie preto, že by nebolo materiálne, ale preto, že je neoddeliteľne späté s človekom. Zvieratá sú vyňaté z kategórie vecí nie preto, že by boli osobami, ale preto, že ich ontologický status presahuje čisto inštrumentálnu hodnotu. Zároveň je však nutné dodať, že tento posun nastáva skôr len v „náznakoch“ a vo vzťahu ku komplexnému vymedzeniu pojmu človek ostáva návrh naďalej neucelený a nepredstavuje systematicky rozvinutú ontológiu tejto (právnej) kategórie/pojmu.

Právo tak operuje s hybridným rámcom, v ktorom vedľa seba existujú osoby, veci a entity s osobitným statusom. Tento prístup je pragmatický, no v kontexte environmentálnych práv, biotechnológií a umelej inteligencie môže absencia systematickej ontológie viesť k fragmentárnym riešeniam.

Rekodifikácia zároveň reflektuje digitálnu transformáciu konania tým, že pripúšťa právne účinky **prejavu vôle uskutočneného prostredníctvom automatizovaných systémov**. Ak sa rozhodovanie presúva na autonómne systémy, vzniká otázka, do akej miery zostáva osoba

¹⁶⁸ Zaujímavú otázku si v tejto súvislosti kladie M. Petrů, ktorý sa zamýšľa nad tým, či môže živé ľudské telo nebyť človekom? (PETRŮ, M. Může živé lidské tělo nebýt člověkem? In: NEJESCHLEBA, T., NĚMEC, V., RECINOVÁ, M. *Pojetí člověka v dějinách a současné filosofie II., Od Kanta po současnost*. Brno: CDK (Centrum pro studium demokracie a kultury), 2011, s. 133 – 148).

¹⁶⁹ § 25 ods. 1 - Ľudské telo - *Ľudské telo nie je vec*.

§ 26 ods. 1 - Živé zviera - *Živé zviera nie je vec*.

§ 26 ods. 2 - Živé zviera môže byť právnym predmetom, ak to neodporuje jeho povahe ako živého tvora, ktorý je schopný vnímať vlastnými zmyslami a ktorý má osobitný význam a hodnotu; v takom prípade sa naň primerane použijú ustanovenia o hnuťelných veciach.

skutočným nositeľom rozhodnutia. Z ontologického hľadiska je významné, že právne účinky takéhoto konania sú stále pripisované osobe.¹⁷⁰ Právo nepriznáva autonómnym systémom status subjektu, ale zachováva človeka ako nositeľa práva a zodpovednosti. Tento prístup potvrdzuje antropocentrický základ¹⁷¹ právnej normativity aj v podmienkach technologického sprostredkovania konania, no technologický vývoj môže postupne meniť intuitívne chápanie konania ako osobného aktu. Zároveň sa nedá vylúčiť, že bude potrebné precizovať hranice delegácie rozhodovania, kontroly a zodpovednosti tak, aby technologické sprostredkovanie neoslabovalo osobnú zodpovednosť, ale ani právnu ochranu jednotlivca.

Rekodifikáciu občianskeho práva možno chápať nielen ako legislatívny projekt, ale aj ako **ontologické rozhodnutie**. Potvrdzuje, že osoba v práve nie je funkčným nositeľom práv, ale bytosťou s dôstojnosťou, ktorá predchádza normatívnemu uznaniu, a že autonómia existuje v priestore vzájomnosti, zraniteľnosti a sociálnej ochrany. Zároveň operuje v prostredí, v ktorom sa hranice osoby, konania a zodpovednosti menia.

Napriek naznačenému ontologickému „potenciálu,“ návrh si naďalej zachováva **metodologickú zdržanlivosť** symptomatickú pre moderné právo. Dôstojnosť a ľudskosť sú prítomné ako normatívny princíp, no ich antropologický základ zostáva prítomný v pozadí – nie je explicitne priznaný. V stabilnom kultúrnom prostredí môže takáto náznakovosť postačovať, no v prostredí biotechnologických zásahov do ľudskej prirodzenosti a technologickej augmentácie tela však môže absencia explicitnej reflexie *pro futuro* oslabiť presvedčivosť právnej ochrany. Rekodifikácia tieto otázky priamo nerieši, čo je vzhľadom na dynamiku ich vývoja pochopiteľné. Zároveň však právo vstupuje do éry, v ktorej bude potrebné definovať hranice telesnej integrity, identity a autonómie v podmienkach technologickej modifikácie človeka.

Ontologický obrat sa tak nejaví ako uzavretý projekt, ale ako orientácia pre budúci vývoj práva. Rekodifikácia parciálne stabilizuje antropologické základy súkromného práva, no otázka človeka v práve zostáva naďalej otvorená.

¹⁷⁰ § 50 ods. 1 - Spôsob prejavu vôle - Prejav vôle možno uskutočniť konaním alebo opomenutím, ako aj prostredníctvom automatizovanej činnosti elektronického systému alebo iného systému **v moci osoby uskutočňujúcej prejav vôle**, a to výslovne alebo iným spôsobom.

¹⁷¹ Ku kritike a problematickým aspektom antropocentrizmu pozri napríklad: SKÝROVÁ, M. Je antropocentrismus zhoubný? In: NEJESCHLEBA, T., NĚMEC, V., RECINOVÁ, M. *Pojetí člověka v dějinách a současní filosofie II., Od Kanta po současnost*. Brno: CDK (Centrum pro studium demokracie a kultury), 2011, s. 97 - 110.

5.3. Odporúčania de lege ferenda: smerovanie ontologického prehĺbenia súkromného práva

Úvahy o ontologickom prehĺbení pojmu osoby môžu vyvolávať pochybnosti o ich normatívnej realizovateľnosti. Kritická otázka znie, či ontologický obrat predstavuje len filozofickú korekciu právnej teórie, alebo či má potenciál premietnuť sa do konkrétnej právnej úpravy. Táto otázka je legítimná najmä v kontexte rekodifikácie súkromného práva, kde sa očakáva normatívna presnosť a systémová konzistentnosť. Ontologický obrat však neznamena prepis právneho poriadku ani opustenie normatívnej racionality moderného práva. Jeho význam spočíva v antropologickom prehĺbení existujúcich inštitútov.

Analýza návrhu rekodifikácie občianskeho práva ukazuje, že právny poriadok sa nachádza na prahu **ontologického posunu**. Rekodifikácia stabilizuje antropologické základy súkromného práva tým, že potvrdzuje človeka ako fyzickú osobu, priznáva univerzálnu právnu subjektivitu bez ohľadu na schopnosti a viaže autonómiu vôle na rešpektovanie dôstojnosti iných. Súčasne však zachováva normativistickú metodológiu a operuje v prostredí technologických a spoločenských zmien, ktoré spochybňujú tradičné východiská právnej subjektivity. Ontologický obrat preto nemožno považovať za zavŕšený, skôr indikuje smerovanie ďalšieho vývoja.

V tejto perspektíve sa ukazuje potreba **explicitnejšieho antropologického ukotvenia** pojmu osoby. Návrh síce pracuje s dôstojnosťou ako normatívnym princípom, no jej ontologický základ zostáva podprahový, nepriznaný. V stabilnom kultúrnom prostredí môže takáto implicitnosť postačovať, keďže spoločenský konsenzus o hodnote ľudskej osoby zostáva samozrejímavý. V hraničných situáciách — napríklad pri biomedicínskych zásahoch do ľudskej prirodzenosti, diskusiách o právnom statuse umelej inteligencie či rozširovaní právnej ochrany na nehumánne entity — však absencia explicitného antropologického východiska môže oslabiť presvedčivosť právnej ochrany.

De lege ferenda by preto bolo vhodné jasnejšie artikulovať, že dôstojnosť osoby nie je výsledkom právneho priznania, ale jeho limitom a nutným predpokladom. Takéto vyjadrenie by neznamenal opustenie metodologickej neutrality práva, ale posilnenie jeho normatívnej stability: právo by tým explicitne potvrdilo, že osoba nie je produktom normy, ale jej adresátom

a hranicou.

Osobitný význam nadobúda ontologický prístup pri ochrane telesnej integrity a informovaného súhlasu. Súhlas je tradične chápaný ako prejav autonómie jednotlivca, ktorý legitimizuje zásahy do tela. Ontologická perspektíva však upozorňuje, že telo nie je externým objektom dispozície, ale konštitutívnou súčasťou osobnej identity. Z toho vyplýva potreba citlivejšieho hodnotenia situácií, v ktorých ekonomický tlak, sociálna núdza alebo závislosť oslabujú skutočnú slobodu rozhodovania. Ontologické prehĺbenie tak neobmedzuje autonómiu, ale chráni jej autenticitu.

Podobný posun možno pozorovať v oblasti ochrany osobnosti a nemajetkovej ujmy. Tradičné kategórie cti, súkromia či dobrej povesti sa postupne dopĺňajú o ochranu osobnej identity a psychickej integrity. Ontologický prístup umožňuje chápať zásahy do osobnosti nie len ako porušenie reputačných práv, ale ako zásah do existenciálnej integrity osoby. Právo tak reaguje nielen na poškodenie spoločenského postavenia, ale aj na narušenie osobnej identity a dôstojnosti.

V oblasti náhrady škody na zdraví ontologický prístup umožňuje presnejšie zachytiť dôsledky zásahov do telesnej a životnej integrity osoby. Ujma na zdraví nepredstavuje iba stratu funkcie alebo ekonomickej schopnosti, ale zásah do životného príbehu jednotlivca, jeho vzťahov a sociálnej participácie. Ontologické prehĺbenie poskytuje filozofické zdôvodnenie trendu smerujúceho k uznávaniu osobnostného a existenciálneho rozmeru ujmy a k zohľadňovaniu zmeny životnej identity poškodeného.

Druhou výzvou je prehodnotenie dominancie modelu autonómneho aktéra ako východiska súkromného práva.¹⁷² Rekodifikácia síce poskytuje ochranu zraniteľným osobám, no architektúra právnych vzťahov stále implicitne predpokladá racionálneho a sebestačného jednotlivca. Tento model podporuje právnu istotu, no nezodpovedá antropologickej realite závislosti a vzájomnosti. Bolo by vhodné systematickejšie reflektovať vzťahovú dimenziu ľudskej existencie, najmä v oblastiach rodinného práva, opatrovníctva, sociálnej ochrany a ochrany zraniteľných osôb. Takýto posun by neznamenal oslabenie autonómie, ale jej realistické

¹⁷² SEDOVÁ, T. K autonómii a ľudským právam: je autonómia nevyhnutná? In: *FILIZOFIA*, roč. 80, 2025, č. 10, s. 780-794.

ukotvenie v sociálnych podmienkach, ktoré ju umožňujú.

Moderné súkromné právo stojí na autonómii vôle ako základnom princípe právnych vzťahov. Ontologický obrat tento princíp nespochybňuje, no poukazuje na jeho antropologické podmienky. Autonómia nie je absolútnym východiskom, ale schopnosťou rozvíjanou v sociálnych podmienkach a limitovanou zraniteľnosťou osoby. V dôsledku toho by ontologické prehĺbenie neznamenaloslabenie zmluvnej slobody, ale posilnenie kritérií ochrany osoby v situáciách asymetrie, zraniteľnosti alebo zneužitia závislosti. Zmluvné vzťahy by sa neposudzovali výlučne z hľadiska rovnováhy či formálnej platnosti, ale aj z hľadiska rešpektovania dôstojnosti a integrity zúčastnených osôb. Takýto posun je už implicitne prítomný v doktríne dobrých mravov¹⁷³ či zákazu zneužitia práva,¹⁷⁴ no ontologický obrat by poskytol jeho systematickejšie zdôvodnenie.

Treťou oblasťou si vyžadujúcou reflexiu je normatívna dominancia abstraktného modelu racionality. Domnienka rozumových schopností slúži právnej istote, no zároveň vychádza z idealizovaného obrazu konania. Skúsenosť zraniteľnosti, psychických kríz, závislosti či sociálnej marginalizácie ukazuje, že racionalita je situovaná a variabilná. Rekodifikácia tieto situácie zmierňuje prostredníctvom ochranných mechanizmov, no v rovine de lege ferenda by bolo vhodné posilniť model podporovaného rozhodovania a ochrany autonómie v podmienkach zraniteľnosti namiesto čisto substitučných mechanizmov rozhodovania.

Túto tézu vieme posunúť ešte o krok ďalej, keďže význam ontologického prístupu sa osobitne prejavuje aj v oblasti právnej spôsobilosti a ochrany zraniteľných osôb. Moderné právo postupne prechádza od substitučných modelov rozhodovania k modelom podporovaného rozhodovania, ktoré rešpektujú autonómiu osoby aj v podmienkach závislosti. V tejto súvislosti platí, že *„autonómia a jej realizácia vyžaduje nielen interné, ale predovšetkým vonkajšie podmienky, zdroje a ich dostupnosť s tým, že rovnaká spôsobilosť môže vyžadovať u niektorého jedinca viac*

¹⁷³ Čl. 2 ods. 2 - Princíp autonómie vôle - Osoby súkromného práva môžu ustanovenia tohto zákona nahradiť autonómnym dojednaním, ak je s prihliadnutím na rozumné usporiadanie vzťahov zrejmé, že predmetom tohto dojednania môžu slobodne disponovať; zakázané sú predovšetkým také autonómne dojednania, ktoré porušujú dobré mravy a verejný poriadok.

¹⁷⁴ Princípy slušnosti vymedzené v rekodifikačnom návrhu zastrešujú aj tento aspekt (Čl. 4 ods. 3 - *Zjavné zneužitie práva nepožíva právnu ochranu*).

*zdrojov, čo spravodlivá spoločnosť dokáže poskytnúť.*¹⁷⁵

Ontologický obrat poskytuje antropologické zdôvodnenie tohto vývoja: osoba nestráca svoju hodnotu ani v stave zraniteľnosti a právo má podporovať jej participáciu namiesto jej nahrádzania.

Osobitnú pozornosť si vyžaduje technologická transformácia konania. Uznanie právnych účinkov automatizovaných procesov reflektuje digitálnu realitu, no zároveň otvára otázku, do akej miery zostáva konanie skutočne osobným aktom. Ak sa rozhodovanie presúva na autonómne systémy, právo bude musieť presnejšie definovať hranice delegácie rozhodovania, zodpovednosti a kontroly nad technologickými nástrojmi. De lege ferenda bude potrebné zabezpečiť, aby technologické sprostredkovanie konania neoslabovalo osobnú zodpovednosť na strane jednej, no ani právnu ochranu jednotlivca na strane druhej.

Ontologický rozmer osoby nadobúda aj iný význam v digitálnom prostredí. Digitalizácia právnych vzťahov a spracovanie osobných údajov vytvárajú riziko redukcie jednotlivca na dátový profil. Ontologické ukotvenie osoby umožňuje chápať zásahy do digitálnej identity ako zásahy do osobnej integrity a posilňuje ochranu jednotlivca voči technologickej redukcii jeho identity.

Napokon sa ukazuje potreba systematickej reflexie vzťahu medzi antropocentrizmom právnej subjektivity a rozširovaním právnej ochrany mimo ľudský druh. Právo čoraz častejšie reaguje na ekologické a etické výzvy priznávaním ochrany prírodným entitám či posilňovaním práv zvierat. Bez jasných kritérií však hrozí normatívna inflácia pojmu subjektivity. Ontologický obrat môže poskytnúť kritériá, ktoré umožnia rozlišovať medzi osobou v silnom zmysle a právnou ochranou poskytovanou z dôvodov ekologických, etických alebo funkčných.

Tieto príklady ukazujú, že ontologický obrat nepredstavuje revolúciu paragrafového textu, ale transformačný posun v interpretácii a systematike súkromného práva. Právo by zostalo právom autonómnych subjektov, no explicitnejšie by chránilo osobu ako telesnú, zraniteľnú a vzťahovú bytosť. Ontologické prehĺbenie tak neoslabuje normatívnu racionalitu práva, ale posilňuje jeho schopnosť reagovať na antropologickú realitu ľudského života.

Tieto výzvy neoslabujú ontologický potenciál rekodifikácie, ale naopak, ukazujú,

¹⁷⁵ SEDOVÁ, T. K autonómii a ľudským právam: je autonómia nevyhnutná? In: *FILIZOFIA*, roč. 80, 2025, č. 10, s. 788.

že ontologický obrat je kontinuálnym procesom, nielen jednorazovým „rezom“. Rekodifikácia stabilizuje antropologické základy súkromného práva v čase civilizačnej transformácie, no zároveň otvára priestor pre jeho ďalšie prehlbovanie. Budúci vývoj práva bude závisieť od schopnosti zachovať **dôstojnosť osoby ako jeho normatívne jadro** a zároveň reflektovať technologické, sociálne a ekologické zmeny, ktoré menia horizont ľudskej existencie.

Ontologický obrat v práve preto nemožno chápať iba ako vnútornú korekciu právnej dogmatiky. Ide o reakciu na hlbšiu civilizačnú zmenu, v ktorej sa oslabujú tradičné antropologické istoty, zatiaľ čo technologický pokrok rozširuje možnosti zásahov do ľudskej telesnosti, identity a rozhodovania. Právo sa v tejto situácii ocitá v paradoxnej pozícii: nikdy nemalo k dispozícii viac nástrojov regulácie a zároveň nikdy nebolo vystavené väčšej neistote, pokiaľ ide o samotného adresáta právnej ochrany.

Táto neistota nie je čisto teoretická. Rozvoj umelej inteligencie, biotechnológií a digitálnych systémov mení podmienky konania, zodpovednosti a sociálnej interakcie. Právo reaguje priznávaním ochrany novým entitám, reguláciou autonómnych systémov a úpravou digitálne sprostredkovaných úkonov. Tieto reakcie sú pragmaticky nevyhnutné, no zároveň postupne rozostávajú hranice medzi osobou, nástrojom a prostredím konania. Ak právo stratí jasné kritériá, ktoré umožňujú rozlišovať medzi týmito kategóriami, riskuje normatívnu dezorientáciu.

Práve v tomto bode nadobúda osobitný význam Fukuyamova téza o antropologickom minime ako podmienke stability liberálneho poriadku. Rovnosť práv a univerzalita dôstojnosti nie sú len normatívnymi postulátmi, ale predpokladajú existenciu bytostí, ktoré zdieľajú určitú základnú ľudskú prirodzenosť. Ak technologický vývoj túto prirodzenosť zásadne modifikuje alebo diferencuje, môže sa oslabiť presvedčenie, že všetci ľudia majú rovnaký morálny status. V takom prípade by sa právny poriadok ocitol bez antropologického základu, na ktorom stojí jeho legitimita.

Ontologický obrat v právnom myslení možno chápať ako pokus predísť tejto destabilizácii. Neznamená návrat k esenciálnym metafyzickým definíciám človeka, ale snahu uchovať antropologický referenčný bod, ktorý umožňuje zdôvodniť rovnosť a dôstojnosť. Spaemannova ontológia osoby stabilizuje tento bod tým, že chápe osobu ako niekoho, ktorého hodnota nevyplýva z funkcie ani výkonu. Lévinas ukazuje, že táto hodnota nadobúda etickú záväznosť

v stretnutí s Druhým. MacIntyre pripomína, že osoba je telesná a zraniteľná bytosť, ktorej autonómia vzniká v podmienkach vzájomnosti. Fukuyama napokon upozorňuje, že bez zachovania antropologického minima, ktoré tieto prístupy predpokladajú, by sa normatívne základy moderného práva mohli rozpadnúť.

Rekodifikácia občianskeho práva sa v tomto svetle javí ako **stabilizačný akt**. Potvrdzuje človeka ako nositeľa právnej subjektivity, chráni dôstojnosť ako limit autonómie a zachováva atribúciu zodpovednosti osobe aj v podmienkach technologického sprostredkovania konania.

Budúci vývoj práva bude závisieť od jeho schopnosti reagovať na technologické a spoločenské zmeny bez toho, aby stratil orientáciu v otázke osoby. Právo môže regulovať nové formy konania, rozširovať ochranu na nové entity a reagovať na ekologické výzvy, no nemalo by však rezignovať na antropologické jadro, ktoré umožňuje zdôvodniť rovnosť a dôstojnosť.

Ak by právo stratilo schopnosť rozlíšiť medzi tým, čo je osobou, a tým, čo osobou nie je, stratilo by zároveň kritérium, podľa ktorého poskytuje ochranu, priznáva zodpovednosť a vymedzuje hranice slobody. V takom prípade by sa normatívny poriadok menil na súbor technických regulácií bez jednotiacieho princípu.

Rekodifikácia občianskeho práva ukazuje smer: **stabilizovať antropologické základy právneho poriadku a zároveň ponechať otvorený priestor pre ich ďalšie premýšľanie**.

Právo môže zostať poriadkom osôb len vtedy, ak bude schopné odpovedať na otázku človeka aj v meniacom sa svete — a zároveň si uvedomí, že práve táto otázka je základom jeho legitimacy.

Ontologický obrat preto nemožno chápať ako metafyzický experiment ani ako alternatívu k modernému právnemu poriadku. Predstavuje jeho reflexívne prehĺbenie: snahu zosúladiť normatívnu abstrakciu práva s takou koncepciou osoby, ktoré moderné právo deklaruje ako svoj základ. V tomto zmysle nejde o opustenie existujúcich princípov, ale o ich dôslednejšie naplnenie v podmienkach spoločnosti, ktorá čoraz intenzívnejšie reflektuje zraniteľnosť, vzťahovosť a integritu ľudskej osoby.

Analýza návrhu rekodifikácie občianskeho práva ukazuje, že právny poriadok sa nachádza na prahu ontologického posunu. Rekodifikácia stabilizuje antropologické východiská súkromného práva tým, že potvrdzuje univerzálnu právnu subjektivitu fyzickej osoby, viaže autonómiu vôle na rešpektovanie dôstojnosti iných a zachováva rozlíšenie medzi osobou a jej spôsobilosťou.

Tento normatívny rámec implicitne nadväzuje na Spaemannovo ontologické ukotvenie osoby, MacIntyrovo zdôraznenie zraniteľnosti a vzťahovosti a Lévinasovu etickú primárnosť Druhého. Súčasne však ponecháva antropologické predpoklady pojmu osoby prevažne implicitné. V podmienkach technologickej transformácie a rastúcich nárokov na ochranu zraniteľnosti sa však ukazuje potreba ich explicitnejšej reflexie.

Ontologické prehĺbenie pojmu osoby by mohlo posilniť koherenciu právneho poriadku, podporiť dôveru v právo a umožniť presvedčivejšiu ochranu dôstojnosti v meniacich sa spoločenských podmienkach. Rekodifikácia tak nepredstavuje završenie ontologického obratu, ale jeho inštitucionálne zakotvenie a východisko pre ďalší vývoj práva ako poriadku osôb.

6. Človečina

Monografia od začiatku sleduje základnú črtu moderného práva: právo musí fungovať abstraktne, no jeho adresát je vždy konkrétny - právo pracuje s všeobecnými kategóriami, no jeho zmyslom je ochrana niekoho. Genealógia pojmu persona ukázala, že osoba v práve nevznikla ako odpoveď na otázku „čo je človek“, ale ako spôsob normatívnej viditeľnosti — ako bod pripísania reči, skutku a následku. Túto pôvodnú technicko-právnu konštrukcia moderné právo neoslabuje, naopak, systematizuje ju. V momente, kedy sa právne myslenie rozhodlo dôsledne oddeľovať sféru fakticity (sein) od normativity (sollen) oddelilo tým aj človeka ako bytosť od osoby ako právnej pozície. Získalo tým čistotu, predvídateľnosť a univerzálnosť. Vygenerovalo však tým aj riziko: koncipovala osobu tak, akoby bola len formálnym normatívnym pojmom, nie niekým, koho hodnota predchádza normatívnemu uznaniu. Práve tento metodologický postoj monografia označuje ako **ontologickú neutralizáciu osoby** — vedomé „pozastavenie“ otázky bytia človeka, pri ktorom osoba zostáva funkčným uzlom právnych vzťahov.

V každodennej právnej praxi sa takáto neutralizácia môže javiť ako nevyhnutná cena za právny poriadok. V hraničných situáciách sa však ukazuje jej krehkosť. Ak je osoba chápaná len ako to, čo právo „robí“ z človeka, právna ochrana sa môže začať opierať o vlastnosti, funkcie a výkony: schopnosť autonómie, racionality, komunikácie či sebauvedomenia. Moderné právo pritom zároveň chráni dôstojnosť ako bezpodmienečný princíp. Vzniká tak zvláštna asymetria: dôstojnosť je chápaná ako neodňateľná, zatiaľ čo osobnosť môže byť fakticky posudzovaná cez podmienky a schopnosti. Monografia preto ukazuje, že ontologická otázka osoby nebola v modernom práve vhodne vyriešená, ale naopak, bola odsunutá do pozadia: v judikatúre sa prekryje procedurálnymi testami a proporcionalitou, v dogmatike sa stráca v technike pojmov a v teórii sa neutralizuje metodologickým programom.

Dôsledky tohto stavu nie sú iba teoretické. Človek sa môže cítiť právom regulovaný bez toho, aby sa v ňom rozpoznával ako bytostný partner. Nejde o vylúčenie z ochrany, ale o skúsenosť, že systém organizuje jeho konanie bez toho, aby ho oslovoval ako **niekoho**. Právny systém ho chráni, no zároveň ho vie redukovať na abstraktnú jednotku imputácie. V tejto rovine sa neutralita mení na odstup, odstup na neosobnosť a neosobnosť na odcudzenie.

Odcudzenie k právu nie je iba psychologickým efektom, ale normatívnym problémom. Právo totiž nefunguje len silou sankcie, ale funguje aj silou identifikácie a dôvery. Ak sa človek v práve nespoznáva ako osoba, začne sa k nemu viazať len inštrumentálne: rešpektuje ho zo zvyku, zo strachu alebo z nutnosti, no prestáva ho vnímať ako „svoje“. Tento deficit sa prejavuje najmä v procesnej rovine. Nedôvera v súdnictvo či pocit, že systém „narába s človekom ako s číslom“, nemusí byť len dôsledkom prietahov alebo formalizmu, no môže odrážať hlbšiu skúsenosť neosobného zaobchádzania. Právo môže zostať účinné ako aparát, no oslabiť sa ako poriadok, ktorý ľudia uznávajú.

Riešením však nie je návrat k metafyzike ani opustenie normativity. **Ontologický obrat**, ktorý monografia obhajuje, nepredstavuje odmietnutie moderného práva, ale jeho prehĺbenie. Ide o návrat k tomu, čo právo vždy implicitne predpokladalo: že právny poriadok existuje pre niekoho, nie pre normu samu. Spaemannova téza, že osoba je „niekto“ a nie „niečo“, vracia osobe ontologickú pevnosť, ktorú nemožno odvodiť z výkonu ani zo štátneho uznania. Lévinas ukazuje, že táto ontologická stabilita má etickú záväznosť: Druhý ma oslovuje ako Ty a v tomto oslovení vzniká zodpovednosť. Právo môže byť spravodlivé len vtedy, ak sa v jeho univerzalite nestratí tvár konkrétného človeka. MacIntyre dopĺňa, že osoba je telesná, zraniteľná a závislá bytosť, ktorej praktická racionalita vzniká v sieťach starostlivosti a vzájomnosti. Táto trojrozmernosť — ontologická stabilita, etické oslovenie a antropologická závislosť — predstavuje korekciu abstraktnosti moderného modelu autonómneho aktéra.

Ontologický obrat tak nie je iba obranou človeka pred technológiou, ale aj obranou práva pred vlastnou dehumanizáciou. Lon Fuller písal o vernosti právu ako o dôsledku jeho vnútornej morálky. V kontexte tejto monografie možno túto myšlienku chápať recipročne: právny poriadok môže byť konštruovaný tak, aby symbolicky a štrukturálne komunikoval uznanie osoby ako niekoho. Ak architektúra práva počíta s človekom ako bytostným adresátom, vzniká priestor, aby mu ľudia dôverovali inak než zo strachu. Dôvera tu nie je sentiment, ale sociálna energia legitimacy.

Otázka, prečo tento problém vystupuje do popredia práve dnes, súvisí so zmenou legitimacy práva. V tradičných a autoritatívnych režimoch sa právo opieralo o tradíciu, autoritu alebo donútenie - nepotrebovalo človeka uznávať, stačilo, že bolo vynútiteľné. Moderný človek však žije v normatívnej klíme formovanej ľudskými právami, dôstojnosťou a demokratickou

kultúrou. Nechce byť len regulovaný, chce byť braný vážne. Keďže právo je jedným z hlavných médií spoločenskej racionality, prenášajú sa naň aj očakávania rešpektu, uznania a ochrany zraniteľnosti. Ontologická neutralizácia osoby sa preto javí ako problém nie preto, že by bola nová, ale preto, že prestala postačovať.

Právo zároveň spoluvytvára spoločenské sebaužívanie. To, ako pristupuje k osobe, sa postupne stáva tým, ako spoločnosť „vidí“ človeka. Ak právo dlhodobo operuje s obrazom osoby ako funkčnej pozície, tento obraz sa internalizuje ako norma. Ak však začne systematicky artikulovať ontologický rozmer osoby — nie moralizovaním, ale **architektúrou pojmov** — môže dlhodobo formovať normatívne vedomie: človek sa začne v práve rozpoznávať a tým sa mení aj jeho vzťah k nemu.

V tomto bode nadobúda osobitný význam Fukuyamova téza o túžbe po uznaní. Ak je túžba po uznaní antropologickou konštantou, nemôže zostať len v rovine politiky. Musí sa prejavovať aj vo vzťahu k právu, ktoré človeka každodenne hodnotí, chráni a niekedy aj zraňuje. Ontologicky neutralizované právo môže garantovať práva, no pritom človeka „nevidieť“ — môže ho chrániť, no súčasne neuznávať.

Ontologický obrat možno preto chápať ako právnofilozofickú odpoveď na potrebu uznania: právo zostane legitímne v 21. storočí vtedy, ak bude schopné nielen regulovať, ale aj uznať osobu ako niekoho, koho dôstojnosť nie je produktom práva, ale jeho limitom a predpokladom. Fukuyamov „faktor X“ sa v tejto optike nejaví len ako biologická esencia, ale ako normatívne nevyhnutné antropologické minimum, bez ktorého sa rovnosť a dôstojnosť rozpadajú na konvencie. Navyše, v podmienkach technologickej transformácie ľudskej existencie — od digitálnej sprostredkovanej identity až po biotechnologické zásahy do telesnosti — sa otázka osoby prestáva javiť ako stabilná. Práve v tejto situácii nadobúda potreba uznania osoby nový význam: nejde už len o sociálnu požiadavku, ale o normatívnu podmienku zachovania rovnosti a dôstojnosti.

Monografia sa tým vracia k úvodnej metafore: rozhodujúce nie je len to, čo bytosť je, ale ako sa k nej správame a či jej priznáme uznanie. V právnom jazyku to znamená, či osoba zostane iba technikou imputácie, alebo sa znovu stane reakciou práva na človeka. Rekodifikácia občianskeho práva sa v tomto svetle nejaví ako technická reforma, ale ako moment, v ktorom sa právo môže explicitnejšie prihlásiť k tomu, pre koho existuje. Zároveň otvára širšiu otázku: aj

keby súkromné právo ontologicky posilnilo pojem osoby, postačuje to v právnom poriadku, ktorý antropologický základ výslovne neartikuluje? **Nemal by ontologický obrat prebehnúť v prvom rade na úrovni ústavného práva?**

Táto otázka nie je útokom na ústavnosť, ale je diagnostikou/prognostikou, že ontologický obrat v súkromnom práve môže byť významným krokom, no zároveň upozorňuje na širší rámec, v ktorom sa otázka osoby ešte len musí explicitne tematizovať.

Uzaviera sa tak kruh úvah tejto monografie. Ontologická neutralizácia osoby nie je len teoretickou vlastnosťou normativizmu, ale zdrojom odcudzenia. Toto odcudzenie nie je len sociologickým javom, ale rizikom oslabovania funkčnosti práva a ontologický návrat osoby do práva nie je metafyzickým luxusom, ale podmienkou obnovy dôvery v právo.

Rekodifikácia sa tak javí ako skúška: ukáže, či právo dokáže zostať racionálne a zároveň osobné, všeobecné a zároveň adresné, formálne a zároveň schopné uznania. Ak totiž právo nedokáže presvedčivo odpovedať na otázku, kto je jeho adresátom, bude čoraz presnejšie regulovať svet, v ktorom sa človek bude cítiť čoraz menej ako osoba a čoraz viac ako **prípád**.

Ontologický návrat osoby do práva nemožno chápať ako jediné riešenie, ale ako koherentnú odpoveď na rozpory medzi normatívnou abstrakciou a horizontom ľudskej dôstojnosti v modernom práve. Analýza uskutočnená v tejto monografii ukazuje, že pojem osoby vznikol ako normatívna kategória právneho uznania, pričom moderné právo osciluje medzi funkčným chápaním osoby a ochranou jej dôstojnosti a že udržateľnosť tohto pojmu v podmienkach 21. storočia si vyžaduje (minimálne) jeho ontologické prehĺbenie.

Ďalšia reflexia preto musí prejsť z roviny ideí do roviny paragrafov. Ontologický obrat je v práve uskutočnený a sfinalizovaný vtedy, keď sa dá čítať priamo v texte normy — v tom, ako právo pomenúva človeka, ako odlišuje osobu od veci, ako rozumie dôstojnosti, zraniteľnosti, telu a zodpovednosti — a napokon v tom, či sa v ňom dá rozpoznať základná téza celej tejto monografie: **právo je poriadkom osôb iba dovtedy, kým sa v ňom osoba nestratí**.

POUŽITÁ LITERATÚRA

Odborné knižné publikácie (vedecké práce/monografie/štúdie)

1. ARISTOTELES. *Politika*. Praha: Nakladatelství Petr Rezek, 1998. s. 499. ISBN 80-86027-10-4.
2. BALOG, B. *Umenie tvoriť zákony. Schvaľovanie zákonov v Slovenskej republike*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2019, s.175. ISBN: 978-80-8168-931-4.
3. BÁRÁNY, E. *Pojmy dobrého práva*. Bratislava: EUROKÓDEX, 2007, s. 176. ISBN: 978-80-88931-75-1.
4. BERAN, K. *Pojem osoby v právu. Osoba, morální osoba, právnická osoba*. Praha: Leges, 2012. s. 224. ISBN: 978-80-87576-06-9.
5. BUBER, M. *I and Thou*. Edinburgh: T & T. Clark, 2011. s.114. ISBN: 978-14-566-1082-1.
6. BUBER, M. *Problém človeka*. Praha: Kalich, 1997. s. 160. ISBN: 80-7017-109-X.
7. BUCHANAN, A. *Lepší než člověk*. Praha: Nakladatelství Filosofického ústavu AV ČR, 2022, s. 265. ISBN: 978-80-7007-707-8.
8. BURDICK, W.L. *The Principles of Roman Law and their Relation to Modern Law*. New Jersey: The Lawbook Exchange, 2012. s. 748. ISBN:978-1-61619-255-6.
9. COECKELBERGH, M. *Etika umělé inteligence*. Praha: Nakladatelství Filosofického ústavu AV ČR, 2023, s.268. ISBN: 978-80-7007-746-7.
10. FUKUYAMA, F. *Konec dějin a poslední člověk*. Praha: Rybka Publishers, 2002, s. 379. ISBN: 80-86182-27-4.
11. FUKUYAMA, F. *Our Posthuman Future*. New York: Farrar, Straus and Giroux, s. 256. ISBN: 0-374-23643-7.
12. GÁBRIŠ, T. (a kol.) *Nedogmatická právní věda. Od marxizmu po behaviorálnu ekonomiu*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2017, s. 318. ISBN: 978-7552-950-3.
13. HEYROVSKÝ, L. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. vyd. Bratislava: Právnická fakulta University Komenského v Bratislave, 1927. s. 656.
14. HOBBS, T. *Leviatan*. Bratislava: Kalligram, 2011, s. 732. ISBN: 978-80-8101-497-0.
15. HOBBS, T. *O člověku*. Bratislava: Kalligram, 2010, s. 166. ISBN: 978-80-8101-384-3.

16. HURDÍK, J., KATOLICKÝ, J. *K pojetí právnických osob*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1992, s. 95. ISBN: 55-985-92.
17. HURDÍK, J. *Osoba a její soukromoprávní postavení v měnícím se světě*. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2004. s. 131 s. ISBN: 80-210-3322-3.
18. HUSSERL, E. *The Crisis of European Sciences and Transcendental Phenomenology: An Introduction to Phenomenological Philosophy*. Evanston: Northwestern University Press, 1970. s. 405. ISBN: 0-8101-0255-2.
19. CHARVÁT, J. *Trestní odpovědnost umělé inteligence*. Praha: Wolters Kluwer, 2025, s. 132. ISBN: 978-80-286-0319-9.
20. JAROŠOVÁ, A. (red.) *Slovník súčasného slovenského jazyka. O – Pn*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV, 2021, s. 1128. ISBN 978-80-224-1901-7.
21. JESENKOVÁ, A. *Etika starostlivosti*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2016, s. 130. ISBN 978-80-8152-472-1
22. KANT, I. *Metaphysics of Morals*. Cambridge: Cambridge University Press, 1991, s.307. ISBN: 0-521-31657 – x.
23. KANT, I. *Základy metafyziky mravov*. Bratislava: Kalligram, 2004, s. 96. ISBN: 80-7149-635-9.
24. KELSEN, H. *Čistá právní nauka*. Bratislava: Kalligram, s. 190. ISBN:978-80-89916-21-4.
25. KUCHAR. R. *Právo a slovenčina v dejinách*. Budmerice: Rak, 1998, s. 176. ISBN:80-85501-14-7.
26. LAZAR, J. (a kol.) *Občianske právo hmotné*. Bratislava: IURA EDITION, 2010, s. 715. ISBN: 978-80-8078-346-4.
27. LEVINAS, E. *Totality and Infinity. An Essay on Exteriority*. The Hague: Martinus Nijhoff Publishers, 1979, s. 307. ISBN: 90-247-2288-8.
28. LOBOTKA, A. *Umělá inteligence z pohledu antidiskriminačního práva a GDPR*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2019, s. 174. ISBN: 978-80-7357-745-2.
29. LOCKE, J. *An Essay Concerning Human Understanding*. Oxford: Oxford University Press, 1924. s. 380.
30. MACINTYRE, A. *Dependent Rational Animals. Why Human Beings Need the Virtues*. Londýn: Gerald Duckworth, 2009, s. 174. ISBN: 978-0-7156-3860-6.
31. MARŠÁLEK, P. *Příběh moderního práva*. Praha: Auditorium, 2018, s. 304. ISBN: 978-80-

87284-7.

32. METEŇKANYČ, M. O., GYURÁSZ, Z.: *Priznanie práv a právnej subjektivity nonhumánnym entitám. Prípady prírodných javov a umelej inteligencie*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2022, s. 133. ISBN: 978-80-7160-667-3.
33. MÜLLEROVÁ, H., STEJSKAL, V. *Ochrana zvierat v právu*. Praha: Academia, 2013, s. 490. ISBN: 978-80-200-2317-9.
34. PATOČKA, J. *Úvod do fenomenologickej filosofie*. Praha: OIKOYMENH, s. 189. ISBN: 80-7298-064-5.
35. PELIKÁN, R. *Právní subjektivita*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2012, s. 174. ISBN: 978-80-7357-745-2.
36. PETRÁČKOVÁ, V., KRAUS, J. (a kol.) *Slovník cudzích slov (akademický)*. 2., doplnené a prepracované vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo – Mladé letá 2005, s. 1054. ISBN 80-10-00381-6.
37. PISARČÍKOVÁ, M. (red.) *Synonymický slovník slovenčiny*. 3. nezm. vyd. Bratislava: Veda 2004, 998 s. ISBN 80-224-0801-8.
38. POKORNÝ, P., STORCH, D. (a kol.) *Antropocén*. Praha: Academia, 2021, s. 651. ISBN: 978-80-200-3129-7.
39. POLLMANN, A., LOHMANN, G. *Ľudské práva. Interdisciplinárna príručka*. Bratislava: Kalligram, 2017, s. 560. ISBN: 987-80-8101-960-9.
40. REBRO, K., BLAHO, P. *Rímske právo*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2019, s. 414. ISBN: 978-80-7380-782-5.
41. ROZEMBERG, A. *Astronautka Astrid a jej úbohá mačka*. Krakov: Towarzystwo Slowakow w Polsce, 2015, s. 139. ISBN: 978-83-7490-885-6 SALÁK,
42. SALÁK, P. *Základy římského práva*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2024, s. 213. ISBN 978-80-280-0582-5.
43. SEILEROVÁ, B. *Človek. V paradigmách filozofickej antropológie. K syntéze výpovedí človeka*. Kežmarok: Tlačiareň Kežmarok GG, s.r.o., 2020, s. 207. ISBN: 978-80-89701-50-6.
44. SITARČÍKOVÁ, Z. *O šľachtení človeka. Nanotechnológie, transhumanizmus a ľudská prirodzenosť*. Trnava: TYPI UNIVERSITATIS TYRNAVIENSIS, 2012, s. 201. ISBN: 978-80-8082-560-7.
45. SKŘEJPEK, M. *Prameny římského práva/Fontes Iuris Romani*. Praha: Lexis Nexis, 2004, s.

375. ISBN 80-86199-89-4.
46. SPAEMANN, R. *Osoby, Pokusy o rozlišení mezi něčím a někým*. Praha: OIKOYMENH, 2022, s. 256. ISBN: 978-80-72985-54-8.
47. SOBEK, T. *Nemorální právo*. Praha: Akademie věd České republiky, Ústav státu a práva, Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010, s. 423. ISBN: 978-80-7380-246-2.
48. SOBEK, T. *Nepřirozené právo*. Praha: Ústav státu a práva AV ČR, 2022, s. 292. ISBN: 978-80-87439-54-8.
49. SOKOL, J. *Člověk jako osoba. Filosofická antropologie*. Praha: Vyšehrad, s. 280. ISBN: 978-7429-682-6.
50. ŠLOSAR, J. *Dejiny filozofie človeka*. Banská Bystrica: Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici – Belianum, 213, s. 130. ISBN: 978-80-557-0575-0.
51. ŠTEDROŇ, B. *Právo a umělá inteligence*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2020, s. 201. ISBN: 978-80-738-0803-7.
52. ŠTEVČEK, M., GREGOR, M., MLKVÝ, M. (eds.): *Lexikón dejín slovenskej súkromnoprávnej terminológie*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2023, 748 s. ISBN 978-80-223-5627-5.
53. TERTULLIANUS. *Adversus Praxean. (Against Praxeas)*. Londýn: Society for Promoting Christian Knowledge, 1920, s. 125.
54. TURČAN, M. *Etické dimenzie teórie práva*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2022, s. 124. ISBN 978-80-7160-654.
55. ZABOROWSKI, H. *Robert Spaemann's Philosophy of the Human Person: Nature, Freedom, and the Critique of Modernity* (Oxford Theology and Religion Monographs). Oxford: Oxford University Press, 2010, s. 304. ISBN: 978-01-995-7677-7.
56. ŽÁČKOVÁ, E. *K čemu konvergují nové technologie?* Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2015, s. 170. ISBN: 978-80-261-0574-9.

Vedecké a odborné články, state

Príspevky v zborníkoch, konferenčné príspevky a kapitoly v antológiách

1. BAKER, L.R. The Ontological Status of Persons. In: *Philosophy and Phenomenological Research*, roč. 65, č. 2/2002, s. 370-388. ISSN: ISSN:1933-1592.
2. BALOG, B. Informácia o človeku v práve. In: *Paneurópske právnické rozpravy: človek - informácie - právo: zborník príspevkov z prvého ročníka vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou*. Bratislava (Slovensko): Paneurópska vysoká škola, 2019, s. 84-92. ISBN: 978-80-89453-66-5.
3. BÁRÁNY, E. Dôsledky právneho pluralizmu pre právnickú metodológiu. In: *Právny obzor*, roč. 103, č. 4/2020, s. 258 – 270. ISSN: ISSN 2729-9228.
4. BARTKO, M. John Locke alebo čo je vrodene a čo získané? In: *FILozOFIA*, roč. 52, 1997, č. 6, s. 379 – 383. ISSN: ISSN 2585-7061.
5. BEERS, B. A better way of being? Human rights, transhumanism and the utopian standpoint of man. In: *Utopian Thinking in Law, Politics, Architecture and Technology*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2022, s. 320. ISBN: 978-180-3921-39-6.
6. BERAN, K. Osoba jako "bod přičitatelnosti." In: *Právník*, roč. 156, č. 6/2017, s. 501-522. ISSN: 0231-6625.
7. BERSANI, C. Persona, Homo, Res: Building a Boundary in Early Modern European Legal Thought. In: *Rechtsgeschichte – Legal History*, č. 32/2004, s. 16 – 40. ISSN: ISSN: 2195-9617.
8. BRÖSTL, A. Dôstojnosť človeka kategoricky prikazuje úctu ako rámec všetkých medziľudských vzťahov. Sme deti vychované bezdetným Immanuelom Kantom? In: BRÖSTL, A. BREICHOVÁ-LAPČÁKOVÁ, M. *Nové dimenzie metodológie právnej argumentácie. Úloha právnych princípov vo viacúrovňovom právnom systéme*. Praha: Leges, 2021, s. 142 – 156. ISBN: 978-80-7502-585-2.
9. BUGAJSKI, J. Is Every Single Human Being a Person? A Dispute between Robert Spaemann and Peter Singer. In: *INTERCULTURAL RELATIONS/RELACJE MIĘDZYKULTUROWE*, roč. 2, č. 2/2017, s. 37-52. ISSN 2544-2139.
10. CERMAN, I. Přirozenoprávní omyl podle Hanse Kelsena. In: *Právník*, roč. 158, č. 9/2019, s. 837—851. ISSN 0231-6625.

11. COPP, D. Hobbes on Artificial Persons and Collective Actions. In: *The Philosophical Review*, roč. 89, č. 4/1980, s. 579-606. ISSN 0031-8108.
12. DA SILVA, J.J. Science and the Lebenswelt on Husserl's Philosophy of Science. In: *Phainomenon*, roč. 33, č. 1/2022, s. 25-50. ISSN: 2183-0142.
13. DEIBEL, T. Back to (for) the Future: AI and The Dualism of Persona and Res in Roman Law. In: *European Journal of Law and Technology*, roč. 20, č. 2/2021, nečíslované. ISSN: 2042-115X.
14. FÁBRY, B. Človek a osoba v práve a v bioetike. Vplyv bioetiky na súčasnú diskusiu o pojmoch človek a osoba v práve? In: *FILozOFIA*, roč. 62, 2007, č. 3, s. 216 – 222. ISSN: ISSN 2585-7061.
15. FOLTIN, M. Problém autonómie subjektu v Nussbaumovej teórii spôsobilostí. ? In: *FILozOFIA*, roč. 80, 2025, č. 6, s. 795 – 809. ISSN: ISSN 2585-7061.
16. GORDON-ROTH, J. Locke on the Ontology of Persons. In: *Southern Journal of Philosophy*, roč. 53, č. 1/2015, s. 97-123. ISSN: 2041-6962.
17. HAVLÍČEK, A. Člověk jako bytost přírodní a umělá. In: NEJESCHLEBA, T., NĚMEC, V., RECINOVÁ, M. *Pojetí člověka v dějinách a současní filosofie I., Od antiky po renesanci*. Brno: CDK (Centrum pro studium demokracie a kultury), 2011, s. 157. ISBN: 978-80-7325-247-2.
18. JÚDA, V. Axiologické problémy práva. In: Kol.: *BANSKOBYSSTRICKÉ ZÁMOCKÉ DNI PRÁVA. IV. ročník medzinárodnej vedeckej konferencie*. Banská Bystrica: Belianum, s. 5-21. ISBN 978-80-557-1557-5.
19. KAŽMIERCZAK, P. Alasdair MacIntyre's Concept of Natural Law. In: *Espíritu*, roč. 67, č. 156/2018, s. 363-371. ISSN 0014-0716.
20. KÁČER, M. Načo sa trápiť s otázkou existencie ľudských práv? In: *Časopis pro právní vědu a praxi*, roč. 28, č. 4/2020, s. 547–564. ISSN: 1210-9126.
21. KARIMI, S. Human and Society in the Nature State and Civilized State from Hobbes Point of View. In: *Philosophy International Journal (PhIJ)*, rok 2024, č. 7 (1), s. 1-7. ISSN: 2641-9130.
22. KIŠOŇOVÁ, R. Individual Autonomy and its Limits. In: *Journal of International Scientific Publications: Language, Individual & Society*, č. 19/2025, s. 97-103. ISSN: 1314-725.
23. KNAPP, V. O právnických osobách. In: *Právník*, 1995, roč. 134, č. 10 – 11, s. 980 – 1001. ISSN: ISSN 0231-6625.
24. KUNA, M. Aspekty koncepcie človeka Alasdaira MacIntyry. In: NEJESCHLEBA, T.,

- NĚMEC, V., RECINOVÁ, M. *Pojetí člověka v dějinách a současní filosofie II., Od Kanta po současnost*. Brno: CDK (Centrum pro studium demokracie a kultury), 2011, s. 83 - 96. ISBN: 978-80-7325-248-9.
25. KUNA, M. Význam praxe pre teóriu: rekonštrukcia argumentu Alasdaira MacIntyra. In: *FILozOFIA*, roč. 64, 2009, č. 9, s. 827 – 837. ISSN: ISSN 2585-7061.
26. KURKI, V. A.J. A Short History of the Right-Holding Person. In: *A Theory of Legal Personhood*. Oxford: Oxford Legal Philosophy, 2019, s.31-53. ISBN: 9780191879708.
27. L'ORKO, J. SMALIK, M. Trestná zodpovednosť právnických osôb - úvaha nad okruhom "pričítateľných" fyzických osôb. In: *Notitiae iudiciales Academie collegii aedilium*, rok. 2020, č. 1 (6), s. 101-113. ISSN: 2453-6954.
28. MACHULA, T. Pojetí lidské osoby u Tomáše Akvinského. In: *Studia theologica*, roč. 15, č. 4/2013, s. 14-34. ISSN 2570-9798.
29. MANDA, V. Model osoby vo filozofii J. Locka. In: *Philosophica Critica*, roč. 4, č. 1/2018, s. 35–42. ISSN 1339-8970.
30. MAZZOCCA, M. Ontological Commitment and Argumentative Efforts in Legal Matters. In: BRÖSTL, A. BREICHOVÁ-LAPČÁKOVÁ, M. *Nové dimenzie metodológie právnej argumentácie. Úloha právnych princípov vo viacúrovňovom právnom systéme*. Praha: Leges, 2021, s. 255-278. ISBN: 978-80-7502-585-2.
31. METEŇKANYČ, M.O. Priznanie právnej subjektivity rieke – prípad rieky Whanganui. In: *COMENIUS časopis*, č. 11/2019, Právnická fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave, s. 17 – 23. ISSN: 2454-0846.
32. MURÁNSKY, M. Kantova deontologická etika. In: REMIŠOVÁ, A. (ed.): *Dejiny etického myslenia v Európe a USA*. Bratislava : Kalligram, 2008, s. 865. ISBN: 978-80-8101-103-0.
33. PALOVIČOVÁ, Z. Emmanuel Lévinas. In: REMIŠOVÁ, A. (ed.): *Dejiny etického myslenia v Európe a USA*. Bratislava: Kalligram, 2008, s. 865. ISBN: 978-80-8101-103-0.
34. PALOVIČOVÁ, Z., SMREKOVÁ, D. Prax, náracia a tradícia. Teória cnosti A MacIntyra. In: *FILozOFIA*, roč. 58, č. 5/2003, s. 324 – 337. ISSN: ISSN 2585-7061.
35. PETRILLI, S. The Law Challenged and the Critique of Identity with Emmanuel Levinas. In: *International Journal for the Semiotics of Law - Revue internationale de Sémiotique juridique*, č. 35/2022, s. 31–69. ISSN: 1572-8722.
36. PETRŮ, M. Může živé lidské tělo nebýt člověkem? In: NEJESCHLEBA, T., NĚMEC, V.,

- RECINOVÁ, M. *Pojetí člověka v dějinách a současné filosofie II., Od Kanta po současnost*. Brno: CDK (Centrum pro studium demokracie a kultury), 2011, s. 133–148. ISBN: 978-80-7325-248-9.
37. SCHWEIDLER, W. On the Ontological Status of Trust: Robert Spaemann's Philosophy of the Person as a Promise. In: FABRIS, A. (ed.) *Trust. A Philosophical Approach. Studies in Applied Philosophy, Epistemology and Rational Ethics*, roč. 54., r. 2000, s. 113–122. ISBN: 978-3-030-44018-3
 38. SEDOVÁ, T. Fenomén ľudskej dôstojnosti, jej pojem a vzťah k ľudským právam. In: *FILozOFIA*, roč. 76, 2021, č. 5, s. 317–332. ISSN: ISSN 2585-7061.
 39. SEDOVÁ, T. K autonómii a ľudským právam: je autonómia nevyhnutná? In: *FILozOFIA*, roč. 80, 2025, č. 10, s. 780–794. ISSN: ISSN 2585-7061.
 40. SISÁKOVÁ, O. Immanuel Kant v kontexte kritiky „antropologizmu“ v 20. storočí. In: *Studia philosophica kantiana*. č. 2/2013, s. 48–62. ISSN 2585-7673 (online).
 41. SKÝROVÁ, M. Je antropocentrismus zhoubný? In: NEJESCHLEBA, T., NĚMEC, V., RECINOVÁ, M. *Pojetí člověka v dějinách a současné filosofie II., Od Kanta po současnost*. Brno: CDK (Centrum pro studium demokracie a kultury), 2011, s. 97–110. ISBN: 978-80-7325-248-9.
 42. TKÁČIK, L. Človek Emmanuel Levinas. In: *Ostium*, roč. 2, 1/2006. ISSN: ISSN 1336-6556.
 43. TRENDELENBURG, A. A Contribution to the History of the Word Person. In: *The Monist*, roč. 20, č. 3/, s. 336–363. ISSN: 00269662.
 44. VALLVERDÚ, J. An Interview with Neil Harbisson: Life, Death, and the Art of Being a Cyborg. In: PINILLOS, A. S., COSTA, V., VALLVERDÚ, J. *SecondDeath: Experiences of Death Across Technologies*. Cham: Springer, 2025. s. 296. ISBN: 978-3-031-98807-3.
 45. VINX, L. Personality, authority, and self-esteem in Hobbes's Leviathan. In: *Intellectual History Review*, roč. 32, č. 1/2022, s. 135–155. ISSN: 1749-6985.
 46. WARWICK, K. Cyborg morals, cyborg values, cyborg ethics. In: *Ethics and Information Technology*, roč. 5, č. 3/2003. s. 131–137. ISSN: 1572-8439.
 47. ZARKA, Y. CH.: Má ešte pojem ľudská prirodzenosť zmysel? In: *FILozOFIA*, roč. 73, 2018, č. 10, s. 777–789. ISSN: ISSN 2585-7061.

Ďalšie pramene

1. Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd.
2. Nálež Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. PL. ÚS 12/01 zo 4. decembra 2007 uverejnený v Zbierke zákonov Slovenskej republiky pod č. 14/2008, čiastka 8.
3. Nálež Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. PL. ÚS 2/2016 z 22. marca 2017.
4. Nálež Ústavného súdu Slovenskej republiky, sp. zn. I. ÚS 336/2019 zo dňa 9. júna 2020.
5. Návrh zákona - Občiansky zákonník (Číslo procesu - LP/2025/486).
6. Rozhodnutie Riley v. California, 573 U.S. 373 (Najvyšší súd Spojených štátov, 2014).
7. Rozhodnutie A., B. and C. v. Írsko [GC], č. 25579/05, rozsudok ESĽP z 16. decembra 2010
8. Rozhodnutie Evans v. Spojené kráľovstvo, č. 6339/05, rozsudok ESĽP z 10. apríla 2007.
9. Rozhodnutie Pretty v. Spojené kráľovstvo, č. 2346/02, rozsudok ESĽP z 29. apríla 2002.
10. Rozhodnutie Vo v. Francúzsko, č. 53924/00, rozsudok ESĽP z 8. júla 2004.
11. SHELLEY, M.W.: *Frankenstein, čiže moderný Prometheus*. Bratislava: FX, 1995, s. 170. ISBN:80-967-305-0-9.
12. The Universal Declaration of Cyborg Right
13. Transhumanist Bill of Rights
14. Zákon č. 460/1992 Zb. Ústava Slovenskej republiky

Summary

This monograph examines the concept of the person in law and argues that contemporary legal systems operate with a concept of personhood that is normatively functional yet ontologically underdetermined. While modern law provides extensive protection of human dignity and fundamental rights, it simultaneously relies on a methodological abstraction that neutralizes the ontological and existential dimensions of the human being. The central thesis of the work is that this tension between normative abstraction and dignity-based protection creates structural strain within modern legal orders and that an ontological deepening of the legal concept of the person is necessary for the sustainability of law in the twenty-first century.

The study proceeds from the assumption that the legal concept of the person is not a neutral technical category but a historically shaped construct situated at the intersection of philosophy, legal doctrine, social theory, and implicit legal anthropology. The person in law is not merely a bearer of rights and duties but also a response to the question of who is worthy of recognition, protection, and respect within a legal order.

Genealogy of the Concept of the Person

The first part of the monograph offers a genealogical reconstruction of the concept of persona. In Roman law, persona initially denoted the human being rather than a subject of rights in the modern sense; legal capacity depended on status. The theatrical and representational roots of the term further reveal its functional nature as a role through which actions and speech are attributed.

Early modern philosophy transformed this functional notion. Thomas Hobbes reconceptualized the person as a locus of attribution: the person is one whose words or actions are considered their own or are attributed to them through representation. This move detached personhood from ontological substance and grounded it in normative attribution.

John Locke shifted the focus inward, defining the person as a thinking being capable of self-

reflection and continuity of consciousness. Personhood thus became tied to forensic responsibility, yet this psychological grounding introduced instability by linking personal identity to memory and awareness.

Immanuel Kant responded by anchoring personhood in practical reason and autonomy. The person became a bearer of dignity, possessing intrinsic worth beyond price. Kant's conception provided the normative foundation for modern human rights but also produced an abstract model of the person that remained insufficiently attentive to vulnerability, dependence, and relationality.

Phenomenological and later philosophical developments reintroduced the lived, embodied, and relational dimensions of human existence, emphasizing that the legal subject cannot be fully understood without reference to the lived experience of human life.

The Person in Modern Law and Ontological Neutralization

Modern positive law treats the person primarily as a normative position—a bearer of rights and obligations and a point of legal attribution. This abstraction ensures neutrality, universality, and systematic coherence in pluralistic societies. By avoiding metaphysical definitions of human nature, law preserves ideological neutrality and procedural fairness.

However, this methodological neutrality comes at a cost. The monograph introduces the concept of ontological neutralization of the person to describe the legal operation through which law abstracts from the existential and ontological dimensions of human beings in order to function normatively. This neutralization does not deny human dignity; rather, it separates the ontological question of what a human being is from the normative construction of legal protection.

While this abstraction enhances legal predictability and equality, it creates tension when legal systems simultaneously claim to protect human dignity as unconditional and inviolable. Dignity presupposes an anthropological foundation that cannot be entirely replaced by normative construction alone.

Philosophical Corrections: Spaemann, Lévinas, and MacIntyre

To address this tension, the monograph engages three philosophical approaches that illuminate complementary dimensions of personhood.

Robert Spaemann distinguishes between “someone” and “something,” grounding personhood in ontological status rather than functional capacity. Human dignity precedes performance and cannot be reduced to rational ability or social utility.

Emmanuel Lévinas shifts attention to the ethical primacy of the Other. The face of the Other constitutes an ethical claim prior to legal and rational structures, revealing that normativity is rooted in responsibility.

Alasdair MacIntyre emphasizes vulnerability, dependence, and social embeddedness. Human beings are not self-sufficient rational agents but relational beings whose autonomy is realized within practices, traditions, and communities.

Together, these perspectives reveal personhood as ontologically grounded, ethically relational, and socially embedded. The ontological turn in law is thus not metaphysical essentialism but a three-dimensional conception of the person: as intrinsically valuable, ethically addressed, and narratively situated within a community.

Posthuman Challenges and the Future of Personhood

Technological developments—including artificial intelligence, biotechnological enhancement, cyborgization, and debates on the legal status of animals and natural entities—challenge traditional boundaries of legal subjectivity. These developments raise questions about the criteria for personhood and the stability of human dignity in a posthuman context.

Drawing on Francis Fukuyama’s notion of the “Factor X” and the human desire for recognition, the monograph argues that legal systems must preserve an anthropological core that grounds dignity while adapting to technological transformation. The ontological deepening of

personhood does not resist technological change but provides criteria for navigating it.

Ontological Turn and the Recodification of Private Law

The recodification of Slovak civil law is analyzed as a unique moment in which legal systems revisit foundational concepts. The proposed civil code affirms universal legal personality, binds autonomy to respect for dignity, and stabilizes the anthropological foundations of private law. However, it operates within a normativist methodology and leaves its anthropological premises largely implicit.

The analysis identifies areas where further ontological clarification would strengthen the coherence and legitimacy of the legal order. These include explicit grounding of dignity beyond normative attribution, recognition of relational vulnerability, and reflection on technological mediation of legal agency.

Alienation, Recognition, and the Legitimacy of Law

The concluding part argues that ontological neutralization may contribute to alienation from law. When law addresses individuals primarily as abstract subjects rather than as persons, it risks weakening identification with legal norms and eroding trust in legal institutions.

Drawing on existential philosophy, Scandinavian legal realism, and Lon Fuller's concept of fidelity to law, the study proposes a reciprocal model: individuals trust law when law symbolically recognizes their intrinsic value. Law cannot "believe," but its normative architecture can communicate recognition.

Historically, law could rely on authority, tradition, or fear to secure legitimacy. In contemporary democratic societies shaped by human rights discourse, legitimacy increasingly depends on recognition. Here, Fukuyama's theory of *thymos*—the desire for recognition—extends into the legal sphere. Individuals seek not only political recognition but recognition as persons before the law.

Structural Power of Law and Normative Consciousness

Legal language and structures shape social consciousness. Drawing on post-structuralist insights, the monograph argues that law possesses a formative capacity: it not only regulates behavior but also shapes self-understanding and societal norms. An ontologically enriched concept of the person could therefore transform normative consciousness, reinforcing reciprocal trust between individuals and legal institutions.

Conclusion

The ontological turn in law does not call for a return to metaphysical essentialism. Rather, it seeks to acknowledge the anthropological presuppositions already embedded in legal systems and to align the legal concept of the person with contemporary expectations of dignity, recognition, and relational existence.

Law can remain a legal order of persons only if it can answer the question of who its addressee is in a changing world. The ontological deepening of personhood is not a retreat into the past but a condition for the future legitimacy, coherence, and human relevance of law.

PRÁVNICKÁ FAKULTA
Univerzita Komenského
v Bratislave

ISBN: 978-80-7160-771-7